

Margarida CASACUBERTA i ROCAROLS

SANTIAGO RUSIÑOL: VIDA, LITERATURA I MITE

Dirigida per Jordi Castellanos i Vila

*Departament de Filologia Catalana
Facultat de Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona
1993*

1915

387. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1880, 8-I-1915, p. 8 / XARAU, "Morfinomanies", *Ibid.*, p. 26-27
388. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1881, 15-I-1915, p. 41-43
389. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1882, 22-I-1915, p. 58 / XARAU, "Coses de boig", *Ibid.*, p. 51-52
390. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1883, 29-I-1915, p. 72-74
391. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1884, 5-II-1915, p. 87
392. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1885, 12-II-1915, p. 105
393. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1886, 19-II-1915, p. 120
394. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1887, 26-II-1915, p. 138-139
395. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1888, 5-III-1915, p. 150-151
396. "Glosari", *LET*, núm. 1889, 12-III-1915, p. 167.
397. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1890, 18-III-1915, p. 186-187
398. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1891, 26-III-1915, p. 199-200
399. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1892, 2-IV-1915, p. 214

400. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1893, 9-IV-1915, p. 232
401. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1894, 16-IV-1915, p. 247-248
402. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1895, 23-IV-1915, p. 267-268
403. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1896, 30-IV-1915, p. 280-281
404. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1897, 7-V-1915, p. 294
405. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1898, 14-V-1915, p. 312
406. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1899, 21-V-1915, p. 327
407. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1900, 28-V-1915, p. 342
408. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1901, 4-VI-1915, p. 359-360
409. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1902, 11-VI-1915, p. 377-378
410. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1903, 18-VI-1915, p. 391-392
411. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1904, 25-VI-1915, p. 405-406
412. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1905, 2-VII-1915, p. 423-424
413. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1907, 16-VII-1915, p. 456
414. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1908, 23-VII-1915, p. 472
415. "Glosari: Els balnearis", *LET*, núm. 1909, 30-VII-1915, p. 490-491

416. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1910, 6-VIII-1915, p. 503-505
417. "Glosari: Coses d'estiu: Torretes", *LET*, núm. 1911, 13-VIII-1915, p. 522-523
418. XARAU, "L'Oca Major", *LET*, núm. 1912, 20-VIII-1915, p. 539-540
419. "Glosari: El perill", *LET*, núm. 1913, 27-VIII-1915, p. 570
420. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1914, 3-IX-1915, p. 582
421. "Glosari: Granoticultura", *LET*, núm. 1915, 10-IX-1915, p. 602
422. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1916, 17-IX-1915, p. 615-618
423. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1917, 23-IX-1915, p. 632
424. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1918, 1-IX-1915, 648
425. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1919, 8-X-1915, p. 662
426. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1920, 15-X-1915, p. 681
427. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1921, 22-X-1915, p. 697-698
428. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1922, 29-X-1915, p. 732
429. "Glosari: Els continuadors", *LET*, núm. 1923, 5-XI-1915, p. 742
430. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1924, 12-XI-1915, p. 762-763

431. "Glosari: La pesca a l'encesa", *LET*, núm. 1925, 19-XI-1915, p. 776-778
432. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1926, 26-XI-1915, p. 791-793
433. "Glosari: Festegem la llengua", *LET*, núm. 1927, 3-XII-1915, p. 808
434. "Glosari: *Artículos numerados*", *LET*, núm. 1928, 10-XII-1915, p. 824
435. "Glosari: D'En Albert Llanas", *LET*, núm. 1929, 17-XII-1915, p. 840-842
436. "Glosari: Felicitacions", *LET*, núm. 1930, 23-XII-1915, p. 856-858
437. "Glosari: Paraules d'altres", *LET*, núm. 1931, 30-XII-1915, p. 875-876

1916

438. "Glosari: Els lloros de la Rambla", *LET*, núm. 1932, 7-I-1916, p. 22-23
439. "Glosari: Dels reis demòcrates", *LET*, núm. 1933, 14-I-1916, p. 36
440. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1934, 21-I-1916, p. 56-58
441. "Glosari: Sense subsistències", *LET*, núm. 1935, 28-I-1916, p. 72
442. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1936, 4-II-1916, p. 84-85
443. "Glosari: Carta oberta a Don Antoni Maura", *LET*, núm. 1937, 11-II-1916, p. 104
444. "Glosari: El fracàs d'Hipòcrates", *LET*, núm. 1938, 18-II-1916, p. 120-121
445. "Glosari: Ja tenim programa", *LET*, núm. 1939, 25-II-1916, p. 136
446. "Glosari: La figuereta", *LET*, núm. 1940, 3-III-1916, p. 156
447. "Glosari: El Lyon d'Or o l'elegi de la carn d'olla", *LET*, núm. 1941, 10-III-1916, p. 183-184
448. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1942, 17-III-1916, 199-200
449. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1943, 23-III-1916, p. 216
450. "Glosari: Humor neutral", *LET*, núm. 1944, 31-III-1916, p. 232
451. "Glosari: Esclats de primavera", *LET*, núm. 1945, 7-IV-1916, p. 248

452. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1946, 14-IV-1916, p. 264
453. "Glosari: Entrenadors", *LET*, núm. 1947, 21-IV-1916, p. 279
454. "Glosari: En el centenari de Cervantes", *LET*, núm. 1948, 28-IV-1916, p. 298
455. "Glosari: El cine, espectacle educatiu", *LET*, núm. 1949, 5-V-1916, p. 312-313
456. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1950, 12-V-1916, p. 327-328
457. "Glosari: L'alternativa", *LET*, núm. 1951, 19-V-1916, p. 346
458. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1952, 26-V-1916, p. 360-362
459. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1953, 2-VI-1916, p. 376
460. "Glosari: Humor neutral", *LET*, núm. 1954, 9-VI-1916, p. 391-392
461. "Glosari: La febre de la paraula", *LET*, núm. 1955, 16-VI-1916, p. 410-411
462. "Glosari: Sense gegants", *LET*, núm. 1956, 23-VI-1916, p. 426
463. "Glosari: La visita del monstre", *LET*, núm. 1957, 30-VI-1916, p. 441-442
464. "Glosari: Florida tardana", *LET*, núm. 1958, 7-VII-1916, p. 456

465. "Glosari: Cròniques de guerra", *LET*, núm. 1959, 14-VII-1916, p. 474
466. "Glosari: La cooficialitat del català", *LET*, núm. 1960, 21-VII-1916, p. 482
467. "Glosari: Anomalies", *LET*, núm. 1961, 28-VII-1916, p. 504
468. "Glosari: Més de català", *LET*, núm. 1962, 4-VIII-1916, p. 522
469. "Glosari: Cuenca", *LET*, núm. 1963, 11-VIII-1916, p. 535-536
470. "Glosari: Un home festós", *LET*, núm. 1964, 18-VIII-1916, p. 554-555
471. "Glosari: Les butifarres i els raves", *LET*, núm. 1965, 25-VIII-1916, p. 568-569
472. "Glosari: Papers inútils", *LET*, núm. 1966, 1-IX-1916, p. 586-587
473. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1967, 7-IX-1916, p. 600-602
474. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1968, 15-IX-1916, p. 618
475. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1969, 22-IX-1916, p. 631

Girona

476. "Glosari: Les eleccions de Girona", *LET*, núm. 1970, 29-IX-1916, p. 647-649
477. "Glosari: El Museu de Girona I", *LET*, núm. 1971, 6-X-1916, p. 666-667

478. "Glosari: El Museu de Girona II", *LET*, núm. 1972, 13-X-1916, p. 680-681
479. "Glosari: El Museu de Girona III", *LET*, núm. 1973, 20-X-1916, p. 698
480. "Glosari: El Museu de Girona IV", *LET*, núm. 1974, 27-X-1916, p. 712-713
481. "Glosari: El Museu de Girona V i darrer", *LET*, núm. 1975, 3-XI-1916, p. 731-732
-
482. "Glosari: L'anunci", *LET*, núm. 1976, 10-XI-1916, p. 759
483. "Glosari: Un llibre d'acció", *LET*, núm. 1977, 17-XI-1916, p. 774-776
484. "Glosari: Polònia", *LET*, núm. 1978, 24-XI-1916, p. 792
485. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1979, 1-XII-1916, p. 808
486. "Glosari: El servei del guàrdia urbà", *LET*, núm. 1980, 8-XII-1916, p. 824-825
487. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1981, 15-XII-1916, p. 839
488. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm., 1982, 22-XII-1916, p. 858
489. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1983, 29-XII-1916, p. 872 / XARAU, "Màquina d'ensucrar maduixes", *Ibid.*, p. 869

1917

490. "Glosari: Espurnes...", *LET*, núm. 1985, 12-I-1917, p. 39
491. "Glosari: Refectòrium", *LET*, núm. 1986, 19-I-1917, p. 54-55
492. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1987, 26-I-1917, p. 71
493. "Glosari: Brometa de Carnestoltes", *LET*, núm. 1988, 1-II-1917, p. 87-88
494. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1989, 9-II-1917, p. 104
495. "Glosari: Decàleg de Carnestoltes", *LET*, núm. 1990, 16-II-1917, p. 120
496. "Glosari: Dimecres de cendra", *LET*, núm. 1991, 23-II-1917, p. 135
497. "Glosari: Catecismo belmontista", *LET*, núm. 1992, 2-III-1917, p. 150-151
498. "Glosari: Sonet", *LET*, núm. 1993, 9-III-1917, p. 170
499. "Glosari: La crecudada del Guadalquivir", *LET*, núm. 1994, 16-III-1917, p. 184
500. "Glosari: Reglaments de las corridas de toros", *LET*, núm. 1995, 23-III-1917, p. 200
501. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 1996, 30-III-1917, p. 218
502. "Glosari (sobre A. Samblancat)", *LET*, núm. 1997, 6-IV-1917, p. 231-232

503. "Glosari: Retrat futurista", *LET*, núm. 1998, 13-IV-1917, p. 248
504. "Glosari: Les dues feres", *LET*, núm. 1999, 20-IV-1917, p. 264
505. "Glosari: El bon símptoma", *LET*, núm. 2001, 4-V-1917, p. 364
506. "Glosari: Amors que maten", *LET*, núm. 2002, 11-V-1917, p. 381-382
507. "Glosari: Costas, las de Levante...", *LET*, núm. 2003, 18-V-1917, p. 395
508. "Glosari: De l'assaig d'una obra de teatre", *LET*, núm. 2004, 25-V-1917, p. 410-411
509. "Glosari: Un governador amb patates", *LET*, núm. 2005, 1-VI-1917, p. 427
510. "Glosari: Als carteristes de Barcelona. Crida", *LET*, núm. 2006, 8-VI-1917, p. 443
511. "Glosari: Als carteristes de Barcelona", *LET*, núm. 2007, 15-VI-1917, p. 460-461
512. "Glosari: Sort tindrem del vi", *LET*, núm. 2008, 22-VI-1917, p. 475
513. "Glosari: Som o no som russòfils?", *LET*, núm. 2009, 28-VI-1917, p. 488
514. "Glosari: Juli Camba", *LET*, núm. 2010, 6-VII-1917, p. 503-504
515. "Glosari: Passant per la censura", *LET*, núm. 2011, 13-VII-1917, p. 521

516. "Glosari: Censurats. Seny!", *LET*, núm. 2013, 27-VII-1917, p. 552
517. "Glosari: Oh mores!", *LET*, núm. 2014, 3-VIII-1917, p. 568
518. "Glosari: Altre cop la censura", *LET*, núm. 2015, 10-VIII-1917, p. 584
519. "Glosari: Estiuejades d'enguany", *LET*, núm. 2017, 24-VIII-1917, p. 619
520. "Glosari: Sant diumenge", *LET*, núm. 2018, 31-VIII-1917, p. 634
521. "Glosari: Tres notícies fresques", *LET*, núm. 2019, 6-IX-1917, p. 646
522. "Glosari: Menes de caçadors", *LET*, núm. 2020, 14-IX-1917, p. 662
523. "Glosari: Lo més calent, l'aigüera", *LET*, núm. 2021, 21-IX-1917, p. 680
- (A partir del número següent i fins al 2030 el *Glosari* no es publica. El substitueix, en canvi, la sèrie -signada per Santiago Rusiñol- *Deu jorns en el front italià*)
524. "Glosari: Els grans homes per terra", *LET*, núm. 2030, 23-XI-1917, p. 838
525. "Glosari: Per als hostes gallecs", *LET*, núm. 2031, 30-XI-1917, p. 853
526. "Glosari: Per l'amnistia", *LET*, núm. 2032, 6-XII-1917, p. 870
527. "Glosari: *Ivan...* mil i una", *LET*, núm. 2033, 14-XII-1917, p. 886
528. "Glosari: El cas és que...", *LET*, núm. 2034, 21-XII-1917, p. 902

529. "Glosari: Perquè sí / No t'hi amoïnis", *LET*, núm. 2035, 28-XII-1917, p. 918-919

1918

530. "Glosari: Tu deixa fer / Tot és inútil", *LET*, núm. 2037, 11-I-1918, p. 39

531. "Glosari: El sexe dèbil", *LET*, núm. 2038, 18-I-1918, p. 56

532. "Glosari: El teatre català a ultramar", *LET*, núm. 2039, 25-I-1918, p. 72-73

533. "Glosari: La mort del porc", *LET*, núm. 2040, 31-I-1918, p. 90

534. "Glosari: Tornem-hi?", *LET*, núm. 2048, 29-III-1918, p. 216-217

535. "Glosari: La religió del camp de l'arpa", *LET*, núm. 2049, 5-IV-1918, p. 230-232

536. "Glosari: La religió del camp de l'arpa II", *LET*, núm. 2050, 12-IV-1918, p. 246-247

537. "Glosari: L'hora de guerra", *LET*, núm. 2051, 19-IV-1918, p. 264-265

538. "Glosari: Tabes i ...*taberos*", *LET*, núm. 2052, 26-IV-1918, p. 278

539. "Glosari: El credo material", *LET*, núm. 2053, 3-V-1918, p. 294

540. "Glosari: Sant Pons", *LET*, núm. 2054, 10-V-1918, p. 308

541. "Glosari: Poesia i clerecia", *LET*, núm. 2055, 17-V-1918, p. 326

542. "Glosari: Propagandes", *LET*, núm. 2056, 24-V-1918, p. 340

543. "Glosari: El poder de la veu", *LET*, núm. 2057, 31-V-1918, p. 361

544. "Glosari: Irreverències dispendioses", *LET*, núm. 2058, 7-VI-1918, p. 374
545. "Glosari: El xiulet d'en Franklin", *LET*, núm. 2059, 14-VI-1918, p. 388
546. "Glosari: Revetlla de Sant Joan", *LET*, núm. 2060, 21-VI-1918, p. 406
547. "Glosari: El nen ric per al nen pobre", *LET*, núm. 2061, 28-VI-1918, p. 421
548. "Glosari: *La canción del olvido*", *LET*, núm. 2062, 5-VII-1918, p. 440-441
549. "Glosari: Idiotisme i civilisme", *LET*, núm. 2063, 12-VII-1918, p. 456
550. "Glosari: Mark Twain, pagès català", *LET*, núm. 2064, 19-VII-1918, p. 468
551. "Glosari: Ecos del estiu (crònica garrafal)", *LET*, núm. 2065, 26-VII-1918, p. 482
552. "Glosari: Una rara coincidència o el *timo* de la pel·lícula", *LET*, núm. 2066, 2-VIII-1918, p. 498
553. "Glosari: Les barbes del veí", *LET*, núm. 2067, 9-VIII-1918, p. 514-515
554. "Glosari: Visca la santa intransigència", *LET*, núm. 2068, 16-VIII-1918, p. 530-532
555. "Glosari: L'afició a la traca", *LET*, núm. 2069, 23-VIII-1918, p. 548
556. "Glosari: Un respiratòrium", *LET*, núm. 2070, 30-VIII-1918, p. 560

557. "Glosari: L'agència de glòria", *LET*, núm. 2071, 6-IX-1918, p. 573
558. "Glosari: La novillada de Llinàs", *LET*, núm. 2072, 13-IX-1918, p. 589-590
559. "Glosari: Lapidària", *LET*, núm. 2073, 20-IX-1918, p. 612
560. "Glosari: Infants i flors", *LET*, núm. 2074, 27-IX-1918, p. 626
561. "Glosari: El crim d'un carretó", *LET*, núm. 2075, 4-X-1918, p. 642
562. "Glosari: *Montmartre*", *LET*, núm. 2076, 11-X-1918, p. 654-655
563. "Glosari: El triomf de la beguda", *LET*, núm. 2077, 18-X-1918, p. 672
564. "Glosari: L'excusa del malalt", *LET*, núm. 2078, 25-X-1918, p. 690
565. "Glosari: El nostre *pitafi*", *LET*, núm. 2079, 1-XI-1918, p. 708
566. "Glosari: Espurnes de la guerra. Ja ho dèiem", *LET*, núm. 2080, 8-XI-1918, p. 724
567. "Glosari: Espurnes de la guerra", *LET*, núm. 2081, 15-XI-1918, p. 742
(S'acaba definitivament la sèrie *Espurnes de la guerra*)
568. "Glosari: Als infants de Castelló, víctimes del cine", *LET*, núm. 2082, 21-XI-1918, p. 758
569. "Glosari: Els catalans són reivindicats davant el Parlament francès", *LET*, núm. 2083, 28-XI-1918, p. 775
570. "Glosari: En Joan Tenori", *LET*, núm. 2084, 6-XII-1918, p. 787-788

571. "Glosari: *La criada respondona*", *LET*, núm. 2085, 13-XII-1918, p. 807

572. "Glosari: Tragi-comèdies", *LET*, núm. 2086, 20-XII-1918, p. 820

573. "Glosari: Gall i crits", *LET*, núm. 2087, 27-XII-1918, p. 838

1919

574. "Glosari: Carta de l'infant bolxevic als reis", *LET*, núm. 2088, 10-I-1919, p. 12

575. "Glosari: A pèl i a repèl", *LET*, núm. 2089, 17-I-1919, p. 28

576. "Glosari: Nyonya", *LET*, núm. 2091, 31-I-1919, p. 59

577. "Glosari: Coses que fan catalanista", *LET*, núm. 2092, 7-II-1919, p. 78-79

578. "Glosari: Coses que fan catalanista", *LET*, núm. 2093, 14-II-1919, p. 91-92

579. "Glosari: Un cop de sabre", *LET*, núm. 2094, 21-II-1919, p. 108

580. "Glosari: La col mallorquina", *LET*, núm. 2095, 28-II-1919, p. 123

581. "Glosari: Coses de poble", *LET*, núm. 2096, 7-III-1919, p. 141-142

582. "Glosari: Literatura pacifista", *LET*, núm. 2097, 14-III-1919, p. 154-155

583. "Glosari: Els drets del gos", *LET*, núm. 2098, 21-III-1919, p. 174

584. "Glosari: Utilitat de la gramàtica", *LET*, núm. 2099, 28-III-1919, p. 188-190

585. "Glosari: Un programa per a salvar Espanya", *LET*, núm. 2100, 11-IV-1919, p. 203

586. "Glosari: La fonda encantada", *LET*, núm. 2101, 18-IV-1919, p. 218-219

587. "Glosari: La mentida dels lletrerets", *LET*, núm. 2102, 25-IV-1919, p. 236

588. "Glosari: El preu del paper", *LET*, núm. 2103, 2-V-1919, p. 252

589. "Glosari: Les *vísperas* valencianes", *LET*, núm. 2104, 9-V-1919, p. 268

590. "Glosari: A cal fotògraf", *LET*, núm. 2105, 16-V-1919, p. 284

591. "Glosari: Discurs que devia pronunciar en Pepe Gil en el Teatre Tívoli i que se li quedà a la gargamella per motiu d'una ronquera", *LET*, núm. 2106, 23-V-1919, p. 328-329

Des de Mallorca

592. "Glosari: Tornada a Mallorca", *LET*, núm. 2107, 30-V-1919, p. 346

593. "Glosari: L'ensaïmada", *LET*, núm. 2108, 6-VI-1919, p. 362

594. "Glosari: Antiquarisme", *LET*, núm. 2109, 13-VI-1919, p. 376

595. "Glosari: Els casinos", *LET*, núm. 2110, 20-VI-1919, p. 392-394

596. "Glosari: La mort de Miramar", *LET*, núm. 2111, 27-VI-1919, p. 408

597. "Glosari: 14 de juliol", *LET*, núm. 2113, 11-VII-1919, p. 442

598. "Glosari: La moda dels braços nusos", *LET*, núm. 2114, 18-VII-1919, p. 457

599. "Glosari: Woolworth", *LET*, núm. 2115, 25-VII-1919, p. 472

600. "Glosari: Voladuries", *LET*, núm. 2116, 1-VIII-1919, p. 490

Des de Mallorca

601. "Glosari: La flor de la intempèrie", *LET*, núm. 2117, 8-VIII-1919, p. 504-506

602. "Glosari: Des de Mallorca", *LET*, núm. 2118, 15-VIII-1919, p. 522

603. "Glosari: Lliçó d'agricultura", *LET*, núm. 2119, 22-VIII-1919, p. 536-538

604. "Glosari: Els tres amics de l'home", *LET*, núm. 2120, 29-VIII-1919, p. 555

605. "Glosari: Pim...pam...pum...per carta", *LET*, núm. 2121, 5-IX-1919, p. 568-570

606. "Glosari: Malastrugancia", *LET*, núm. 2122, 12-IX-1919, p. 584-585

607. "Glosari: Del pim...pam...pum...encara", *LET*, núm. 2123, 19-IX-1919, p. 603

608. "Glosari: Un llibre pel noi", *LET*, núm. 2124, 26-IX-1919, p. 616

609. "Glosari: Siluetes"; *LET*, núm. 2125, 3-X-1919, p. 634-635

610. "Glosari: Sindiqueu-vos", *LET*, núm. 2126, 10-X-1919, p. 650-651
611. "Glosari: La divisió del treball", *LET*, núm. 2127, 17-X-1919, p. 664
612. "Glosari: L'home passional", *LET*, núm. 2128, 24-X-1919, p. 680
613. "Glosari: Làpides funeràries", *LET*, núm. 2129, 30-X-1919, p. 703
614. "Glosari: L'aranya estira-cabells", *LET*, núm. 2130, 14-XI-1919, p. 720-721
615. "Glosari: El bon jutge", *LET*, núm. 2131, 21-XI-1919, p. 736-738
616. "Glosari: Amunt i avall", *LET*, núm. 2132, 28-XI-1919, p. 755

1920

617. "Glosari: Els intel.lectuals", *LET*, núm. 2133, 23-I-1920, p. 10
618. "Glosari: Campanya electoral", *LET*, núm. 2134, 30-I-1920, p. 27
619. "Glosari: El pare dels treballadors", *LET*, núm. 2135, 6-II-1920, p. 44
620. "Glosari: El somentent de Sitges", *LET*, núm. 2136, 13-II-1920, p. 58
621. "Glosari: Un sindicat de Sitges", *LET*, núm. 2137, 20-II-1920, p. 74-75
622. "Glosari: Cada cosa al seu temps", *LET*, núm. 2138, 27-II-1920, p. 90
623. "Glosari: A pèl i a repèl", *LET*, núm. 2139, 5-III-1920, p. 104
624. "Glosari: La regeneració pel tabac", *LET*, núm. 2140, 12-III-1920, p. 122-123
625. "Glosari: Ecos", *LET*, núm. 2141, 18-III-1920, p. 136
626. "Glosari: A l'Excel.lentíssim Ajuntament de Barcelona", *LET*, núm. 2142, 26-III-1920, p. 153
627. "Glosari: Visca el petit dret!", *LET*, núm. 2143, 2-IV-1920, p. 168
628. "Glosari: Les noses de la Rambla", *LET*, núm. 2144, 9-IV-1920, p. 186
629. "Glosari: Benareggi", *LET*, núm. 2145, 16-IV-1920, p. 200-201
630. "Glosari: Feta la llei, feta la trampa", *LET*, núm. 2146, 23-IV-1920, p. 218

631. "Glosari: En Joffre", *LET*, núm. 2147, 30-IV-1920, p. 234
632. "Glosari: A pèl i a repèl", *LET*, núm. 2149, 14-V-1920, p. 266
633. "Glosari: Prou espardenyas", *LET*, núm. 2150, 21-V-1920, p. 282
634. "Glosari: Menuda sorra", *LET*, núm. 2151, 28-V-1920, p. 296
635. "Glosari: Caritat militaritzada", *LET*, núm. 2152, 4-VI-1920, p. 312
636. "Glosari: El mal butxí", *LET*, núm. 2153, 11-VI-1920, p. 327
637. "Glosari: La descultura cinemàtica", *LET*, núm. 2154, 18-VI-1920, p. 343
638. "Glosari: Gènere ínfim", *LET*, núm. 2155, 25-VI-1920, p. 360
639. "Glosari: Preocupacions sobre el barret de palla", *LET*, núm. 2156, 2-VII-1920, p. 378
640. "Glosari: Sense sol", *LET*, núm. 2157, 9-VII-1920, p. 391
641. "Glosari: Desesperació d'un pobre senyó que -ves qui ho diria!- creia que tenia el cap de sabó", *LET*, núm. 2158, 16-VII-1920, p. 408
642. "Glosari: El sol d'Espanya", *LET*, núm. 2159, 23-VII-1920, p. 423
643. "Glosari: De les jornades reials", *LET*, núm. 2160, 30-VII-1920, p. 439-440
644. "Glosari: Tot sia per la llengua", *LET*, núm. 2161, 6-VIII-1920, p. 454-455

645. "Glosari: Tots els "jocs" porten raons", *LET*, núm. 2162, 13-VIII-1920, p. 471-472
646. "Glosari: Una idea, per l'amor de Déu", *LET*, núm. 2163, 20-VIII-1920, p. 488
647. "Glosari: Idees per al millor èxit de l'Exposició", *LET*, núm. 2164, 27-VIII-1920, p. 506-507
648. "Glosari: Més idees per a l'Exposició", *LET*, núm. 2165, 3-IX-1920, p. 519
649. "Glosari: Més idees... i prou", *LET*, núm. 2166, 10-IX-1920, p. 539
650. "Glosari: Simfonia futurista", *LET*, núm. 2167, 17-IX-1920, p. 552
651. "Glosari: La bomba de inversió", *LET*, núm. 2168, 23-IX-1920, p. 570
652. "Glosari: Des de França", *LET*, núm. 2169, 30-IX-1920, p. 584-585
653. "Glosari: L'apotecari de poble", *LET*, núm. 2170, 8-X-1920, p. 602-603
654. "Glosari: Els comunistes ja són a Vallvidrera", *LET*, núm. 2171, 15-X-1920, p. 616
655. "Glosari: Bolets", *LET*, núm. 2172, 22-X-1920, p. 631
656. "Glosari: Vés-te'n Anton", *LET*, núm. 2173, 29-X-1920, p. 651
657. "Glosari: Un llibre *gratis* per als nois", *LET*, núm. 2174, 6-XI-1920, p. 682

658. "Glosari: Pim..., pam..., pum!...", *LET*, núm. 2175, 13-XI-1920, p. 698
659. "Glosari: El termòmetre clínic", *LET*, núm. 2176, 20-XI-1920, p. 711
660. "Glosari: En Pompeyo Gener", *LET*, núm. 2177, 27-XI-1920, p. 728-730
661. "Glosari: Tabaquet", *LET*, núm. 2178, 3-XII-1920, p. 746
662. "Glosari: L'aranzel", *LET*, núm. 2179, 10-XII-1920, p. 760
663. "Glosari: *Politesse*", *LET*, núm. 2180, 17-XII-1920, p. 778
664. "Glosari: Ciutat nevada", *LET*, núm. 2181, 25-XII-1920, p. 792
665. "Glosari: El catacruc", *LET*, núm. 2182, 30-XII-1920, p. 806

1921

666. "Glosari: 1920-1921", *LET*, núm. 2183, 7-I-1921, p. 16
667. "Glosari: Sobre la violència", *LET*, núm. 2184, 14-I-1921, p. 54
668. "Glosari: L'onada de baixa", *LET*, núm. 2185, 21-I-1921, p. 74
669. "Glosari: *Poemes de la vida i de la mort*", *LET*, núm. 2186, 28-I-1921, p. 86-87
670. "Glosari: Espero que baixin", *LET*, núm. 2187, 4-II-1921, p. 106-107
671. "Glosari: Passatemps", *LET*, núm. 2188, 11-II-1921, p. 122
672. "Glosari: El sistema egipci", *LET*, núm. 2189, 18-II-1921, p. 131
673. "Glosari: Vi de quina i de cacau", *LET*, núm. 2190, 25-II-1921, p. 152-153
674. "Glosari: El passat i el pervenir", *LET*, núm. 2191, 4-III-1921, p. 167
675. "Glosari: Brometes lletges", *LET*, núm. 2192, 11-III-1921, p. 184-185
676. "Glosari: El tactilisme", *LET*, núm. 2193, 17-III-1921, p. 198-199
677. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2194, 25-III-1921, p. 218
678. "Glosari: Hi han classes", *LET*, núm. 2195, 1-IV-1921, p. 234
679. "Glosari: Noè, l'elefant i la puça", *LET*, núm. 2196, 8-IV-1921, p. 248

680. "Glosari: L'hora de fer tornar boig", *LET*, núm. 2197, 15-IV-1921, p. 266

681. "Glosari: Filosofia infantil (diàleg)", *LET*, núm. 2198, 22-IV-1921, p. 280-281

682. "Glosari: Els específics", *LET*, núm. 2199, 29-IV-1921, p. 294-295

València

683. "Glosari: D'agricultura", *LET*, núm. 2200, 6-V-1921, p. 312

684. "Glosari: La paella valenciana", *LET*, núm. 2201, 13-V-1921, p. 325-326

685. "Glosari: La tartana, el side-car, el camió i el carro", *LET*, núm. 2202, 20-V-1921, p. 344

686. "Glosari: Els habitants de la lluna", *LET*, núm. 2203, 27-V-1921, p. 359

687. "Glosari: Les forces vives de la ciutat", *LET*, núm. 2204, 3-VI-1921, p. 375

688. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2205, 10-VI-1921, p. 391

689. "Glosari: Moda bestial", *LET*, núm. 2206, 17-VI-1921, p. 406-407

690. "Glosari: Les dames de la creu", *LET*, núm. 2207, 23-VI-1921, p. 424

691. "Glosari: La filla del joc", *LET*, núm. 2208, 1-VII-1921, p. 442

692. "Glosari: El broc gros i el broc xic", *LET*, núm. 2209, 8-VII-1921, p. 458
693. "Glosari: Camal", *LET*, núm. 2210, 15-VII-1921, p. 471
694. "Glosari: Els bars del Tajo", *LET*, núm. 2211, 22-VII-1921, p. 488
695. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2212, 29-VII-1921, p. 506
696. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2213, 5-VIII-1921, p. 520
697. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2214, 12-VIII-1921, p. 532-533
698. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2215, 19-VIII-1921, p. 551
699. "Glosari: El senyor Massana", *LET*, núm. 2216, 26-VIII-1921, p. 570
700. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2217, 2-IX-1921, p. 583
701. "Glosari: Servei domèstic", *LET*, núm. 2218, 9-IX-1921, p. 602
702. "Glosari: En pro de la beguda", *LET*, núm. 2219, 16-IX-1921, p. 618
703. "Glosari: La tallada de la cíntria", *LET*, núm. 2220, 23-IX-1921, p. 630-631
704. "Glosari: Romanços", *LET*, núm. 2221, 30-IX-1921, p. 647-648
705. "Glosari: Un hoste de totes prenes", *LET*, núm. 2222, 7-X-1921, p.667
706. "Glosari: Cotxeries", *LET*, núm. 2223, 14-X-1921, p. 682

707. "Glosari: Pianos i pianoles", *LET*, núm. 2224, 21-X-1921, p. 692-693
708. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2225, 28-X-1921, p. 710
709. "Glosari: Un bon benefici", *LET*, núm. 2226, 4-XI-1921, p. 734
710. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2227, 11-XI-1921, p. 750
711. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2228, 18-XI-1921, p. 765
712. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2229, 25-XI-1921, p. 782
713. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2230, 2-XII-1921, p. 800
714. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2231, 9-XII-1921, p. 813
715. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2232, 16-XII-1921, p. 829
716. "Glosari: Ocells de pas", *LET*, núm. 2233, 23-XII-1921, p.846
717. "Glosari: Dedicatòria", *LET*, núm. 2234, 30-XII-1921, p. 860

1922

718. "Glosari: L'evolució del bistec a Barcelona", *LET*, núm. 2235, 5-I-1922, p. 14-15

719. "Glosari: De reina a mendicant", *LET*, núm. 2236, 12-I-1922, p. 21-22

720. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2237, 19-I-1922, p. 33-34

721. "Glosari: Molière, estatuat!", *LET*, núm. 2238, 27-I-1922, p. 62

722. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2239, 3-II-1922, p. 78

723. "Glosari: Anagrama apocalíptic", *LET*, núm. 2240, 10-II-1922, p. 94-95

724. "Glosari: Textes vells", *LET*, núm. 2241, 17-II-1922, p. 114

725. "Glosari: La tragèdia d'un gos peter", *LET*, núm. 2242, 24-II-1921, p. 130

726. "Glosari: L'home indecís", *LET*, núm. 2243, 3-III-1921, p. 143

727. "Glosari: No us fieu de l'aiguader", *LET*, núm. 2244, 10-III-1921, p. 159-160

728. "Glosari: Tolerància", *LET*, núm. 2245, 17-III-1922, p. 174

729. "Glosari: Crisi teatral", *LET*, núm. 2246, 23-III-1922, p. 190

730. "Glosari: Glòries pòstumes", *LET*, núm. 2247, 31-III-1922, p. 207

731. "Glosari: Romaguesc", *LET*, núm. 2248, 7-IV-1922, p. 223-224

732. "Glosari: Tenebres", *LET*, núm. 2249, 14-IV-1922, p. 238-239
733. "Glosari: Dia de la bandera", *LET*, núm. 2250, 21-IV-1922, p. 255
734. "Glosari: La Marieta de l'ull viu", *LET*, núm. 2251, 28-IV-1922, p. 271
735. "Glosari: El metge pessimista", *LET*, núm. 2252, 5-V-1922, p. 290
736. "Glosari: El gos aristòcrata", *LET*, núm. 2253, 12-V-1922, p. 303
737. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2254, 19-V-1922, p. 319
738. "Glosari: Alcem-li el monument", *LET*, núm. 2255, 26-V-1922, p. 339
739. "Glosari: La petita anècdota", *LET*, núm. 2256, 2-VI-1922, p. 358
740. "Glosari: L'auto i el cotxe de cavalls", *LET*, núm. 2257, 9-VI-1922, p. 375
741. "Glosari: En Verdaguer i en Pep Ventura", *LET*, núm. 2258, 16-VI-1922, p. 391
742. "Glosari: Resposta a una pregunta: De qui són aquestes sabates?", *LET*, núm. 2259, 23-VI-1922, p. 407
743. "Glosari: El *cante jondo*", *LET*, núm. 2260, 30-VI-1922, p. 423-424
744. "Glosari: Un alemany fi", *LET*, núm. 2261, 7-VII-1922, p. 438-439
745. "Glosari: La companyia més profitosa", *LET*, núm. 2262, 14-VII-1922, p. 455

746. "Glosari: L'any de tretze mesos", *LET*, núm. 2263, 21-VII-1922, p. 469-471

747. "Glosari: Els de Reus i *La Vicaria*", *LET*, núm. 2264, 28-VII-1922, p. 490

748. "Glosari: Subtilitat", *LET*, núm. 2265, 4-VIII-1922, p. 503

749. "Glosari: Record", *LET*, núm. 2266, 11-VIII-1922, p. 519

750. "Glosari: Els nobles de quota", *LET*, núm. 2267, 18-VIII-1922, p. 534-535

751. "Glosari: De l'Alhambra", *LET*, núm. 2268, 25-VIII-1922, p. 566-567

752. "Glosari: Vetllades selectes al Romea", *LET*, núm. 2270, 7-IX-1922, p. 585

753. "Glosari: *Comment elever nos filles*", *LET*, núm. 2271, 14-IX-1922, p. 599-601

754. "Glosari ", *LET*, núm. 2272, 22-IX-1922, p. 615 (notícia viatge Rusiñol. A partir d'ara, *Glosari des d'Itàlia*)

Des d'Itàlia

755. "Glosari: I. Arribem a Ventimiglia", *LET*, núm. 2273, 29-IX-1922, p. 629-630

756. "Glosari: II. Els *cicerones*", *LET*, núm. 2274, 6-X-1922, p. 645-647

757. "Glosari: III. El *foro romà*", *LET*, núm. 2276, 20-X-1922, p. 677-678
758. "Glosari: IV. La terra dels xiprers", *LET*, núm. 2277, 27-X-1922, p. 693-694
759. "Glosari: V. L'*albergo*", *LET*, núm. 2278, 3-XI-1922, p. 710-711
760. "Glosari: VI. *Villa d'Este* i els fascistes", *LET*, núm. 2279, 10-XI-1922, p. 735
761. "Glosari: VII. Les llàgrimes i el calaix", *LET*, núm. 2280, 24-XI-1922, p. 765-766
762. "Glosari: VIII. Mort en vida", *LET*, núm. 2281, 1-XII-1922, p. 781
763. "Glosari: IX. Les velles angleses", *LET*, núm. 2283, 7-XII-1922, p. 796-797
764. "Glosari: X. El cafè *Greco*", *LET*, núm. 2285, 22-XII-1922, p. 828-830
-

1923

765. "Glosari: Els grans avenços", *LET*, núm. 2287, 4-I-1923, p. 8-10
766. "Glosari: En Ramon Raventós", *LET*, núm. 2288, 11-I-1923, p. 29
767. "Glosari: La tos en el teatre", *LET*, núm., 2289, 19-I-1923, p. 46-47
768. "Glosari", *LET*, núm. 2290, 26-I-1923, p. 61-62
769. "Glosari: L'esperitisme, l'Ateneu i les senyores", *LET*, núm. 2291, 1-II-1923, p. 78
770. "Glosari: La manera d'aconseguir l'autonomia", *LET*, núm. 2292, 9-II-1923, p. 80-84
771. "Glosari: El pi de la plaça del ídem", *LET*, núm. 2293, 16-II-1923, p. 109-110
772. "Glosari: La cendra de la penitència", *LET*, núm. 2294, 23-II-1923, p. 127
773. "Glosari: El bust d'en Soler surt de nits", *LET*, núm. 2295, 2-III-1923, p. 143
774. "Glosari: Les burres de la llet", *LET*, núm. 2296, 9-III-1923, p. 159
775. "Glosari: Relativitzant", *LET*, núm. 2297, 16-III-1923, p. 176
776. "Glosari: Del retirar tard", *LET*, núm. 2298, 23-III-1923, p. 190
777. "Glosari: Humanitarisme i misèria", *LET*, núm. 2299, 30-III-1923, p.

207-208

778. "Glosari: De cap a peus", *LET*, núm. 2300, 6-IV-1923, p. 223

779. "Glosari: La primavera", *LET*, núm. 2301, 13-IV-1923, p. 240

780. "Glosari: El dejunar com a saviduria", *LET*, núm. 2302, 20-IV-1923, p. 254

781. "Glosari: La terra de l'alegria", *LET*, núm. 2303, 27-IV-1923, p. 270

782. "Glosari: El diumenge d'eleccions", *LET*, núm. 2304, 4-V-1923, p. 286

783. "Glosari: Els jardins de Montjuïch", *LET*, núm. 2305, 11-V-1923, p. 308

Des d'Itàlia

784. "Glosari: I. De feixisme", *LET*, núm. 2306, 18-V-1923, p. 334-335

786. "Glosari: II. El cafè del foraster", *LET*, núm. 2307, 25-V-1923, p. 348-350

787. "Glosari: III. Recordant", *LET*, núm. 2308, 1-VI-1923, p. 367-368

788. "Glosari: IV. Les postes de sol a Roma", *LET*, núm. 2309, 8-VI-1923, p. 382-383

789. "Glosari: V. La comtesa Aurèlia", *LET*, núm. 2310, 15-VI-1923, p. 399

790. "Glosari: VI. Els turistes desconfiats", *LET*, núm. 2311, 22-VI-1923, p. 414-415

791. "Glosari: VII. Els vins medicinals de Frascati", *LET*, núm. 2312, 28-VI-1923, p. 430-431

792. "Glosari: VIII. Altre cop el vi medicinal", *LET*, núm. 2313, 6-VII-1923, p. 446-447

793. "Glosari: IX. En Mussolini", *LET*, núm. 2314, 13-VII-1923, p. 462

794. "Glosari: X. Els darrers garibaldins", *LET*, núm. 2315, 20-VII-1923, p. 478-479

795. "Glosari: XI. La passa de suïcides", *LET*, núm. 2316, 27-VII-1923, p. 494

796. "Glosari: La tornada", *LET*, núm. 2317, 3-VIII-1923, p. 510-511

797. "Glosari: La calor", *LET*, núm. 2318, 10-VIII-1923, p. 527

798. "Glosari: El dret a molestar-se", *LET*, núm. 2319, 17-VIII-1923, p. 542-543

799. "Glosari: El moro no existeix", *LET*, núm. 2320, 24-VIII-1923, p. 559

800. "Glosari: Petites vanitats", *LET*, núm. 2321, 31-VIII-1923, p. 574-575

801. "Glosari: La tristesa de les "colònies"", *LET*, núm. 2322, 6-IX-1923, p. 591-592

802. "Glosari: Discurs presidencial llegit en els Jocs Florals de Sant Celoni", *LET*, núm. 2323, 13-IX-1923, p. 605-607

803. "Glosari: Això se'n va...", *LET*, núm. 2324, 21-IX-1923, p. 623
804. "Glosari: La pluja i la Mare de Déu de la Mercè", *LET*, núm. 2325, 28-IX-1923, p. 638
805. "Glosari: Els pardals i el Passeig de Gràcia", *LET*, núm. 2326, 5-X-1923, p. 654
806. "Glosari: Consells als que van a passar l'estiu fora la ciutat", *LET*, núm. 2327, 12-X-1923, p. 670-671
807. "Glosari: La pluja", *LET*, núm. 2328, 19-X-1923, p. 687
808. "Glosari: L'humor", *LET*, núm. 2329, 26-X-1923, p. 701
809. "Glosari: Avui la vida és una cosa complicada", *LET*, núm. 2330, 2-XI-1923, p. 719-720
810. "Glosari: El cafè del cafè", *LET*, núm. 2331, 9-XI-1923, p. 742-743
811. "Glosari: Professors d'energia", *LET*, núm. 2332, 16-XI-1923, p. 759
812. "Glosari: Contra els professors d'energia", *LET*, núm. 2333, 23-XI-1923, p. 775
813. "Glosari: Un idioma nou", *LET*, núm. 2334, 30-XI-1923, p. 788-790
814. "Glosari: La solució de la calderilla", *LET*, núm. 2335, 6-XII-1923, p. 806-807

Tres gloses de Nadal

815. "Glosari: I. La tristesa del gall", *LET*, núm. 2336, 14-XII-1923, p. 823-824

816. "Glosari: II. El gall dindi", *LET*, núm. 2337, 21-XII-1923, 838-839

817. "Glosari: III. El difunt", *LET*, núm. 2338, 28-XII-1923, p. 854

1924

818. "Glosari: Lo que costa dinar a Berlín", *LET*, núm. 2339, 4-I-1924, p. 875

819. "Glosari: Any nou, vida nova", *LET*, núm. 2340, 11-I-1924, p. 6

820. "Glosari: No s'ha d'anar de pressa", *LET*, núm. 2341, 18-I-1924, p. 20-21

821. "Glosari: L'educació física", *LET*, núm. 2342, 25-I-1924, p. 38-39

822. "Glosari: Els gats d'aquest any", *LET*, núm. 2343, 31-I-1924, p. 55

823. "Glosari: Carnestoltes", *LET*, núm. 2344, 8-II-1924, p. 70-71

824. "Glosari: El vent", *LET*, núm. 2345, 15-II-1924, p. 87

825. "Glosari: La tossuderia", *LET*, núm. 2346, 22-II-1924, p. 102-103

826. "Glosari: La neu", *LET*, núm. 2347, 29-II-1924, p. 119

827. "Glosari: Disfresses", *LET*, núm. 2348, 7-III-1924, p. 134

828. "Glosari: Què deu haver passat?", *LET*, núm. 2349, 14-III-1924, p. 151-152

829. "Glosari: El temps", *LET*, núm. 2350, 21-III-1924, p. 166-167

830. "Glosari: Els jardins del Directori", *LET*, núm. 2351, 28-III-1924, p. 182

831. "Glosari: Un anunci de la primavera", *LET*, núm. 2352, 4-IV-1924, p.

832. "Glosari: Els toros i la misèria", *LET*, núm. 2353, 11-IV-1924, p. 215-216
833. "Glosari: La cara que voldríem", *LET*, núm. 2354, 18-IV-1924, p. 230-231
834. "Glosari: De l'anar a fora", *LET*, núm. 2355, 25-IV-1924, p. 248
835. "Glosari: El primer de maig", *LET*, núm. 2356, 2-V-1924, p. 262-263
836. "Glosari: Escola de tauromàquia", *LET*, núm. 2357, 9-VI-1924, p. 280-281
837. "Glosari: De l'enverinar-se", *LET*, núm. 2358, 16-V-1924, p. 296
838. "Glosari: Dels dematins", *LET*, núm. 2359, 23-V-1924, p. 309-310
839. "Glosari: Un greu conflicte", *LET*, núm. 2361, 6-VI-1924, p. 341-342
840. "Glosari: La cuca festiva", *LET*, núm. 2362, 13-VI-1924, p. 357
841. "Glosari", *LET*, núm. 2363, 20-VI-1924, p. 373
842. "Glosari: El senyor Tamagno i el negre", *LET*, núm. 2364, 27-VI-1924, p. 389-391
843. "Glosari: La broma", *LET*, núm. 2365, 4-VII-1924, p. 405
844. "Glosari: Encara més de la broma", *LET*, núm. 2366, 11-VII-1924, p. 420

845. "Glosari: Els "pellsroges" de Barcelona", *LET*, núm. 2367, 18-VII-1924, p. 435-436
846. "Glosari: *La Dolores* i Calatayud", *LET*, núm. 2368, 25-VII-1924, p. 477-480
847. "Glosari: La civilització", *LET*, núm. 2369, 8-VIII-1924, p. 492-493
848. "Glosari: Del riure", *LET*, núm. 2371, 14-VIII-1924, p. 512
849. "Glosari: Elogi d'uns raïms com cal", *LET*, núm. 2372, 22-VIII-1924, p. 524
850. "Glosari: L'automòbil, *prenda* d'estiu", *LET*, núm. 2373, 29-VIII-1924, p. 540
851. "Glosari: Elogi de l'envelat", *LET*, núm. 2374, 5-IX-1924, p. 555
852. "Glosari: L'aeroplà", *LET*, núm. 2375, 12-IX-1924, p. 573
853. "Glosari: La cura de l'aigua", *LET*, núm. 2375, 19-IX-1924, p. 588
854. "Glosari: La misèria", *LET*, núm. 2376, 26-IX-1924, p. 603
855. "Glosari: De la manera millor de passar la vida", *LET*, núm. 2377, 3-X-1924, p. 619
856. "Glosari: L'amiga dels cementiris", *LET*, núm. 2378, 10-X-1924, p. 622-624
857. "Glosari: Contra l'atmòsfera", *LET*, núm. 2379, 17-X-1924, p. 634

858. "Glosari: D'avicultura", *LET*, núm. 2380, 24-X-1924, p. 650
859. "Glosari: Muertos ilustres", *LET*, núm. 2381, 30-X-1924, p. 684-685
860. "Glosari: Les dones regidores", *LET*, núm. 2382, 7-XI-1924, p. 708-709
861. "Glosari: La set de paisatge", *LET*, núm. 2383, 14-XI-1924, p. 722
862. "Glosari: De la dona", *LET*, núm. 2384, 21-XI-1924, p. 740
863. "Glosari", *LET*, núm. 2386, 28-XI-1924, p. 754
864. "Glosari: L'afició al fred", *LET*, núm. 2387, 5-XII-1924, p. 771
865. "Glosari: Del bon gust i de la civilització", *LET*, núm. 2388, 12-XII-1924, p. 786
866. "Glosari: De les nits de desembre", *LET*, núm. 2389, 19-XII-1924, p. 805-806
867. "Glosari: Dels pessebres", *LET*, núm. 2390, 26-XII-1924, p. 818

1925

868. "Glosari: *La dama de las camelias*", *LET*, núm. 2391, 2-I-1925, p. 834-836

869. "Glosari: L'home que s'arna", *LET*, núm. 2392, 9-I-1925, p. 858

870. "Glosari: Una teoria de l'home que s'arna", *LET*, núm. 2393, 16-I-1925, p. 874

871. "Glosari: Ametllers florits", *LET*, núm. 2394, 23-I-1925, p. 59-60

872. "Glosari: L'home que vol fer bondat i no pot", *LET*, núm. 2395, 30-I-1925

873. "Glosari: El fang de Barcelona", *LET*, núm. 2396, 6-II-1925, p. 92

874. "Glosari: Elogi de l'anar a poc a poc", *LET*, núm. 2397, 13-II-1925, p. 108

875. "Glosari: L'època de l'antena", *LET*, núm. 2398, 20-II-1925, p. 124

876. "Glosari: La crisis teatral", *LET*, núm. 2399, 27-II-1925, p. 142

877. "Glosari: No sabem agrair un elogi", *LET*, núm. 2400, 6-III-1925, p. 156-157

878. "Glosari: Aquests dies...", *LET*, núm. 2401, 13-III-1925, p. 172

879. "Glosari: De la mania d'escriure comèdies", *LET*, núm. 2402, 20-III-1925, p. 189

880. "Glosari: Els pobres solters", *LET*, núm. 2403, 27-III-1925, p. 205

881. "Glosari: Quan no se sap de què parlar", *LET*, núm. 2404, 3-IV-1925, p. 220

882. "Glosari: L'anglesa espanyola", *LET*, núm. 2406, 17-IV-1925, p. 254

883. "Glosari: Daniel", *LET*, núm. 2407, 24-IV-1925, p. 270

884. "Glosari: La casa barata", *LET*, núm. 2408, 1-V-1925, p. 284-285

885. "Glosari: L'Orfeó a Roma", *LET*, núm. 2409, 8-V-1925, p. 302

886. "Glosari: La mosca mediterrània", *LET*, núm. 2425, 28-VIII-1925, p. 555-556

887. "Glosari: El "Jazz-Band" i el grill", *LET*, núm. 2426, 4-IX-1925, p. 572

888. "Glosari: Un congrés aspirinista", *LET*, núm. 2427, 11-IX-1925, p. 588

2. Articles de Santiago Rusiñol a *L'Esquella de la Torratxa*

Lo del quadro de Van-der-Goes⁵⁰

Amb la venda del quadro de Van-der-Goes, que no se sab si és venut o no ho és, tornem a ensenyar la misèria.

Fa alguns anys, els antiquaris dels pobles civilitzats anaven a escurar la Grècia, la Síria, l'Egipte, les illes del Mediterrani. Allí on havien tingut grandesa i havien caigut en decadència, els anaven a escavar, i se'ls enduien desde'ls frisos fins a les pedres dels fonaments. Allí on entraven els anglesos, no hi quedava ni una pedra que tingués mèrit arqueològic que no l'arrenquessin d'arrel i se l'enduguessin als seus museus.

Avui dia, això, s'ha estroncat. Fins Egipte ha arribat a entendre que no tant sols fa la riquesa d'un poble el tenir collita de cotó, de blat-de-moro o remolatxa; que les despulles del passat, per aquells que saben guardar-les, és riquesa tant positiva com la de l'agricultura. Avui dia han arribat a entendre que un poble que no sab sa història és lo mateix que no'n tingués. Avui dia, tant sols queda Espanya on se pugui anar a escavar. Aquí és l'únic país inconscient, pobre, miserable i ignorant, on els marxats de bellesa puguin omplir les alforges.

Lo que s'escava en la nostra terra no té fi ni aturador. S'escava en els convents, en les esglésies, en les ermites; s'escava en les sagristies; s'escava en les cases dels rectors i els prelats; s'escava an els col·leccionistes, que's passen la vida cavant per a vendre-s'ho tot d'una vegada; s'escava an aquells que sembla que han tingut amor a l'art, i que han passant la vida exaltant-lo; s'escava en les exposicions arqueològiques que's fan, on s'acoplen tots els objectes per a poguer-los vendre millor; s'escava en les cases de nobles, on, per a poguer tenir automòbil, es venen l'escut de la casa; s'escava desde'ls

⁵⁰ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1790, 18-IV-1913, p. 276.

palaus a les barraques dels pobres; s'escava arreu on hi ha un objecte que tingui flaire de vellúria, i, com que an els escavadors els hi han privat la Grècia, l'Egipte, fins l'Aràbia i fins la Palestina, i arreu allí on se civilitzen, es diuen "Encara ens queda Espanya, que està per civilitzar". I quadros, estàtues, mobles, robes, ferros, talles, plats, brodats, pergamins i llibres, tot ho carreguen cap a fora i s'ho emporten a tonelades; n'hem vist eixir barcos noliejats, no sols per a omplir els seus museus, sinó per a, un xic més tard, enviar-nos-en imitacions com les que envien an els indis.

No s'ha de cridar per un quadro més que se'ns enduen de casa nostra. Hauríen de cridar cada jorn, i acabaríem perdent la veu. Aquest quadro és un de tants que's venen les congregacions, amb dret legal, segons asseguruen, però burlant-se de la memòria del devot que havia fet l'ofrena a la Verge i no als marmessors. Aquest quadro és un de tants que no tenim dret a tenir, perquè som pobres i som tontos; és un més, que anirà a parar allí on estarà millor que a casa, perquè allí, al menys, sabran que'l tenen.

Aquí, el qui té antiguitats o coses velles, per dir-ho millor, s'ha passat una colla d'anys mirat com a maniós d'arreglar coses sense preu, i, quan tot això s'ha tingut, passa per ximple de no vendre-s'ho. Si els quadros o les coses d'art donguessin el tant per cent, no seria mal vist de guardar-los, i seria mal vist de vendre-se'ls. El tant per cent sabem lo que és, i de lo altre n'estem a les fosques.

Així és que no us hi amoïneu, que se'ns emportin un Van-des-Goes. Quan se l'enduen, és que se'l mereixen.

Un país, per a guardar obres d'art, ha d'ésser ric i ha d'ésser digne. Ha de tenir diners per a guardar-les o bé dignitat per a no vendre-les, i aquí, per ara, anem curts tant d'una cosa com de l'altra, i això de volguer comprar el quadro per subscripció, entre'ls artistes, seria una almoina que faríem els artistes als homes rics, als nobles, als bisbes, als potentats; una almoina que serviria perquè'ns tractessin de beneits, pre haver pagat lo que ells no estimen.

Desenganyem-nos d'una vegada i contentem-nos d'ésser com la Grècia de fa cent anys, i la Pèrsia i el Marroc d'avui dia. Contentem-nos d'ésser els masovers de les nacions que vulguin comprar-nos.

Crònica. "En defensa pròpia"⁵¹

Senyor Director de *L'Esquella de la Torratxa*

Des de que hi va haver un mofeta, que m'han dit que's deia Rusiñol, que va parlar del senyor Esteve fundador de "La Puntual" i parent meu, que al Cel sia, no passa setmana, ni passa dia, que no retreguin a les gazetes el nom de la meva família, i no en el *Brusi*, que és el sol diari on hi escriu la gent seriosa, sinó en papers de totes menes, sense creències i sense principis i lo que diuen de mi i dels meus és tan lluny de tota raó, és un balanç tan poc nivellat i és un inventari tan tèrbol, que ha arribat un punt que, si no vull perdre lo que ha estimat més en aquest món tota la meva família que és el crèdit comercial, he de fer lo que menys m'escau, perquè no ho he après de petit: agafar la ploma per a escriure i gastar tinta en coses inútils.

Em pinten sorrut, em pinten *retrógado*, em pinten amb ulleres negres (essent aixís que tinc una vista que no s'escorre un punt que no'l vegi), em pinten amb berret de copa (que sols ne duria en el meu enterro, si en tingués i si me'n possessin), ara em motegen de neutral i sobretot em retreuen de que sempre talli el cupó, i si em fico en res perquè m'hi fico, i si callo perquè callo; aviat semblaria un ninot per a espantar les criatures, si vostè, senyor director, no em dongués audiència per a defensar-me.

Que sóc neutral? I com volen que'n sigui si no tinc amb qui barallar-me, si no sóc soldat, si no sóc valent, si no haig de guanyar galons, ni faixes, ni entorxats, ni plomeros; si rebria en el primer *encuentro*; si em deixarien sense roba, i a mi m'agrada pagar el sastre; si no podria fugir. Sóc neutral per obligació i perquè no sé amb qui barallar-me; però que m'ataquin la botiga i allà veuran si en sóc de neutral! A casa no més tinc una arma, i aquesta arma és la mitja cana; però que s'apropi l'enemic, i allà veuran si en sé d'acabar-les! Als Esteves no'ns ha agradat mai bastonejar les boires; però si un troba coixí, que vinguin!

Els primers passos de tots els meus, i els segons també, i quasi els

⁵¹ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1872, 13-XI-1914, pp. 738 i 740.

tercers, han sigut omplir la guardiola, lo que no crec que ofengui a ningú. Ha estat per medi del guany petit anar fent recó de mica en mica. Ha estat tenir la voluntat de fer-se un mateix de caixa, i avui estalvia per aquí i demà estalvia, no menys, per allà; avui un granet i demà un altre, anar omplint el graner de la casa amb la constància de la formiga, bestiola amb més coneixement que molts d'aquells que volen combatre'm.

Plena, doncs, ja la guardiola, així que he tingut el meu reconet, si no he volgut que s'estanqués, bé l'he tingut de posar a guany; així que l'he volgut posar a guany, be n'he tingut de comprar paper; si aquest paper tenia cupons, bé aquests cupons eren per tallar; doncs, si eren meus, i eren per tallar, perquè m'han de dir "Talla Cupons"? Que és un mal tallar-se els cupons? Que no són per tallar-se, els cupons? Que's tenen de deixar florir? Que'ls deixarien a l'acció, els que accionen contra nosaltres, si aquestes accions fossin seves? El tallar és un acte lliberal, enlloc de *retrógrado* com molts diuen. Ho és, perquè d'aquell tallar se'n fan els ferrocarrils, les indústries i les xemeneies, i jo sempre he sentit dir als homes de la flamarada, que'l fum de les tals xemeneies, són l'*emporio* i els *obeliscos* i els *penachos* i tot allò que's diu, i sense els cupons del senyor Esteve, no hi hauria fum ni hauria *emporios*, ni homes per a contar els *obeliscos*, o sia lo que jo en dic xemeneies.

El senyor Esteve, a més dels cupons, no es cregui, senyor director, que no hagi tingut ideals o lo que'n diuen ideals, aquells que saben un xic de lletra. Lo que hi ha és que'l pobre senyor Esteve va escaldat: anem escaldats. El senyor Esteve, o un servidor, ha volgut fer una Barcelona que se'n parlés per tot el món: una ciutat riu a riu, amb cases que fossin de lloguer, però que per fora no ho semblessin, amb monuments, amb aigua i amb jardins, i havem pagat com a bons perquè es fes, i havem tornat a pagar, i havem pagat un xic més, i havem pagat de nit i de dia, mentres han vingut a cobrar, que era cada hora o cada mitja hora, i si després d'aquesta lluita, de jo vinga *Haber*, i ells vinga *Debe* no'ns ha sortit lo que voldríem, no ha sigut pas per manca de pago.

Jo, estimat senyor director, he volgut tenir torre al Putxet. El Putxet per mi és una Suiça. He volgut tenir un *panorama*, a pams quadrats, amb vistes pràctiques per a esbarjo de la família i *hermanitas* de la vellesa, i això de volguer tenir una torre no crec que sia cap destorb per a les altres classes socials. Jo per a poguer tenir aqueixa torre no he planyut els diners; sempre he volgut competir amb la que tenia al davant; he volgut guarnir la muntanya

com un pessebre honorari, però si després que l'he haguda feta, valguent-me del millor arquitecte, m'han anat dient per tots els papers, que la torre era de turrans, de pa mastegat i mantega, ¿que no és més culpa de l'arquitecte que li he deixat fer lo que volgués, que de mi que he pagat lo que volia? Jo he volgut fer cases als eixamplis que fossin dignes d'ésser admirades. Jo he dit "no hi planyin ni la pedra, ni l'esculptura, ni el material", jo m'he sentit orgullós de bescambiar accions per dibuixos, però si el mestre d'obres urbà m'ha plantat unes fatxades que per lluir-se ell m'ha esclafat a mi, havent de llogar un pis al davant si les volia gaudir, ¿que no he complert molt més jo pagant que'l mestre d'obres cobrant? Jo he volgut posar quadros al pis, perquè m'he deixat convèncer que als pisos, a més d'aigua viva, safreix i cuina, hi ha d'haver quadros, però si els quadros que hi he posat valorats pels intel.ligents, m'han dit altres intel.ligents, que no més eren que difums a l'oli, ¿que també els he pintat jo aquells quadros? Jo, per fi, per tenir de tot, també he volgut monuments, però si així que he tingut l'estàtua, he sentit dir an els vianants que n'haurien de fer grava, ¿que després de pagar per marbre, l'hauré de picar jo, la grava? Cregui'm senyor director, que si Barcelona no té grans cases i grans estàtues i altres grans coses, no'n té la culpa el senyor Esteve. La missió del pagar, que és la meva, cregui que l'he ben complerta. He pagat fins a l'heroisme. Sembla impossible, segons m'han dit, que de quatre cabdells de fil n'hagin sortit tants quartos. I que de tants quartos d'aquells cabdells, n'hagin sortit tantes lletgeses.

Perquè un servidor, i no m'alabo, amb tot i estimar tan els quartos, me n'han arribat a arrencar tants, que jo mateix ja he perdut els llibres. He pagat per ésser solidari, i tot s'ha acabat amb una lliga, un pis, quatre regidors i uns quants savis del ram d'escriure que cobren de mi i em motegen. He pagat per a tenir salut i ningú escombra i cobra tothom, i jo que sóc el contribuent em tiren les escombraries, he pagat per a tenir bona aigua i jo no la bec i ells se la mengen; he pagat per anar a votar i els altres cobren per a ésser votats; he pagat per tenir regidors i ells em fan pagar lo que pago; he pagat per tenir hospitals i si badés hauria d'anar-hi; i ara pago per ésser neutral, i sinó que tots tenim por, ells, jo, els que callen i els que criden, també em farien pagar les armes i pagaria els plats trencats. Senyor director, no'm pintin més amb berret de copa i amb ulleres. Pintí'm vestit de vaca, amb tot Barcelona munyint-me; i sinó em pinten encare millor, que no sóc home de vanitats.

A mi deixin-me la botiga. La Puntual de 1830. Deixin-me fer de caixer. Fent els quartos a la menuda per quan ja sàpiguen que'ls tinc tots, poguer-me'ls pendre a l'engròs, i jo amb la mitja cana curta, i altres amb les ungles

llargues, tot quedarà en el meu Barcelona.

SENYOR ESTEVE

(Per la còpia)

XARAU

Morfinomanies⁵²

Era un vespre, a les dugues de la nit, en el cafè de Fornos. El cafè bullia de gent, de fum, de crits i de discussions. Allí, la parròquia de sempre: toreros, polítics, estudiants, escriptors i, de tant en tant, alguna dona.

Davant meu, a l'altra banda de les taules, n'hi havia una, de dona, que feia estona que me la mirava perquè, per la grogor de la cara, em creia endevinar-li la malaltia.

No vaig poder més, i vaig dir als companys:

-Per mi, aquella dona és morfinomaníaca.

-Sí que ho és -va dir un metge aragonès que seia amb nosaltres. Jo la conec. I com ho ha conegut?

-Molt senzill: amb la certa grogor de la cara; amb el color del cansament dels ulls; amb el cruiximent que se li veu en el cos i, sobretot, amb la picor que té a les ales del mas. No pot ésser més que morfinomaníaca.

-Doncs ho és, i molt -va dir el metge. Aquí mateix, en aquest cafè, la he haguda de refer de dos colapsos.

I tot seguit: -"Fulana". I va cridar-la.

Es va aixecar, i va venir. El metge ens la va presentar, i li va dir que jo havia conegut que patia morfinomania.

-Ja fa quatre anys -va dir ella.

-I en pren molta? -li vaig dir jo.

-Tota la que puc, o la que'm guanyo.

⁵² *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1680, 8-I-1915, pp. 26-27.

-I si no en pogués guanyar?

-Robaria!

Aquest "robaria", ho va dir sense pensar-s'hi ni un moment. Tots van dir que no era veritat, però jo ho vaig creure completament. Allavors, la vaig mirar i li vaig dir:

-Escolti, una cosa: per què no se la fa curar?

-A una clínica... vol dir?

-Naturalment!

-Perquè me'n volen mil pessetes.

-I no troba a ningú?...

-Per curar-me a mi?... Quan estava bona, en trobava alguns que se les gastaven en una nit, mil pessetes, però no era per mi, era per ells; perquè, que digui aquest senyor que m'ha conegut si no les valia. Però ara, fins trobo estrany que, així que'm veuen, no fugin. Ara, un home, no'l conto pel preu; el conto pels grams de morfina.

A tot això, la gent desfilava, i el cafè anava quedant buid. Començaven a posar les cadires damunt les taules; havien abaixat els llums; havien tancat les portes, i era hora de marxar.

La noia aquella s'havia assegut damunt del marbre d'una taula, i s'havia quedat en aquell estat, que dormia sense dormir.

Li havia caigut el porta-monedes i no se n'havia adonat; el metge amic nostre va amagar-li. Al despertar-la, li varen dir:

-I el porta-monedes?

I va fer un moviment d'espatlles, com volguent dir: "tant se me'n dóna", i es va quedar amb els ulls tancats.

-I la morfina? -li vaig dir jo.

I, valga'm Déu, lo que vaig haver dit! Va obrir els ulls com dugues finestres, va arrencar el porta-monedes de l'amic que li guardava i, estrenyent-lo com un gran tresor, es va deixar caure a una otomana, i va tornar a quedar com morta.

-Tant avançada està? -vaig dir an el metge.

-Que si n'està? -em digué. Aviat ho veureu. Fulana: ensenya un xic la cama.

I allí, en aquell cafè de bullici, de toreros i d'alegria, el metge li alçà el vestit de seda, sense que ella obrís els ulls, ni deixés d'estrènyer la morfina, i damunt d'una mitja blanca, vàrem veure una cosa terrible.

Un troç de cuixa, vermell, cusit, ple de grans, ple de tumors, acribillat, talment, de punyides.

No creiem que en Raimond LLull rebés més forta impressió al veure el càncer en aquell pit de la dona dels seus amors, ni creiem que el Marquès de Sade pogués somniar una dona així.

I aquella carn era per vendre!

I el dia que no en vengués no podia pendre morfina. I el no pendre'n era una agonia. Ja veieu que'l robar és comprensible.

.....

L'endemà, aquella morfinomaníaca, així que'm va veure al cafè, se'n vingué a seure al meu costat.

El que li hagués endevinat el mal, el que l'hagués compadescuda, el que la tractés com a dona, li havia mogut la simpatia. S'estava quieta, escoltava, no deia res. Sentia parlar de política, de pintura, de teatres, de llibres, com aquell que ho somniés; de tant en tant, s'aixecava, se n'anava un moment, somrient, com volguent dir: "tu ja sabs on vaig", i tornava, amb rojor a les galtes, tot tancant el porta-monedes; però tant va anar venint, que'ls d'una taula del davant ja començaven a murmurar. I, com que hi havia un amic meu, li vaig preguntar què deien de mi.

-Deien això: "En Xarau té una querida que's veu que no li dóna menjar".

I jo allavors, quan ella seia, me n' anava a seure més enllà, i ella devia comprendre-ho i no va tornar cap més vespre.

.....

Una nit, jo tenia dolor i vaig entrar a casa d'un apotecari. Allí, al taulell, hi havia uns quants joves aristòcrates madrilenys que esperaven algun remei, i al costat d'ells, groga i enguniosa, també hi havia la morfinomaníaca.

Va saludar-me donant-me una mà freda i humida com d'una morta, i vaig preguntar-li, tot seguit, com anava de la morfina.

-No'n prenc gaire -va dir.

-Que no'n pren gaire? -va respondre l'apotecari. Es pendria tota la de casa!

-En prenc tota la que'm fien, i no me'n fien tanta com vui. Són uns verdaders egoistes.

-Ho fem pel seu bé.

-Però quan cobren me'n donen, i avui no, i no puc empenyar res en aquesta hora.

Allavors, els aristòcrates, sentint aquell regatejar, varen volguer fer el generós i generosament inconcients van dir-li:

-Vingui amb nosaltres. Li convé riure i distreure's i la convidem a xampany.

-Gràcies, digué ella... però jo voldria, que ja que són tan galants, en comptes de xampany, que ja n'he pres prou, em paguessin... una altra cosa, que'm fa vergonya de dir:

-Lo que vulgui.

-Un xic... de morfina.

-La que vulgui. Morfina, raï!

I al sentir això va fer treure el pot i en féu tirar uns grams a les balances, i més grams, i un grapadet més, i per fi, tot lo que quedava, i plorant i rient, i agraint-ho i borratxa ja de l'agonia, va dir que no li pesessin, que ja tenia la mesura amb la què'l cos li resistia.

.....

Talment va fugir tirant petons. Aquells joves no sabien si havien fet bé o havien fet mal. Lo que podien saber era una cosa: que si a un amic durant anys i anys li tenim de pagar el veure o un vici que li faci mal, li paguem amb gran alegria, però si li hem de pagar unes sopes, al tercer dia diem: Déu t'ampari!

XARAU

Coses de boig⁵³

Anava distret a la plataforma d'un tramvia. Anava per pagar el bitllet, i el conductor em va dir: Ja està pagat.

Vaig mirar a l'entorn per veure qui havia pagat per mi, i un jove em va dir:

-Que no em coneixes?

Me'l vaig mirar indecís, i em va dir:

-Fulano, home. No et recordes de mi?

-Sí, home, ara et reconec.

-No et recordes -va dir-me- quan a Tarragona anàvem a fer excursions? No't recordes d'un conte que vaig llegir-te? I d'uns versos que vas dir que estaven molt bé?

-Sí, home, ja ho crec. Ja deu fer deu anys. Però com que no t'havia vist mai més, la veritat...

-És clar. Es comprèn -va dir ell-, i vàrem baixar del tramvia i vàrem seguir caminant.

-I què fas ara? -li vaig preguntar.

-Sóc boig.

-Com dius?

-Que sóc boig.

-Bé, home. Tots en som un xic, qui més qui menys.

⁵³ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1882, 22-I-1915, pp. 51-52.

-No, però jo sóc boig. Sóc boig positiu, autèntic. Oficial. Jo estic en un manicomi, i de tant en tant em deixen sortir.

-I tornes a entrar?

-Naturalment. Com que sé que sóc boig, hi torno a entrar. Què faria aquí fora? Allí pago, i em cuiden molt bé; em cuiden per lo que sóc. I el director m'estima molt.

-I com ho saps que ets boig?

-Ho sé del cert. El director em va convèncer de què ho era.

-Bé, però... t'ho va dir? I tu t'ho pensaves? I t'ho va fer creure? I n'estàs segur?

-Tot això ha sigut de mica en mica. Conta que fa cinc o sis anys vivia amb les meves germanes i amb un cunyat, que ja coneixes, sinó que tu ara no te'n recordes. Jo duia una vida normal, escrivia un xic, feia excursions i no feia mal a ningú. Lo que patia, sí, era un xic de neuràlgies. Com que podia gastar, perquè els pares, al cel sien, m'havien deixat una bona renda, havia vist als metges millors, però no me les havien pogut curar. A la fi, un dia el meu cunyat em va dir que no m'amoïnés, que'l mal que tenia al cap, que havia tingut les seves consultes i que no més hi havia una solució: la de tancar-me en una clínica; i un dia em varen enganyar i em varen portar a un manicomi.

-Sense més ni més? -li vaig contestar jo.

-Sense més ni més, no. És llarg de contar; però el cas és que varen tancar-m'hi.

-Sí que és curiós.

-Lo curiós va ésser que jo no podia convènce'm de cap manera que fos boig.

-Cap se'n convenç.

-Això és lo que jo em deia. Si ho ets o no ho ets, no ho sabràs mai. Aquí

parles amb gent rematada, i cap d'ells es pensa tenir res. Els més ximples es pensen ésser savis, els més pobres es pensen ésser reis i els més curts es pensen ésser profetes. Si aquí comences a esvalotar, acabaran per lligar-te. Val més anar de dret an el metge i decidir-ho d'una vegada.

-I què vas fer?

-Vaig cridar al metge i li vaig dir: senyor director, havem de parlar. Havem de tenir una conferència, però amb una no més en tindrem prou.

-Digues -em va dir.

-Anem de dret! Jo sóc boig o no?

-No!

-Això no'm convenç. Si no en fos, no seria aquí dintre, i si en fos no'm pensaria ésser-ho. Vostè em diu que no, com an els altres per rutina i per obligació, però vostè no m'obre les portes.

-No te les obro pel reglament.

-El reglament vostè l'arreglaria i vostè és l'amo del reglament. Li torno a preguntar si jo sóc boig. Digui-ho amb tota la consciència.

Allavores el metge va mirar-me i em va dir: -I si et digués que ho ets?

-Si m'ho digués vostè, m'ho creuria.

-No et crec.

-Li juro.

-Doncs, sí. Et dic que ho ets!

-De quina mena?

-Ja no't puc dir tant. Tu ets més aviat un contra-boig. Ets dels que saben fer-se'n càrrec! Dels que tenen raó de comprendre que no tenen raó.

-Però boig de veritat?

-Això. Jo t'ho asseguro! Me pots creure com a metge, com a amic i com a director.

Naturalment, al sentir això i creure'm ja boig, perquè m'ho vaig creure i segueixo creient-m'ho, li vaig dir: ara anem a pams i respongui'm. Jo puc fer bé an algú, en el meu estat?

-Segons quins dies.

-I aquests dies no podria sortir a esbargir-me?

-Si haguessis de tornar, no hi ha dubte.

-M'ho vol deixar provar que tornaré?

-Com?

-Sortint. No hi ha cap més prova. Jo li juro que tornaré a l'hora justa que vostè m'ho mani. Sabré que sóc boig i em vigilaré. Avisaré als amics que tinguin cuidado, ningú es donarà per enganyat, i aquí em tindrà a les hores de crisi; d'una crisi, que com que sóc boig, no dec tenir prou cap per preveure-la... I des d'allavors, de tant en tant, surto a passeig; me'n vaig a fer el boig d'un modo prudent i pacífic i no faig mal a ningú, menjo bé i estic més content que quan no ho era.

.....

Al cap d'un quant temps, com li havia promès el vaig anar a veure en el manicomi. El vareig trobar en el jardí prenent l'ombra sota d'una acàcia, gronxant-se i llegint una novel·la.

Em va ensenyar tot el manicomi, em va alabar el seu funcionament, em va presentar molts amics seus, que l'un era el Pare Etern, l'altre en Gambetta, i l'altre el general Prim, i em va convidar a pendre cafè.

-I de salut com anem? -li vaig preguntar.

-Ja ho pots veure. Tant boig com sempre. Estic molt bé.

-I en tens per molt d'estar aquí dintre?

-No ho sé. No me'n preocupo, i el director tampoc, anem a l'una. Un dia li vaig preguntar: Que va llarg això, senyor director?

-Que portes pressa? -va contestar-me.

-Jo, no!

-Doncs, si no et ve d'aquí i ja que't paguen la pensió i et deixo sortir de tant en tant, i menges bé i estàs content, qui et fa moure? I mira, aquí em tens. Sé que sóc boig, que ja és prou sapiguer, i com que no faig mal a ningú, ningú me'n fa a mi, i estic en paus. Lo trist seria d'estar tancat com la major part dels companys i creure't que't fan una injustícia, però sapiguent que no, que ho ets, que en vinguin de guerres europees!

-I no et fa pena?

-El què? L'ésser boig?

-El sapiguer que ho ets.

-I per què? Lo mateix que si un és moreno o ros, o curt de cames, o curt de braços. Un ha nascut com ha nascut. El ésser ximple, em sabria greu. I que no en veig pocs el dia que surto!

.....

-Al cap d'un any, encara hi vaig tornar.

-No et cansa, això?

-Ara ja és com un vici. Un s'avesa a tot. Fins a ésser boig. He acabat per engorronir-m'hi, per deixar-m'hi anar. Fins per alabar-me'n. Ja sento la vanitat de classe. No puc oir parlar mal d'un dels meus que no m'exalti com lo que sóc i no surti a la defensa. Ja no'm moc. Tothom m'amoïna. Això per mi ja és com un convent, com un quartel o com una fàbrica. Ja l'uniforme

se'm deu haver fet crònic. I he arribat a un punt que'l que'm negués el meu estat de bogeria li enviava els padrins de seguida.

XARAU

Els balnearis⁵⁴

Poc es podien pensar els homes primitius que per primera vegada es van cremar els peus amb l'aigua bullenta que sortia de la terra, que aquella aigua servís per res més que per a escaldar pollastres o gallines.

Poc es podien pensar que d'aquella planetària escalfor n'eixissin Caldes, Caldetes, Caldasses i Caldones, que tot vol dir lo mateix, o sia, caldo de persona; poc podrien creure's que aquell caldo, temps a venir, dongués vida a cents balnearis, a tants metges, a tants fondistes de mullader, que aquell bullit fos un dels bullits que donguessin tants bons resultats a tants que viuen dels malalts; ni poc podien somniar que l'aigua arribés a ésser un vici, que una cosa ignocent arribés a matar tants reumàtics.

Els primers de caure a les piscines ens pensem que varen ésser els romans. El romà ja tenia reuma, i si no en tenia ja en va tenir. Per tot on hi ha aigua calenta, s'hi sol trobar un mosaic romà, que és on anaven a emmalaltir-se, i sempre observareu un detall: que sempre, prop de la piscina, s'hi troba alguna cremació amb ànfores i llagrimatoris, lo que prova que molts dels romans, lo mateix que passa avui en dia, passaven del bany a la fossa. Amb una sola diferència: que han dut les comunicacions, que avui els metges de ciutat quan tenen un malalt tossut l'envien a morir al balneari, i el metge de l'establiment, quan veu que se li pot quedar, el torna a remetre an el seu metge, perquè cada u s'enterri els propis.

Els balnearis dels temps moderns no tenen res de comú amb els d'abans. Abans eren una provatura i avui volen que sia una ciència. Abans hi enviaven els malalts bruts, avui hi envien els bruts i els nets, i sobretot els ignocents, els que baden, els beneits, els benaventurats... i un cinquanta per cent de ximpls. Avui hi envien a tots aquells que no'ls convenen les humitats, perquè els acabin d'humitejar; els que no tenen banyera a casa; els que creuen que un xic de sofre ben barrejat a l'aigua calenta cura més que la desensofrada, i els que tenen filles per casar; avui hi envien els pobres tontos que no'ls hi fa res de quedar baldats; avui hi envien fins els que's curen, els resistents, els vividors, els que no hi pot ni l'aigua ni el vi, els que no tenen pares ni mares i els candidats a tornar-se crònics.

⁵⁴ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1909, 30-VII-1915, pp. 490-491.

Se'n cura algun (ens preguntarem) en aquestes cases de curació? Tant com curar-se no, si no s'han curat pel camí.

En la nostra afable Barcelona, ja se sap que fa molts anys que quasi tothom ha tingut reuma, i si no n'ha tingut ja en tindrà. Tots coneixem la malaltia i tots sabem que arriba un moment que, amb remeis o sense remeis, el tal reuma, cansat de fer patir, ve que se'n va, perquè li ve bé o per causes que no coneixem. Doncs bé, si el jorn abans d'anar-se'n un va a un Caldes o bé a un Caldetes, és probable que també es curi, perquè ja hi ha anat quan se curava, i si per un atzar li torna a venir, ja trobarà el consol del metge que té excuses per a tots els casos. Si és molt fort li dirà: "Que millor; que allò és remoure la malaltia". Si li segueix remoguda li dirà: "Que ara va bé i que passarà millor hivern", i si passa aquell hivern com un condemnat en eixut, li diran que vagi més enllà, que aquelles aigües tenen sofre i que an ell no li convé el sofre.

Creiem que hi ha moments que un bany calent, sia amb sulfur o sia amb sulfat, pel sol fet de la temperatura poden reaccionar al pobre malalt, que ja té prou pena d'estar malalt, i que altres jorns aquell mateix bany me'l pot deixar com un Hecce Homo, però aquest mal o aquest bé hipotètic, an aquestes cases sospitoses que se'n diuen balnearis, i que se n'haurien de dir ermites, no hi ha manera de comprovar-lo d'una manera científica, perquè hi han masses interessos compromesos en el negoci. Una estadística que fos veritat, potser arruïnaria una casa, i els que'n viuen i els que'n volen viure. Ai d'aquell que fes un anàlisi que no fos favorable an el poble que ha trobat el caliu d'unes aigües! Ai del metge que diu la veritat! I ai de l'alcalde que investigués els que moren de pendre banys o els que se'n tornen atropellats. Si el malalt pot arribar amb crosses, i perquè s'havia de curar se'n pot entornar amb les seves cames, se l'ensenya a tothom, se'l passeja, se'l fa anar a peu coix, se'l convida i se'l fa servir de mostruari: però si s'arriba a empitjorar, i li han de dir "lo d'ara va bé" i tot allò de passar millor hivern se l'amaga, se'l desa, se'l treu, se'l fa sortir per la porta falsa, i si té mal gust de morir-se, per no comprometre les aigües se l'enterra d'amagat, mig a les fosques i a les palpentos, com si fos un cas indigne de figurar en aquella casa.

Nosaltres mateixos, una vegada, per dissort, vàrem pendre banys d'unes aigües un xic sulfuroses. Els banys aquells ens varen fer més mal que si haguessin sigut de vi, i com que érem dels tossuts a no poguer-nos curar i com que ho anàvem bescantant amb la nostra coixera, el metge que sí, que en sortint dels banys vinga inyeccions de morfina per poguer sortir de la

banyera, i un jorn ens va dir: "Ja està curat i passarà un hivern, etc...." i vàrem passar un hivern que no'l tornarem a passar més; perquè reneguem dels romans, del sofre, de les banyeres i dels lampistes que les construeixen.

Des del moment que això de les aigües, ens vàrem dir i ens seguim dient, no és una cosa comprovada sinó un article de fe, fe per fe, val més portar una cama de cera a una ermita. Almenys allí el pobre malalt no'l tenen de posar en remull com a bacallà experimental; no li han de firmar cap papeleta, per fer-li mal amb recepta, no ha de fer veure que's posa bo perquè li facin bona cara; no té de passar per beneit amb altres companys de malura; no té d'esperar l'hivern, i morirà en gràcia de Déu enlloc de en gràcia d'uns metges, que per treure-se'l del davant el fan servir de conill d'Índies. Temps a venir, quan els hi expliquin que per curar una malaltia a la que no convenia la mullena els enviaven a remullar; que poguent pendre un bany a casa, on hi podien tirar el sofre que vulguessin, anaven a uns llocs com uns hospicis amb banyeres, per fer el ximple en comunitat, diran lo que ara diem dels que creien en les sangries o bé amb la homeopatia: que la tonteria humana no ha tingut fites ni fronteres, i que de malalt a beneit només hi ha un pas: el pas de creure amb les aigües sulfuroses.

XARAU

L'impressió rebuda per tots els catalans que vàrem anar a visitar els nostres germans de França, no's borrarà mai més de la memòria dels que hi anàrem.

Crec que a còpia de sentir parlar de la guerra, jorns i més jorns, molts ens havíem arribat a creure que la tal guerra era una fantasia, una cinta cinematogràfica, una història d'altres temps que passava darrera d'unes fronteres, purament imaginàries. Ens crèiem que no podia ésser que la França lluités de tal manera, i el topar amb la realitat, ho era tant de realitat, que feria al mig del cor als que la trobàvem.

I no vàrem trigar pas gaire a trobar-la. Ja en la frontera, aquella frontera que havíem passat tantes voltes entre carabiners i gent adormida, vàrem poguer veure els primers símptomes. Els catalans vàrem entrar entre dues files de soldats, que'ns feien guarda respectuosa, i aquests soldats ja no eren com els altres. Aquests soldats es pot dir que eren soldats sense uniformar. Ni per l'edat, ni pels vestits, ni per l'armament eren militars com els demés. Aquells soldats eren tot el poble, tot França que'ns deixava passar. Era una nació que feia guardia, i ens saludava seriosa i digne.

Allí l'alcalde de Cervera ens va dir: "Sigueu benvinguts", ens vàrem donar la mà els uns als altres, i des d'aquell moment en endavant va semblar que ens havíem armat dels mateixos sentiments. Ens vàrem sentir *movilitzats*; vàrem comprendre que estàvem amb guerra... amb uns *ausents*, amb uns que no vèiem; que érem germans d'aquells que ens rebien, que França i nosaltres érem tots uns; que d'aquell moment endavant tots els ferits que veiéssim serien *nostres*, serien dels nostres i que'ls Pirineus havien reulat, i sense dir-nos res, ni presentar-nos al pujar al tren per anar a Perpinyà, no sabíem si anàvem envers ells o eren ells que venien vers nosaltres. No hi havia diferència de pobles.

Un cop a Perpinyà, de la rebuda que varen fer-nos aquells germans, n'hauran parlat tots els periòdics. Hauran dit tots els noms i tos els detalls,

⁵⁵L'Esquella de la Torratxa, núm. 1938, 18-II-1916, pp. 114-115.

els discursos, els brindis: tot el programa; però lo que no hauran pogut explicar, perquè no hi ha mots per explicar-ho, és l'impressió que'ns produí aquella missa dels ferits: aquells ferits que omplien tota la nau, amb uniformes de tots els colors i amb ferides a tot arreu, aquells homes pàl·lids i fornits, que al sentir un himne a la França, aixís que fou acabada la missa, trobaren forces per aixecar-se i arrencaren tots en un sol cant d'esperança en la victòria. Aquell monsenyor Carselade, aquell bisbe que sembla un reliquiari, guardant un cos d'or dintre capsa d'ivori, cantant amb ells amb la veu de l'ànima, aquella unció de patriotisme, que'ns va amarar als que ho presenciàrem!

Tampoc poden explicar els periòdics l'amor, la fe i la confiança amb què s'escoltaren les paraules que els varen dir els nostres oradors. Semblava que per primera volta sentien parlar amb català. No podien comprendre que hi hagués un poble que parlés com ells. Que no essent francesos, sentissin tant del mateix modo; i tampoc podíem comprendre nosaltres, que a l'altra banda d'una frontera ens entenguéssim tan a fons. Als pocs mots ens haviém comprès i va esclatar l'aplaudiment, després les llàgrimes, després l'entusiasme. Aquelles dones endolades, agraien les paraules com una oració an els seus fills morts. Els encesos ulls d'aquelles mares brandaven el cor dels que parlaven, i, aviat, quant va parlar el bisbe, amb la veu més vibrant d'emoció que haviém sentit fins aquell moment, va quedar clavada la unió. Si allí hi hagués hagut algun germanòfil, s'hauria trobat tan foraster que s'hauria amagat a sota terra.

Allà no hi havia trinxeres, ni canons, però s'hi veia la guerra. Es veia, pot-ser, en el sentit més trist que es pot veure una guerra. Aquelles mares que ploraven, eren la guerra; aquells ulls tristos d'un recó de teatre, eren la guerra; aquells vells resignats, la guerra, i la falta de joves, la guerra. Allà al carrer, els centenars d'homes que esperaven la nostra sortida, i que tots eren vells, eren la guerra, i aquells hospitals tan plens de ferits, tan ben cuidats per mans pietoses, amb els ulls encara adormits, com si despertessin d'un somni, eren la visió més dolorosa que es pugui veure de la guerra.

I tot això sense un sol plany. Les mares amagaven les llàgrimes; els fills cantaven, per no entristir-les; els homes passaven d'uniforme amb els ulls plens de serenitat. Ni un crit de venjança, ni un mot d'odi va arribar a les nostres orelles! Justícia, és lo que demanaven! I al veure uns germans que els comprenien, que'ls anaven a veure i a encoratjar-los, no hi havia prou mans per a estrènyer, ni prou braços per a abraçar. L'emoció de tots era tan fonda, que en sense parlar ens hauríem entès, i mai la veu dels que varen parlar ha

sortit de més endins, ni mai ha arribat més al fons. Les dues Catalunyaes feia molts anys que no s'havien trobat plegades, i en els ulls d'ells i en els nostres ulls hi lluí la mateixa esperança: l'esperança de la victòria.

I vàrem sortir de la frontera fent-nos aquesta reflexió: si l'impressió que'ls hi havem deixat, és fonda com la que'ns emportem, (i aixís ho vàrem creure tots), podrem ésser neutrals oficialment, però el llaç d'amor que allà va lligar-se, no hi ha actes oficials que'l desfacin.

La nostra *Esquella*, cavallers, avui compleix quaranta anys. Si fos pretenciosa, entraria en aquella edat que les dones comencen a treure-se'n i s'arrencaria algun cabell d'argent que li sortiria damunt dels polsos; es faria massatge a les arrugues; però *L'Esquella* és una Matrona que sab que sempre serà jove, i no ha de fer trafiques químiques per a presentar-se amb esplendidesa.

Els quaranta anys de *L'Esquella* són els quaranta anys de plenitud. *L'Esquella* és la dona catalana, és la dona de sa casa, de casa nostra, de Catalunya, en ses plenes facultats. Ella lo mateix entra a la cuina a fer l'escudella fumanta, que surt al carrer, engarlandada, com una ofrena pels nostres ulls; lo mateix cuida l'infant malalt, que puja al cim del Tibidabo a beure malvasia, en porró; lo mateix sab sorgir unes mitges, que llegir un llibre sota el quinqué, que sortir com un raig de sol per aquestes Rambles de Barcelona.

L'Esquella, quan era en primavera, amb el seu mocadoret al cap, havia girat el cervell dels que la veien passar, saltironant per les aceres, com cuereta ciutadana; havia ballat a tots els saraus; havia encès amb els seus ulls a tot el jovent de Barcelona, i ningú l'havia poguda haver. Alcaldes, regidors, generals, menestrals, senyors i botiguers, s'havien rendit en oferiments, l'havien seguit pels nostres carrers, li havien fet el colomí, i ella els mirava amb un somriure que els feia seguir sense avençar, que els atreia i que els deturava, rient-se de tots i de tothom.

Els seus amors eren Catalunya, i el seu estimat era Barcelona. Ella no s'ha posat mai cap *ista*, ni catalanista, ni nacionalista, però ella ha sigut catalana, fins al fons de tot de la seva ànima. Allí on ha vist que la ciutat la podia menester, allí ha anat ella a dur-hi alegria. Allí on ha vist aire de mal ésser, ha girat els ulls a l'altra banda; ha parlat sempre en català; als forasters els ha rebut sempre amb la més lleal cortesia; als seus els hi ha obert els braços, sense deixar-se seduir mai. La seva rialleta l'ha salvada de tota mena de tentacions. Ha comprès que el riure, més que altra cosa, és lo que ens separa de les bèsties i, rient, ha estat enjogaçada, i, rient, ha estat justiciera.

⁵⁶ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 2000, 27-IV-1917, p. 277.

Ara ens és matrona i segueix rient, però el seu riure és ja d'experiència. Rient, perdona, i rient, es fa *càrrec*. El seu riure d'ara és burleta, però moltes voltes és compassiu. Sab comprendre les baixeses que puguin cometre molts ciutadans, i les malvestats de molts homes, i la graponeria de molts altres, i els menyspreua amb una rialla que és de comprensió i és d'ironia.

I estima tant a Catalunya, aquesta *Esquella* que té quaranta anys, que fins fa ofrena dels seus llavis, tan frescos, com dugues cireres, pel bé de la seva terra. Avui, que és dona, diu als catalans: -Si m'estimeu, aquí hi ha els meus llavis, i si em voleu mal, hi han els meus braços, per a tirar-vos, tot rient, al femer. Tan sols tenint el cor ben net, es pot venir a riure a la meva taula.

Del jardí dels humoristes. Ullada general a la bona vila de Tarascó i an els caçadors de gorres⁵⁷

En els temps de què parlo En Tartarín de Tarascó no era el Tartarín d'avui dia, no era el gran Tartarín, el Tartarín tan popular en tot el migdia de França, però ja era el rei de Tarascó.

Expliquem de què li venia aquest reialme.

Per de prompte suposo que ja sabeu que allí, des del més xic al més gran, tothom és donat a la caça. La caça és la passió tarasconesa, i ho és des d'aquells temps mitològics que la Tarasca nedava en els aigua-molls de la vila i els homes de Tarascó feien batudes per a caçar-la. Ja veieu que fa força estona.

Encara avui dia, tots els diumenges al matí, tot tarasconès que ho sia, surt a fora del recinte, amb tants de sarrons a l'esquena, fusells a l'espalla, i amb tant terrabastall de goços, de fures, de trampes i de corns de caça, que vos dic que és hermós de veure. Per desgràcia lo que falta és caça. De caça no n'hi ha, ni per mostra.

Per bèstia que sia la bèstia acaba per escamar-se, a la llarga.

Als voltants de Tarascó els caus són buids, els nius són abandonats, i ni una merla, ni una guatlla, ni un trist conillet, ni un miserable culblanc, es troba a més de cinc llegües.

I a fe de Déu que són temptadores les serralades tarasconeses, amb la seva flaire de murtra, d'espígol i de romaní! que són ben mengívols els moscatells inflats de sucre escalonats prop del Roden!...Però Tarascó és allí darrera, i Tarascó és molt mal vist per la gent de pèl i de ploma. Les mateixes aus de pas fan la creu a les llibretes de ruta, i fins quan els ànecs salvatges que atravessen fent grans triangles per sobre de la Camargue, veuen de lluny els campanars de la vila, el que va a davant de la tropa es posa a cridar tant com pot: "Tarascó! *Ojo!* Aquí hi ha Tarascó!", i tot l'esbart fa marrada.

⁵⁷ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 2020, 14-IX-1917, pp. 656-657.

Total, que en qüestió de caça no queda més que una llebra en tot el país: una llebra vella i astuta; una llebra que s'ha escapat, per un voler de Déu de miracle, de les setembrades tarasconeses i que s'ha entoçudit a viure-hi. A Tarascó tothom la coneix la tal llebra. Fins té nom. Li diuen la *Ràpida*, i si bé se sap que té el jaç a les terres d'En Bompard (lo que, sia dit entre parèntesi, li ha triplicat el preu de la finca) ningú ha pogut atrapar-la.

Avui dia només hi ha dos o tres tossuts que s'empenyen a empaitar-la.

Però els altres ja en porten dol, i la *Ràpida* ha passat fa estona a ésser superstició local, i això que el tarasconès n'és tan poc de natural supersticiós, que menja orenetes en salsa, si és que per etzar en troba.

I doncs què? -em preguntareu.- Ja que escasseja tant la caça, què fan el diumenge els caçadors?

-Què fan? I què han de fer, la bona gent! Van al camp, van als voltans de la vila, caminen dues o tres horettes, s'acoblen cinc o sis de colla, s'ajeuen a l'ombra d'un pou, d'una paret vella, d'una olivera; treuen del fons del sarró un bocí de bou a la doba, els alls crusos, el llangonissot, les seves anxoves i vinga un bon esmorçar, heu-s'ho aquí! I que durí! I regat de vi del Roden, d'aquell vi del Roden que arrenca cançons i rialles!

I després, i quan ja han acabat, aixecar-se, xiular als goços, carregar els fusells i a caçar. És dir, a agafar cada hú la gorra, tirar-la enlaire com poden, i al vol, al 6, o al 5, o al 2, o lo que han convingut d'avinença, el que ha foradat més gorres ésser proclamat rei de la caça, i amb la gorra foradada al capdamunt del fusell, entrar al vespre triomfalment a Tarascó, entre crits, cobles i gresques.

Conteu, amb tot aquest tràngol, de quina manera augmentarà el comerç de gorres de caça. Fins hi arriba a haver sombrerers que'n venen de foradades per als caçadors poca-manyagues, però això sí, no's coneix més que En Bezuquet, l'apotecari, que en compri. És una acció que deshonra. Però, per això de caçar gorres, ningú com En Tartarín. Cada diumenge al dematí sortia amb una gorra nova. Cada diumenge a la tarda arribava amb un pellingo. Allí a la casa del Baobab, els magraners n'eren plens d'aqueixes despulles

glorioses. Tothom el tenia per mestre, i com que En Tartarín sabia a fons els còdics dels caçadors i com que havia llegit tots els manuals de tota mena de caceres, des de la caça de la gorra a la del tigre de Birmània, aquells senyors de la vila, en totes les discussions el tenien pel gran entès en justícia cinegètica.

Cada dia, de tres a quatre, a casa de l'armer Costecalde es veia un home groixut, seriós, la pipa a les dents, assegut en un silló de couro vert, al bell mig de la botiga, voltat de caçadors de gorres, tots drets i tot-hom cridant. Era el mateix Tartarín. En Tartarín de Tarascó, meitat Salomó meitat Nemrod, fent justícia.

DAUDET-RUSIÑOL

Deu jorns al front italià⁵⁸

Adéussiaus! Mocadors! Bons viatges! I el tren comença a caminar cap a França.

Convidats galantment per l'Estat Major italià a visitar el front d'Itàlia, sortim l'Unamuno, En Castro, l'Azaña, havent de trobar altres companys a Milà que tenen de fer l'excursió amb nosaltres.

Anem a veure, per una finestra, lo tan desconegut pel que escriu: una frontera de la gran guerra, un món completament nou per a mi, l'espectacle més inesperat pel que, com jo, es pot dir que no ha sentit mai xiular cap bala.

Recordo, tan sols, que quan era noi, el meu avi, que havia fet de voluntari lliberal tota la guerra dels set anys, i havia servat un cert amor o afició a les armes, aixís que hi havia una bullanga, de les que tan sovint en gaudia la nostra ciutat de Barcelona en aquells bons temps de La Gloriosa, me feia pujar amb ell al terrat, per a sentir els trets d'una casa a l'altra, i em deia:

-Vull que t'avesis a sentir xiular les bales, perquè després, quan sies gran, no et vinguin de nou. Els nois es tenen d'avesar a tot.

L'avi tenia raó; però he de començar per dir que han passat prop de cinquanta anys, i com que no n'he sentit mai més, com que per atzar ni una sola volta m'he trobat a Barcelona quan hi ha hagut una "semana", les meves orelles són tan verges de sentir trets que, amb perdó de l'avi, no he pogut perseverar en aquella mena d'ensenyança.

Recordo això, perquè lo que conti d'aquests deu jorns que havem de passar al front italià, el llegidor no n'espera ni tan sols un mot de tecnicisme, ni de tàctica, ni d'estratègica. Que compti que aquestes impressions seran les de l'home menys soldat que pugui presenciar un bocí de guerra, d'un espectador de galeria, del que veu passar algun episodi de la tragèdia més terrible que ha tingut lloc en la història.

En canvi, abans de començar, em faig el deure d'ésser sincer, de sols

⁵⁸ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 2022, 28-IX-1917, pp. 688-689.

parlar de lo que hagi vist, de no inventar res, ni fantasiar. Si l'atzar em porta a veure fets que puguin emocionar-me, els explicaré an el llegidor amb la millor senzillesa que jo sàpiga i amb la major claretat que jo pugui. Si no veig res, no explicaré res, i si lo que explico interessa al llegidor com una pel·lícula, em donaré per contentíssim.

.....

A mig dia arribem a la frontera. Saques, bótes, caixes, munts i munts de coses, omplen l'andén. Els passatgers baixen, i d'un a un ensenyen els papers, que sellen, que miren, que esbrinen, que consulten. Mai la frontera ha estat més frontera, però un cop passats aquests registres d'indagació políciaca, el tren arrenca i som a França.

Som a la França de les vinyes, de les rutes arbrades, dels murs de xiprers, del Canigó, de les muntanyes regalades, d'aquest bocí de casa nostra, que per mires de casaments i capítols, es va partir entre els nostres oncles llunyans, però que segueix essent de la família. El mistral de sempre ens surt a rebre, i el rebem amb simpatia, perquè duu alè d'aquella França que tantes il·lusions ens va fer niar quan érem joves, tants entusiasmes quan érem homes i tantes admiracions quan ja comencem a decantar-nos cap al camí de la vellesa.

Ens aturem a Narbona, i per matar les dues hores de temps de canvi de tren, ens en anem a seure en un cafè.

En aquest cafè, allí a la *terrasse*, és aquella hora del Pernod del "Midi", que no deu ésser tan verd com el del nord, i ja sabeu l'alegria i el xivarri i la gatzara que hi havia an aquests pobles, an aquesta hora solemnia. Semblava que el sol de Provença hagués encès el cervell dels homes i desvaporés amb crits i cançons, amb gatzara i rialles grasses, que saltaven per les taules; que el mistral encengués els mots que corrien enllà, rodolant com les fulles per la carretera; que ningú tingués cap secret. Ara el cafè, com tots els demás és quasi buit; l'alegria n'és fora. En un recó, aprop del taulell, on hi ha l'amo mig aclapat, potser pels anys, potser per lo que pensa, hi veig una dona amb un noi, que escriu, que escriu... que no's cansa d'escriure... Pel camí, mig desert, passa un carro guiat per una dona fornida; passa un soldat amb un braç postís; quinze o vint nois surten d'estudi i van arrengrerats sense el mestre; un vell s'adorm amb els ulls mig oberts; passen tres dones endolades,

després una altra, després dugues més, i aquella dona de la taula no para d'escriure ni un moment: amb els ulls clavats al paper el rasca amb una mà tremolosa!...

Tornem al tren, que ja és ple de soldats. Soldats que no són com els nostres. Soldats notaris, soldats pagesos, escriptors, senyors, tots els oficis, portant el mateix uniforme que els unifica, sense igualar-los! Soldats del "Midi" que van callats! Tot Narbona deu ésser en aquest tren! Tot França deu ésser en aquests trens que van i vénen del front, i aquest tren i un altre i un altre, que van passant davant nostre, arrenquen silenciosament, i nosaltres també pugem en el nostre.

.....

Ens aturem moltes voltes en aquests andéns, freds i desolats. Dues hores a Cette, tres a Tarascó; altres parades que un no recorda. En els tals andéns, el mistral s'hi escorre com dintre d'un túnel. Entrem al "Buffet" o a la cantina. Soldats que, l'un darrera l'altre, esperen torn per a pendre cafè. El mistral fa dringar les copes i dringar les culleretes. Ens enquibim al saló d'espera, i fins allí, que és un munt d'homes, adormits pels bancs i pels recons, damunt dels sacs i de les motxiles, que omplenen tot el local, se n'hi entra el mistral furiós per les escletxes, per sota les portes i per les esquerdes de les fustes.

En aquests llocs, que ens aturem, lo que més ens impressiona, en aquelles hores de nit, són les dones. Les noies, les mares, aguantant el xiular d'aquell vent. A cada andén se'n veuen que esperen, i sembla que estiguin esperant des del començament de la guerra. Abridges amb mocadors, les veieu dretes mirant a la via, amb el mirar cap a aquell fons, d'on ha d'arribar lo que esperen. No han dormit, tenen fred, tenen angoixa; però més que res tenen ulls per a anar veient el tren que s'apropa...i seguint de porta en porta, com portes de maternitat, cerquen entre els que van baixant. N'hi han d'assegudes en els bancs, que sembla que s'hagin petrificat. N'hi han d'arropides en els recons, com un trist farcell de roba fosca. N'hi han que ja duen dol d'esperar; n'hi han que caminen anunt i avall passejant la seva impaciència, però aixís que trontolla la via, s'hi apropen tant, mirant sempre enllà, que els empleats tenen d'apartar-les. Exèrcit del dolor, que espera sense un plany, ni un mot, ni una llàgrima!

.....

Arribem a Marsella a les nou. El sol de Marsella fa els honors an el seu renom mundial, a la fama de Porta d'Orient, que li donà Puvis de Chavannes, i a la vida i esplet de vibració amb què la pintà l'Alfons Daudet. La Cannebière, on donem un vol, a tall de cinta de cine, i on mengem aquella "boullabaise" que és essència mediterrània, té el tràngol que sempre ha tingut però colorit, actualment, per tota mena d'uniformes i tota una etnografia de diversitat de races. Anglesos amb la seva pipa, caminant amb la confiança de l'home que sab on posa els peus; argelins amb turbants rodons, i alts lo mateix que minarets; senegalesos bronzejats, rossos del nord, morenos del migjorn. Allí, amb mitja hora de passeig, s'aprèn més de geografia que estudiant-la quatre cursos. Allí, en un moment, es veu passar tot l'Orient i tot l'Occident, baixant i pujant de cent barcos, amb tota mena de veles i tota mena de banderes.

Tirem enllà i, anant cap a Niça, veiem la costa meravellosa dels *chateaux* i de les *Villas* de tota varietat de senyors Esteves de tota mena de països. Allí és el Josepets mundial i el Caldetes dels grans senyors. Arbres, pinedes, jardins, estàtues, parterres, estanys i galeries, no paren mai d'anar passant, però lo que fa que impressioni és de veure'ls tots tancats, tots closos, tots aparellats, i si de tant en tant no's veies una creu roja a la porta i ferits darrera dels vidres i sota els arbres i en els caminals, que els reivindiquen i els enlairen, semblarien tancats per sempre.

En passem tota una vorera i ens apropem a Ventimiglia, però abans d'entrar-hi, a l'ésser a Menton, en aquell Menton tan rialler, platja d'estiu avui deserta, arriba un tren de convalescents vingut dels hospitals del front, un tren llarguíssim i silenciós, que els altres trens deixen passar amb acatament i respecte. Es para i van baixant malalts, i al passar davant de dos llums Auer, els sols encesos en l'andén en aquella hora de nit, i a l'enviar sa claror pàl.lida damunt d'aquells rostres ja prou pàl.lids, sembla un seguici de fantasmes d'una grogor esfereïdora.

Però... ens aturem a una altra duana. Papers, documents, sellar maletes...interrogatori i entrem a la frontera d'Itàlia.

Abans d'entrar-hi, no ens podem passar d'enviar a França, un arreveure d'entusiasme i d'admiració. Des de Cerbère a Ventimiglia, havem atravesat un gran espai. Havem vist mares desolades, soldats esperant en els andéns,

soldats dormint en les sales d'espera, trens abarrotats fins als furgons, ambulàncies de ferits, cotxades de convalescents, i no havem sentit ni un sol plany, ni una exclamació, ni una mirada de despit, ni un puny clos, ni un mot que no sia correcte. Ens enduem l'impressió d'un poble que està segur del seu deure, i el compleix amb unció, amb fermesa i amb confiança. D'un poble "que s'ha fet càrrec". Que té l'heroisme més costós: el de callar i estar en el seu lloc. Que sab esperar el seu destí i té confiança amb la raó, i que lliga el seny amb el coratge. Lo que havem vist no és disciplina, és més: és unió sagrada! Una gran orquestra patriòtica, dirigida per un amor que el fa batre en un sol ritme. Un gran amor a la seva terra.

Si un poble aixís no guanyés la guerra, seria la més gran injustícia que s'hauria vist a l'Història.

El dir "entrem a Itàlia", en aquells temps de la nostra joventut, era un crit, un visca!, un exaltament. Pel pintor, l'anar a Itàlia era un somni; era la terra de promissió; hi havia una estrella d'Orient que ens senyalava el camí. Recordo que la primera volta que vaig entrar-hi, com els ocells que han pogut fogir de la gàbia, no sabia per on volar, ni a quina branca deixar-me caure, ni a quin monument aturar-me, ni a quin museu anar a fer estada, ni davant de quina estàtua, ni davant de quins quadres agenollar-me. Jo no concebia Itàlia sense trobar-hi a la porta una pila d'aigua beneita. No creia que es pogués veure sense el berret a la mà. I ho volia veure tot. Flairar l'aroma de tot. I ubriagar-me de tot. I hauria volgut tenir unes grans ales, per anar d'una banda a l'altra, seguint runes, seguint jardins, sols parant-me dalt dels *campaniles*.

Ara hi entrem en temps de guerra. Ens figurem els museus com adormits, com esperant; les estàtues com presoneres; les esglésies fortificades; i el Pensador de Miquel Angel, allí a la tomba dels Mèdicis, meditant l'enigma del pervindre, i aquest gran poble italià vetllant i batent-se a les fronteres per a guardar aquest tresor d'art, que va heretar dels seus avis.

Això anem pensant, tot fent camí per aqueixa platja meravellosa que va de Ventimiglia a Gènova. Passen poblets daurats com espigues, i es veuen soldats fent l'exercici, prop de pescadors tirant les xarxes. Es veu el mar de blau d'Itàlia, reflexant sa pròpia blavor. Passen tres vaixells costejant, i un hidroplà els volta, puja, baixa i es mulla les ales en l'escuma de les ones, vigilant el monstre submarí, que deu rondar per aquells encontorns. Es veu passar algun llaüt amb totes ses veles esteses, com aquelles litografies que tenen els capitans de barco penjades a la sala bona...i després, a l'apropar-se Gènova, comencen a veure's formigues, posant quilles, cosint veles, picant planxes, fent anar grans cabries, i al fer-se fosc s'encenen fanals i flamegen les xemeneies, i s'arboren les quadres, com si fossin grans trasatlàntics, i surten fogueres de tot arreu, i al sentir dessota les naus aquell treball de febre i d'angoixa, un comença a fer-se càrrec de què aquí comença la guerra.

.....

⁵⁹ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 2023, 5-X-1917, pp. 704-705.

De Gènova a Milan és de negre nit. Fora les llums de les fornals, que segueixen veient-se, tot el camí no se sent un alè de vida. El tren camina dintre d'un gran silenci. De tant en tant passa un tren de carga, i els focus elèctrics il.luminen algun canó que obre la boca davant de la fosca de la nit; es veuen com a guarda-agulles, centinelles prop dels túnels, que el foc de la locomotora encén i apaga, en un moment; dintre del nostre compartiment uns viatjants treuen comptes: parlen de blat, de benzina, de carbó, i nosaltres, mig morts de son, mirem el rellotge cada minut, esperant aquell Milan que no acaba d'arribar mai.

Per fi arriba, a les seixanta hores d'anar encaixonats en el tren, i al arribar, a les deu de la nit, tota la ciutat està a les fosques, i no hi ha res més impressionant que una gran ciutat a les fosques. Els carrers semblen immensos, la gent fantasmes, les places desertes, els tramvies cuques de llum, i els cotxes, cotxes de morts. Mateix que aquelles pantalles que tenen els músics a l'orquestra, els pocs fanalets que hi han encesos estan coberts per la mitja funda, i sols es veuen rodonetes blaves i verdes sobre l'asfalt, com si sortissin de terra, i relliscant l'automòbil per damunt de gotes de llum, arribem a l'*Hotel de Milano*, on ja trobem tres oficials que esperen la nostra arribada.

Amb la més amable cortesia, ens diuen, que fins al cap de dos dies no està disposat de què anem al front, i que, aprofitant la nostra estada, es posen a les nostres ordres, per anar a veure lo que es pugui de les belleses d'aquesta terra.

.....

L'endemà arriba En Lluís Bello, i tots plegats anem a visitar el Castell. La Cartoixa de Pavia i Isola-Bella en el llac major, tres meravelles d'aquesta Itàlia, tan pròdiga en meravelles. Els oficials que ens acompanyen, aixís com el capità Macaferri, tots parlen els uns francès correctíssim, molts l'alemany i alguns castellà, estan perfectament al corrent de la història del seu país i tenen coneixements d'art que ja els voldrien tenir molts crítics de la nostra dolça Espanya. Veiem el Castell del Milan, que avui serveix de museu nacional, ple d'objectes interessants i d'obres mestres quatrecentistes, que no ens posarem a descriure per a no cansar al llegidor, i perquè venim...per altres motius; anem a la Cartoixa de Pavia, un dels monuments d'Itàlia, fundat per Joan Galias Visconti, meravella d'art italià, on un no sab què més admirar,

si la profusió o la bellesa; monestir tan esplendent que no hi hagué artista del mil cinc cents que no hi hagués posat la firma, i el jorn següent passem el dia visitant Isola-Bella.

Isola-Bella, en el llac major, és d'aquells oasis del món, que com el Vesubi, l'Alhambra, el Partenon, o les Piràmides, tan sols té de nomenar-se, que evocar-los ja és fantasiar. És un jardí fet una toia, reflexant-se en el llac més blau; un jardí fet arquitectura i l'arquitectura feta jardí líquid d'unes aigües d'encantament; és el brodat més meravellós que s'ha fet en jardineria. Els xiprés serveixen de forts a agrupaments de flors exquisides; els llorens, les murtres i els boixos serveixen de platja, amb els seus dibuixos, en aquella espessor de grans arbres; les estàtues es silueten a les cornises de les baranes amb una pompositat superba, i l'aigua brolla gota a gota sota les baumes artificials, amagades amb grans cortinatges d'aura que penja de les cortines, i al costat més misteriós, tenint els Alps per escenari, hi ha el palau, ple d'intenses sales, plenes de quadres, de vidres, d'estàtues, de ceràmica, d'armes, de mobles d'estil, de tot lo que pugui acoblar vàries generacions de prínceps.

Els darrers, el príncep Giberto Borromeo Arege i sa família ens reben com els grans senyors devien rebre en els temps passats als viatgers que arribaven de totes les bandes de la terra.

Parlem de la guerra, com és natural. El príncep hi té dos fills, un gendre i altres parents, i la família confia de veure'ls tornar victoriosos, com aixís ho desitgem nosaltres, abans de pendre comiat d'aquella gran toia d'art, formada per Isola-Bella.

.....

El dia 16, o sia l'endemà, ve a cercar-nos el general de Sardegnia, president de la comissió de la mobilització industrial, i junt amb altres oficials ens du a veure el camp d'aviació, on ens passa un episodi que recordarem sempre més.

Poc podem dir, no essent tècnics, d'aquests tallers extraordinaris que ha pujat Itàlia en dos anys de guerra. L'activitat és neguitosa, l'ordre perfecte, la netedat absoluta. Homes, dones, joves i vells tothom fa feina, i n'hi han mils a fer-ne, i ara el cos, i ara les ales, i ara les plomes, i ara la força van

sortint centenars d'aeroplans, de biplans i darrerament de triplans, d'una perfecció de joguet i un enardiment de condor, vibrant per a volar a la lluita.

Ens presenten el fill de D'Annunzio, que és un enginyer distingidíssim, i el gran aviador Campioni.

Allí, a la pista, hi han els ocells que esperen per a emprendre el vol. Hi ha un magnífic biplà, de dugues hèlices, de quatre cents cavalls de força, brunyit, lluent, esbelt, esplèndid, acabat d'eixir de l'*hangar*.

En Campioni diu que va a fer un vol i que hi ha dos llocs disponibles; un al *cupé* i un altre a la *baca*, com en les velles diligències, i ens convida a pujar els que vulguem.

En Castro diu:

-Jo en faig un.

Jo em miro an En Castro, i recordant-me que, encara que immerescuda, porto una representació, de relativa importància històrica, dic:

-Jo faig dos...i via fora.

L'Unamuno em fa present que pot-ser tenim massa edat per a aquests tràngols d'aviació...i jo li dic que lo que ho justifica és precisament tenir molts anys, ja que com més un ne té, menys en té per perdre... i endavant!

El general, diu que el Campioni és un aviador extraordinari, que fa el salt mortal a tres mil metres.

I jo penso: Amb tal que no el faci avui... I ell somriu, volguent dir: Es fa lo que es pot...

I a mi em vénen ganes de dir-li: -Per mi no facis compliments. No t'esforcís. No et vulguis lluir. Ja me'n faig càrrec- però callo.

I Catalunya...i via fora! I qui diu a fora diu enlaire. Allavors m'enquibeixen dintre un abric forrat de pells, em posen un casc de llana que sols em deixa treure el nas, unes ulleres *chauffeur*, un altre casc a tall d'escafandra com un imments turbant de cuiro i em diuen:

-Avanti.

I jo...avant.

I me n' entro a la maquinària.

Allavors l'aviador em lliga amb un cinturó, sens dubte per a què no baixi pel camí, en un cap de núvol. Em diu que no toqui cap roda de les que tinc al voltant dels peus; jo li dic que estigui tranquil, ell em respon que n'estigui jo; les hèlices comencen a voltar amb un neguit eixordador, i de cop deixa estar la terra, i ales ajudeu-me enlaire!

Confessem que en aquell moment no les teníem totes, ni molt menys. Vaig mirar a baix, per lo que pogués ésser, i em va semblar que no érem nosaltres els que ens en anàvem amunt, sinó que la terra baixava, i això...la veritat...no em feia el pes.

No vaig dir res per prudència i perquè els motors feien uns crits que no hi hauria hagut mode d'entendre'ns; i allavors em vaig dir: Tant és caure de dos cents metres com de cinc cents. I vaig tranquilitzar-me.

No sols vaig tranquilitzar-me, sinó que vaig trobar que el volar era una cosa portentosa. En un moment vàrem fer vint quilòmetres i vàrem ésser damunt de Milan. Els carrers semblaven cordes, les carreteres betes cendroses, els edificis fitxes de dòmino, i una gran plaça rodona, dos rals d'argent despintat...però tot això dintre una blavor d'eixida de sol a l'inrevés i tot dibuixat en un relleu pla, com si ho vegéssim des de la lluna.

He de dir que en aquell moment hauria cridat d'entusiasme. Vaig sentir la sensació que no pesava; que era una ploma que m'havia espiritualitzat. Vaig comprendre el plaer que deu donar d'ésser àngel i tenir ales pròpies, i puc ben assegurar que no portava cap pressa a tornar a trepitjar la terra.

L'aviador devia comprendre-ho, i va fer alguna evolució, i això em va escamar...però jo quiet.

-Ara vindrà lo de les corretges -vaig pensar- i si fa el salt mortal, adéu Catalunya i adéu guerra! -Però va donar tres o quatre tombs i es vegé que no duia malícia.

Amb tot, li vaig preguntar:

-A quants metres estem?

-A mil... -va dir.

I no vaig respondre ni fer preguntes, per més que jo li hauria dit que no s'esforcés en anar amunt, que els motors anaven cansats, que la benzina anava cara; però em vaig recordar de lo de sempre: que anava de representant i un mot d'indiscreció podia dur una censura a la missió que representava.

Allavors ell va parar els motors i avall, planant com un esparver, com un falsiot, com una gavina, i aquell relliscar en el no res em va fer veure el pes que té el vent i la resistència que té l'atmosfera. És tanta que fa la sensació que el cap empeny una matèria, que quasi es podria dir que és sòlida; que un té d'apretar per a obrir-se lloc; que el buit és més ferm que les ones; i a tot això la terra s'apropa, i a un li agradaria arribar-hi, però no porta pressa d'ésser-hi.

Al apropar-s'hi d'uns dos cents metres (lo que són les comparacions!) un es diu: ara rai ja pots caure! Ja es miren les coses a peu pla i jo em vaig treure el casc i les ulleres.

I un arriba a baix; hi ha estat mitja hora i sembla que un vingui de l'altre món, i els amics el surtin a rebre i li preguntin: "Què tal pels núvols?" I un està content d'ésser a terra, amb ganes de tornar a ésser enlaire.

Allavors, l'Unamuno (junt amb l'Azaña) amb tot i els seus bons consells, també es deu dir interiorment: Vizcaya i avant! i via fora! i cent metres enllà, cent ençà, se'n van a seguir el mateix camí, aquell camí on un no pot parar-se, i que no té sotrac ni roderes.

A les dotze de la nit del divuit, sortim de Milà, acompanyats de l'oficial Giovanni Labus que ens té de servir de guia i que pel seu caràcter efusiu, alegre, franc i ple de joventut, a més que per ses aficions a les arts i als llibres i als monuments se'ns fa extraordinàriament simpàtic.

Tot fent camí, ens inicia en alguns secrets de la tàctica. Jo li dic que la meva tàctica en qüestions militars és tan curta com prudent; que porto intenció de no exposar-me a cap imprudència temerària, i que tots els meus companys d'excursió em penso que són del mateix parer; ell diu "que ja m'entén" i jo "que me n'alegro" i al entrar a la zona de guerra, ens ve a rebre una comissió de l'Estat Major General; ens instal·lem, es fan presentacions i sortim a donar un tom per la vila, vila que no descriurem per a no cansar al llegidor, que ja deu tenir desitjos, com nosaltres, d'entrar en batalla.

.....

Lo més interessant, en aquest jorn, és la visita que anem a fer al general Cadorna.

Ens surten a rebre dos capitans superiors d'Estat Major. Entrem en una gran sala plena de cartes immenses, de les regions on hi ha la guerra. Esperem dos minuts. Ens fan entrar i ens surt a rebre una de les dugues figures més grans que haurà tingut l'Itàlia.

El general Cadorna tindrà uns seixanta anys, té el cabell blanc-ros i un front recte i fort, un crani pla i un xic enfonzat, els ulls d'un blau verd, les faccions fermes i regulars, i una boca que sempre riu sota un mirar intel·ligentíssim. Lo més característic en ell és el seu riure, un riure benèvol, un riure d'home de món que ho ha vist tot i que ho comprèn tot; aquell riure que distingeix al comprensiu de l'apocat; aquell riure que diferencia l'intel·ligent del pedant, l'home superior del tonto. Amb rialla de bondat als llavis, parla de lo més seriós, com si tan sols hi dongués una importància relativa. Ens explica que l'Itàlia, al començar aquesta guerra tenia als arsenals

⁶⁰ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 2024, 12-X-1917, pp. 720-721.

poques ametralladores i ara en té mils i més mils; que no tenien artilleria i que ara poden competir amb la més forta de tot arreu; que l'organització industrial ha pujat un dos mil per cent, i que l'Itàlia està tan preparada que pot esperar amb plena confiança. Ens parla també dels motius per què varen anar a la guerra, i creu que si no hi haguéssin anat, podia venir una revolució de les que no tenen adob: la revolució de la fam a causa de l'allunyament que els hauria fet quedar sense blat, sense cotó i sense carbó i tem que a Espanya ens passi lo mateix: que no tinguem sulfats per a les vinyes, cotó per a les fàbriques i prou blat pels pobres...i endevinem, que quasi vol dir, que la neutralitat pot matar-nos. Després, damunt d'una carta de relleu, com els cirurgians, que saben on hi han les artèries, ens senyala amb un dit segur tots els camins que ha seguit l'exèrcit...per a parar-se a un punt que diu: Trieste. Però tot això ho diu conversant, amb la més gran senzillesa i rient, no deixant de riure, i al comparar-lo amb tantes patums, mussols i òlives que hem conegut, que per a dir una sentència tonta es tenen d'anar a posar la toga, i arrugar el front i aclucar la vista, sentim fonda admiració per aquest general d'Itàlia i estem segurs de la seva victòria.

.....

El dia dinou, marxem cap al front. Ens vénen a cercar amb automòbil i arrenquem vers al Carso a tota màquina.

Al cap d'una hora de córrer, entrem a l'ex-frontera d'Austria.

Allí no hi ha duanes ni duaners. Les canonades els han fet recular de molts quilòmetres, i anem corrent, fins a l'Isonzo.

El passem, per un de tants ponts que han construït els italians, i davant d'aquest riu ja històric, ens trobem davant per davant d'una muntanya qu'és un dels llocs memorables i més terribles d'aquesta guerra.

Figureu-vos que aquest turó (perquè San Miquèle és sols un turó) va costar, en vuit mesos de lluita, cent mil homes als italians, i segurament molts més als austríacs. Figureu-vos que va ésser pres i tornat a pendre cent vegades; que estava atapeït d'ametralladores; que estava minat a sota les roques; que era un teixit d'alambrades, i que s'havia de caminar per sobre uns penyals cantelluts que es clavaven a les sabates, i us en formareu una idea. Si tots els homes que han mort en aquesta afrosa muntanya els hi possessin

vius, no hi cabrien. Si els haguessin enterrat a tots, tampoc. És una terra que les tombes es tenen d'obrir amb dinamita.

Actualment, aquesta muntanya és d'una fredor espantosa. Figureu-vos un turó que no hi ha una pedra al seu lloc: tot remogut, tot trasbalsat, com si el pedregar que la cobreix hagués caigut d'algun cràter; figureu-vos a cada pas trinxeres mig esbocinades, amb restes de roba, de baionetes, de bocins d'obús, de coses perdudes; figureu-vos un teixit d'alambrades, com grans bardices que no han brotat ni brotaran mai, d'un rovell que va gotejant ocre; figureu-vos que en aquestes punxes, com als paranys que s'hi veuen plomes, he vist bocins de roba de soldats, i un troç de gorra, i una motxilla i fins una ampolla de Chianti i figureu-vos a cada pas una creu amb vuit pams de terra, i més creus, i sempre més creus, i figureu-vos que a les tombes, i a les trinxeres, i als fondals, ja hi comença a nàixer l'herba, i que cada clot de obús ja comença a ésser un test de flors, i que dintre deu o vint anys serà el turó número tants d'aquesta guerra espantosa.

.....

Un cop a dalt, les canonades se senten com a trons llunyans. Per a què no es vegi la carretera, ja que les bales diu que hi arriben, hi han posat branques de mata, penjant amb cordes, de banda a banda, com un carrer de festa major; aixís és que es podria dir que hi ha sortija macabra. Després, per a què la pols del camí no serveixi de guia a l'enemic, les reguen contínuament; i entre això i el moviment de carros, d'automòbils, de matxos i motocicletes, a no ésser aquell soroll i els carros de la Creu Roja que passen rebents carretera avall, un es creuria que hi ha mercat en un poble d'Austria o d'Itàlia.

Però això no dura gaire, perquè al cim es troba el primer poblet absolutament destruït, de tants com n'anirem trobant per aquestes voreres de muntanyes.

Aquest poblet, com els seus germanastres, és lo més dolorós que es pugui veure. Ni un sostre, ni un porxo, ni un hortet; tot ras. Un pilot de runa. Quatre bocins d'arbres romputs devia ésser la placeta on ballaven el diumenge les noies i els joves empolainats; en un baix de banc partit pel mig hi devien seure el vicari i el rector, i el mestre, al pondre's el sol. Un gerani que torna a sortir per entre unes vigues caigudes devia ésser el jardí d'una casa i aquells bocins de fusta malmesa devien ésser mobles pairals que ja hi

nien les sargantanes. D'allí anem amunt. No veiem cap canó, no veiem res. Però els tirs se senten més aprop. Un oficial em diu que m'aparti, que em podrien veure, i no és prudent...i jo miro arreu i no veig a ningú. Em diuen que aquella ratlla d'allà al fons són els austríacs , i ni austríacs ni italians. Si no vegés que passen ferits, i que els cotxes de la Creu Roja passen rebents, per sota la *sortija*, i que a terra és ple de metralla, creuria que estic somniant. Sentat al buid d'una casa que hi han fet brotada aquelles flors grogues que donant un cop al tronc cauen mateix que llàgrimes...peta un cop de canó allí prop i al veure que en cauen dugues d'aquelles flors misterioses, em dic: "Elles deuen sapiguer-ho". I me n' entro a dintre d'una cova.

.....

D'aquestes coves, o mines, o sopluis, els italians n'han fet a mils i mils de quilòmetres. Per a fer aquests túnels i reedificar els pobles que hi han destruïts i tornar-los als seus amos, a més a més dels militars, l'Estat Major ha mobilitzat, tan sols en aquesta regió, dos cents mil treballadors civils, que caven, que minen, que foraden, que talment buiden la província i la converteixen en troglodita... Aquí sota d'aquests penyals hi ha oficines, telèfon, observatoris. Són uns veritables ministeris, amb tots els avenços moderns, reculats a l'edat de pedra.

En veiem alguns i anem enllà, i a dreta i esquerra del camí van seguint arreu les runes. Veiem un xipré partit pel mig, veiem boques de canons immensos, que surten de llocs inesperats, i a cada revol un campament.

D'aquests campaments en puja una flaire, que no l'havíem sentida mai: barreja de fossar i de cuina, de dormitori i de paisatge, de pólvora i d'immundícia, d'emigrant i de flors de muntanya. Flaire de guerra, que no s'oblida ni es pot confondre amb cap d'altre.

Allí, des d'un turó, en veiem un d'aquests campaments, que és immens. Figureu-vos que, al mig, lo que era un poblet d'una dotzena de cases no en queda ni una de sencera, i lo que havia sigut plaça avui és un gran cementiri voltat de cinc cementiris més. Figureu-vos als fossars fileres de creus acompassades, com si estiguessin en formació; i aquestes creus sense nom i sense corones i sense flors. Figureu-vos que no hi ha res més trist que un cementiri sense herba i que allí no hi ha nascut ni bri... i figureu-vos, a l'entorn, un formiguer d'homes que es belluguen, que caven, que claven, que

serren fustes, que piquen grava, que arreglen camins, que es renten la roba, que abeuren les mules, que fan la cuina, que duen municions i que no paren de fer feina. Mai un fossar ha estat voltat de més vida i de més moviment, ni mai la vida ha tingut més aprop tantes fileres de tombes.

.....

Anem seguint fins a Montfalcone, antic port de mar dels austríacs. Continuem sentint canonades per tots costats i xiular les bales que passen enlaire, damunt nostre, i no veiem ni d'on surten ni d'on vénen. Passem volant, amb l'automòbil, perquè ens diuen que hi ha perill, i no veiem ni d'on pot venir ni per quin costat podem pendre mal. La mort, aquí, arriba del cel, com si caigués un aerolit. No hi han astrònoms que els anunciïn.

De Montfalcone, un bell port de mar, no en queden més que alguns carrers de cases talment reventades, mostrant les entranyes al sol. Entrem en una d'apedaçada, on han anat arreglant a les voreres dels caminals, allí on els senyors Esteves els solen guarnir de pedra tosca, els bocins de bales immenses que han anat caient en aquella casa, i després de córrer uns quants carrers i tornem enrera, cap a Udine, i de pas ens aturem a Aquileia, per a visitar la Basílica.

És una església primitiva d'una bellesa extraordinària que fa reposar el nostre esperit. Els arbres d'una placeta que hi ha abans d'entrar, ja groguegen; el fossar de sota el *campanile* és ombriu, ple de grans xiprers, de flors, de molsa i de quietut. És un fossar que s'hi està bé. A dintre hi ha el mosaic més gran que es coneix, i és del segle quart, hi han columnates, pintures al fresc, i en l'absis un tros de pintura del segle nou o del segle deu i que és de lo més bell que he vist mai. És l'enterrament de Crist. A un costat hi han les tres Maries, i aquest grupu és meravellós, d'emoció i de sinceritat. La mare de Déu vol mirar el seu fill, i una d'elles li tapa els ulls, amb una mà pietosa, mentres l'altra, veient-la que tremola, li abriga el cos amb el seu mantell.

No podem deixar de pensar, quantes mares, en aquesta guerra, els hi haurien de tancar els ulls i abrigar-los-hi el cos i el cor, no gaire lluny d'aquesta basílica.

.....

I altre cop carretera enllà.

I descriure lo que veiem passar fins a Undine, seria impossible. Aquell troç de carretera és el garbull més ordenat que poguem veure en la nostra vida. Combois de cavalls, automòbils, campaments, canons, regiments, camions, un mil.lió d'homes, que passen, que caminen, que corren per un camí curadíssim; tot un poble unificat. I tothom jove! I ni una dona! Ni un infant! Ni un vell!

I el nostre automòbil va com un llamp, i s'obre camí com una serp, fins a arribar a les cases d'Undine.

Deu jorns al front italià⁶¹

A Udine, al ésser al vespre es pot dir que no s'encenen els llums. Cap al tard es tanquen las botigues, i als carrers, en lloc dels fanals, hi queda una bombeta blava, com un ull d'insecte misteriós, que fa més basarda que claror; aixís és que un se'n té d'anar al llit, com els pollastres o les oques. I no diem les gallines, perquè la gallina en temps de guerra és bèstia desacreditada, i com que un se'n va a jóc dejorn, es té de llevar dematí, costum que adoptem, per disciplina, amb cert temor que ens quedi per vici; però dient-nos: "Ja farem la pau quan no estiguem en zona de guerra".

Ens llevem, i enllà altra vegada.

Estem convidats a dinar amb el general Capello, cabdill del segon cos d'exèrcit i general que conquerí Goritzia, l'agost de 1916. El general Capello és un home d' uns cinquanta anys, fort, fornit, de rostre quadrat; un general que vessa salut, i la salut li dóna optimisme; d'aquells homes que són herois per la plenitud de sangs. Menja bé, riu bé i guanya batalles bé. Dóna les ordres amb un aplom que el que les reb no dubta un moment i segons diuen els que ens acompanyen, i segons les proves que n'ha donat, és un tàctic intel.ligentíssim.

-Serà dur -diu- però anirem a Trieste, i ho diu tan segur, tan reposat i tan sense cap mena d'orgull, ni pose, ni pedanteria, que ens encomana la confiança.

El general està instal.lat en una de les tantes *Villas*, amb bons quadres, amb belles estàtues i amb jardins clàssics i portentosos, que es troben arreu d'Itàlia. En veiem alguns, anant enllà, que confesso que més de gust obriria la capsa i em quedaria pintant aquests xiprers i aquests brolladors i aquests palaus del renaixement voltats de murs de color de rosa, que sentir trets i canonades; però m'aconhorta l'esperança de què també farem la pau, venint a pintar an aquests racers, aixís que acabi la guerra, i anem seguint la nostra ruta.

.....

⁶¹ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 2025, 19-X-1917, pp. 736-737.

Al cap de poc, comença el remor de les canonades, al lluny, que es van apropant de mica en mica. Tampoc es veu d'on surten ni on van, ni d'on vénen ni a on tiren. Zig-zig-zig... com aquells coets intermitents que hem vist aixecar-se tantes voltes en les nostres festes majors, però que aquí porten més malícia i no senyalen res de bo. Les sentim passar damunt nostre, però sense llum, sense foc, sense una guspira, duent la mort a les fosques. A voltes, al costat mateix se sent un gran espetec, i no sabem si és un canó que tira o un obús que esclata; a voltes, enllà, una fúmerola que s'alça enlaire fent explosió; tampoc podem esbrinar si és d'anada o és de tornada, i aixís que arribem al cim d'una muntanya aprop de l'Isonzo, n'anem trobant tants de canons mig amagats als fondals, que allavors ens donem compte de perquè sentim tirar, sense sapiguer d'on surten els tirs. L'artilleria moderna no veu, calcula i sab. L'obús fa el camí que li manen, amb precisió matemàtica, i sab a on té d'arribar i lo que trobarà en arribant, i ho fa a distàncies tan immenses que sembla que el projectil caigui del cel en lloc de la terra. Si avui, per exemple, s'hagués de bombejar Barcelona, no tirarien del Tibidabo, sinó de Rubí o de Sant Cugat, colgant els canons entre bardices, sota els ramatges o els penyals, per a què els grans aucells que passen, amb ulls d'àliga i cos d'acer, no sapiguessin els caus, quan llencen la mort per la boca.

Al ésser al cim d'aquests turons, mirem a baix i amb uns binocles podem veure, a mitja muntanya, les trinxeres dels austríacs. Vuit o deu oficials joves que estan en aquell observatori, ens van senyalant unes ratlles com uns cosits, a la pedra, i ens van comunicant els indrets. A la dreta el *Monte Santo*, immens macís desolat que tanta sang ha costat a Itàlia. Com que és de pedra, de dalt a baix, en l'ofensiva del mes d'agost no podien enterrar-hi els morts i la fetor era tan gran que ha arribat fins aquí on som ara, que hi ha quilòmetres de distància, i havien de rellevar els soldats perquè els repugnava el menjar i en varen morir molts de set perquè no hi havia una gota d'aigua. Encara avui, després de dos mesos, un oficial ens fa mirar un punt blanc d'una carretera, i veiem un rengle de sacs, que són cadavres d'austríacs que els duen a enterrar a Goritzia, i encara en els pilots de runa hi blanquegen bocins d'ossos, i encara hi ha trinxeres borrades que es podrien omplir de creus. Més a la dreta, hi ha el *San Micaele*, altra muntanya on s'està lluitant per a no perdre-la, pam a pam, i tota mena de bombes passen per damunt de la vall com focs de mort invisibles, i més al lluny, el Carso, l'immens Carso, o sia el camí de Trieste.

Aquests joves oficials estan en l'edat de les il·lusions, de l'afany de

glòria i d'aventures, i tenen de viure solitaris fent vida d'anacoreta, d'observació, de telegrafista. Són els quefes d'estació dels fronts, els torrers... i els llibres-inventaris. En plena força i ple entusiasme, no tenen altre esbravament que el deure de comunicar les seves observacions pel gran teixit de fil-ferros que van de trinxera a trinxera i de bateria a bateria. Aquests joves tenen el gran mèrit de tenir la virtut d'esperar, la disciplina del silenci, el fre de l'entusiasme. L'un és de Roma, l'altre de Venècia, aquest de Milà, aquell de Sicília i molts van venir de l'Argentina, i són aquí des de que hi ha la guerra, perquè tant aquests com la major part dels que hem anat coneixent, no són militars de carrera. Quan es tracta de guanyar no es miren ni galons ni acadèmies. Els generals s'han voltat de mecànics, d'enginyers, de fabricants i d'homes pràctics, i passant per damunt de jerarquies, pensant tan sols en la victòria, aixís que acabi la guerra, es diran: "Ja hem ben complert. Podem seguir el nostre engrandiment, que serà l'engrandiment d'Itàlia".

Aquests oficials ens fan preguntes del món, com si fossin frares que visquessin en un convent. Semblen uns recaders d'Europa. Cada nova que podem donar-los els fa la impressió d'una sorpresa. No hi ha detall que no els interessi. Parlen d'artistes que han conegut, de teatres, d'òpera, ho escolten tot com a records de temps ja llunyans, i per fi, abans de marxar, ens treuen un àlbum (fins allí fan àlbum) i ens pregunten amb gran cortesia que hi posem algun pensament.

L'Unamuno escriu, i encara que jo sia un pensador de *cuota*, o territorial, com diuen aquí, també hi dic la meua; i ens despedim d'aquells joves entusiastes, desitjant-los-hi bona sort en la lluita que encara els espera, tot pensant: "Pot-ser d'aquí a un més n'hi haurà algun de mort, pot-ser d'aquí a uns anys, n'arribarà algun a ésser una gran figura per a la història de la seva pàtria".

.....

Més enllà i mentres els meus companys han pujat a dalt d'un turonet, com que jo no he sigut mai donat a pujar més de lo que em mereixo, m'assec a fumar en una trinxera i s'apropen vuit o deu soldats.

A fora no tiren, de lo que me'n alegro, i ells també, i es van asseient.

Els ofereixo un cigar de ralet dels que no se'n troben a cap front, perquè no hi ha res tan estancat com aqueixes terribles trinxeres i em comencen a fer preguntes que contesto, tot fent-ne d'altres.

També, com els oficials, em diuen d'on són i d'on han vingut, em pregunten d'on sóc i d'on vinc; em parlen d'allà on han nascut i em diuen que si hi he estat i què em sembla, i amb els ulls mirant cap enllà, contenen els mesos que en són fora i expliquen les seves ferides, i per fi, un d'ells, creient-me enterat de lo que no sab ningú en tot el món, em pregunta senzillament:

-Que sab quan s'acabarà la guerra?

Jo me'l miro i el veig amb els altres tan pendent de lo que jo digui, que penso: "Déu te perdoni" i responc:

-D'aquí quatre mesos.

No sé hi ho creuen o no, però s'alegren. Han tirat les cartes, i els ha sortit lo que volien. Es donen cops, encenen els cigars, parlen en el seu dialecte, i si no fos perquè en aquesta guerra no es permet cantar ni aixecar la veu, estic segur que tots plegats hi hauríem fet una cantada.

Això dura poc. Tornen a alçar-se i em diuen si vull mirar per una escletxa, que no és perillosa.

Al que tinc més aprop li dic:

-És trista la guerra, eh?

I em respon d'una manera sublim:

-// *dovere* -em diu; i agafa l'arma i s'asseu damunt d'unes pedres.

.....

D'allí, carreteres avall, ens en anem cap a Goritzia.

Una volta més admirem l'organització italiana, que ho ha previst tot i executat. A cada pam de muntanya que ha anat conquerint a l'enemic (i són

cents quilòmetres quadrats) hi han construït una carretera, amb promptitud meravellosa; cent quilòmetres de carretera, que s'estan regant contínuament. En els llocs que no hi havia aigua, l'ha canalitzada i l'hi ha aconduïda. El servei de la Creu Roja és perfecte. A baix, a dalt, en tota la plana, hi ha profusió d'hospitals, amb tots els avenços de la cirurgia; i hi han dos cents mil homes (sense els soldats) picant grava, fent ponts, alçant campaments, refent les cases destruïdes i conreant els camps conquerits i els telèfons i els telègrafs i tots els lligams moderns i medis de comunicació, formen un teixit tan gran i una xarxa tan complicada, que sembla talment que en tot el front hi hagin estès una gran teranyina.

Goritzia, amb el siti que feren d'una banda els italians, i del bombardeig que amb persistència hi fan els austríacs, de l'altra, ja es pot comprendre en quin estat deu trobar-se la població. La casa que no mostra els budells mostra bocins de dentadura; la que no està ferida del cap ho està del cos o de les cames. N'hi ha d'obertes de dalt a baix, com una immensa magrana, i és impossible descriure els objectes incoherents que es veuen apilotats sota les vigues i sota els sostres.

A casa del mateix Governador de la plaça, que anem a saludar, ens diuen que perdonem si no ens reben en el saló, perquè aquell mateix dematí hi havia caigut una bomba. El jorn abans, un ministre que hi havia fet una visita, s'havia hagut de posar, ell i tots els acompanyants, la careta característica de tots els gasos asfixiants, i amb tot i que els vells habitants hi van tornant de mica en mica, no aconsellaríem pas als amics estiuejadors que hi anessin a passar l'hivern, perquè entre l'estat del *immobles* i el foc de *molèstia*, com aquí diuen, hi fa una mica de mal viure.

Per a veure les línies austríaques, ens porten, com sempre, al punt més alt. Com sempre, també, no sabem on som, si bé aques cop les canonades les sentim tirar dessota nostre, i veiem les bombes de més aprop que no les havíem vistes fins avui. Dugues d'elles esclaten enlaire, a uns dos cents quilòmetres de distància, i deixen caure una pluja de balins a una bateria, que para de tirar de sobte; una altra cau en una casa, que és una altra de més que va per terra, i sentim bronzir uns xiulets que no assenyalen res de bo.

Allavors un oficial em diu:

-*Professore*, ens haurem de retirar -i he d'advertir que del primer jorn a mi em diuen *professore*, i com que jo no vull *controversia*, i fet i fet l'ésser

professor no és una cosa gaire ofensiva, m'ho deixo dir i ...*tutti contenti*.

-*Professore* -em diuen- no és prudent que ens vegin i hem de retirar-nos. I com que no podem dir als austríacs "No tireu, que hi ha gent" perquè és mal vist, i com que els oficials, amics nostres, cuiden la vida d'un neutral, com una cosa preciosa, i com a més, en el retirar-nos hi tenim la gran disciplina, per no dir-ne la gran prudència, ens en anem tots a la una, formant un bloc sagrat i compacte, a un gran cafè de la *plaza*.

Cada hu demana lo que vol. Els que són aiguaders metòdics demanen aigua natural; els vinaters vi d'allà on sia, i un cop asseguts, ens adonem que tampoc aquell cafè és una cosa prou segura. Al taulell prou hi ha dugues noies, amb aquella serenitat correcta i administrativa, que solen tenir les noies de tots els mostradors del món; a un costat prou hi ha uns jugadors que totes les bombes reunides no serien capaces de distreure'ls de jugar la seva manilla; la quietut prou és solemnia, però en un racó veiem un forat que va del terrat al mosaic, és a dir: que ha atravesat la casa, que al veure que és de fet de fresc no ens inspira gaire confiança; però aixís i tot fem beguda i tornem a pujar a l'automòbil, per a tornar altra volta a Udine.

.....

A les set hi hem d'arribar i són les sis, i hem de fer setanta o vuitanta quilòmetres; aixís és que emprenem un trot tan brunzent i a tota benzina, per entre carros i camions, i combois i mules i automòbils, que amb tot i portar un gran *chauffeur* i ésser la carretera magnífica, crec que és l'únic perill de debò que passem en aquesta campanya.

En un dels llocs on hem de parar-nos veiem venir uns dos cents homes, entremig de la polsaguera; són dos-cents presoners austríacs que acaben de fer els italians. Tots són o vells o molt joves. Tothom els hi fa lloc, fins la Creu Roja. Tothom els mira passar, sinó amb simpatia, amb respecte. És la collita d'aquell jorn, i en el mirar d'aquells homes, en aquell mirar d'homes del Nord, tan diferents de la nostra raça que no en coneixem l'expressió, ens sembla veure-hi que estan contents d'ésser presos dels italians, com volguent dir: "Ja hem acabat". I aquest és el millor elogi que podem fer dels germans d'Itàlia.

L'endemà altra volta al front.

L'excursió que anem a fer, és tal volta en el punt més emocionant i que ha costat més víctimes a Itàlia. És on la lluita ha sigut més sagnant i és allí on ne queden més rastres.

Arribem a tota marxa a Planina i del cim d'aquelles muntanyes, amb els Alps al fons i l'Isonzo a baix, com una troca de color blau, tornem a sentir la veu dels canons; tornem a passar els llargs encanyçats que cobreixen la carretera a la vista de l'enemic, i res més majestuós que sentir rebotre el soroll de cingle en cingle i d'eco en eco, fins a perdre's en tro llunyà en les glaceres plenes de boires, que semblen altres fumaroles que baixen en so de guerra.

En essent a baix, veiem un dels ponts que els austríacs feren volar en la retirada de l'agost, amb els rails penjant com grans teranyines i els ferros cargolats com serpents immenses. Veiem un túnel que avui serveix d'hospital de segona línia, amb els ferits arrencats a sota les naus de pedra, i veiem dos o tres ponts que els italians van improvisar per a passar el riu en l'ofensiva,

Un d'aquests ponts, pel modo d'ésser construït, és un dels fets més extraordinaris que han tingut lloc en aquesta guerra. El van construir a sota d'un cingle, baix el foc dels canons i ametralladores els varen passar d'una sola empenta, i agafant l'enemic de flanc varen pendre el Monte Santo i les muntanyes que l'envolten.

Lo que resta de la lluita, s'ha de veure per a fer-se'n càrrec. Per a tenir una idea de lo que fou aquell campament abandonat, imagineu-vos dos cents mil húngars d'aquests que van per les carreteres i s'aixopluguen sota dels ponts, que s'haguessin retirat, abandonant cavalls, tendes i utensilis, al mig de la pluja d'obusos més terrible qu's pugui veure.

Lo que han deixat allí terra és impossible de descriure. És com si quaranta mil drapaires haguessin tirat les desferres al mig d'un immens

⁶²L'esquella de la Torratxa, núm. 2026, 26-X-1917, pp. 752-753.

pedregar; és com si haguessin llençat allí tot lo sobrer d'aquesta guerra: un fossar immens de coses perdudes. Bocins de roba, sacs esberlats, conserves, parracs, cartutxos, esqueixos de tenda, tot lo que hi pugui haver d'incoherent en mil carros d'escombriaire, revolcat en les alambrades, es veu an aquell recó de món. I a tot això, els arbres romputs, esqueixats, oberts, esmicolats, tallats en sec per les canonades, esquerdats per les explosions, i penjant les branques ferides, socarrimades i podrides; i a tot això, tocant-se l'un a l'altre, cràters de sis o vuit metres fets amb els obusos i les granades, i a més les arrels dels arbres cargolades amb els fil-ferros, rovellats com bardices mortes, i tot trepitjat i tot trasbalsat, com si hagués passat un volcà o un terratrèmol o un vent maligne.

.....

A mig quilòmetre dels austríacs, ens aturem per a visitar un dels molts hospitals quirúrgics que hi han a les línies de foc.

Aquests hospitals són transportables. Es pleguen com tendes, es desmonta tot, i a mida que's va avançant, es van apropant a les trinxeres, perquè els ferits puguin ésser operats al cap d'una hora i fins de mitja hora d'haver rebut la ferida. En aquests refugis tan sols s'hi operen les ferides al cap, al ventre o al ventrell, les que no operant-se tot seguit, durien a la mort irremeiable. És l'avençada de la cirurgia i la casa de socors de la lluita.

A voltes, an aquests refugis, hi cau un obús, i tenen d'endur-se'n els ferits, ferits de nou per la metralla, i solen foradar una cova per a seguir curant sota els penyals. En el que entrem, són tres capses blanques, netes, llustroses i barniçades; però que dintre la netedat s'hi veu una negror espantosa. En la primera, en la d'operar, veiem un home estirat, nuu del cos i groc com la cera. Li han acabat d'afeitar el cap, i per un forat rodó del crani en vessa el cervell com una bombolla, i sinó que obra els ulls un moment, uns ulls d'un blau com els que pintava En Diví Morales an els seus Crists, diríem que van operar un mort, i al preguntar a un dels metges si hi havia esperances de curar-lo, fa anar el cap d'una manera, que instintivament un se descobreix.

A la segona, hi han una trentena de ferits i d'operats. Estan l'un al costat de l'altre, quasi tocant-se amb els colzes, posats amb la simetria de l'ordre més trist que's pugui veure. D'una blancor definitiva, se'n destaquen taques de sang, i en surt aquest olor especial d'àcid fènic de bugada, que

tenen totes les ambulàncies.

Un dels metges, que com tants metges, aixís com els sagristans perden el respecte an els Sants, ells el perden an els malalts, ens explica els *cassos* curiosos.

-An aquell del recó -ens diu- el número tants, se li va haver d'*extirpar* més d'un metge de budells, i ja el tenim fora de perill. Aquell altre ros, del costat, li vàrem haver d'obrir el ventrell per treure-li un gran bocí d'obús i ja està curat. Demà se l'enduran. Aquell, del cap, que's plany, a la dreta, li manca un bon tros de crani, i tenim confiança de curar-lo. I aixís d'un a un passa llista i la llista més anguniosa que poguem sentir a la nostra vida.

Els ferits ens miren amb uns ulls plens de curiositat i de temor; uns ulls tèrbols i encesos a l'hora, que surten del fons de les desfiles com llumets blaus que s'apaguen. Al sentir el metge, escolten atents, per a endevinar la sentència. Allarguen el cap i alguns s'incorporen, i al veure que no diuen res es tornen a enclotar an el llit. Un d'aprop meu fa un esforç per a sentir, i no poguent més tira els llençols fora del llit, i se'l veu envenat del ventre als genolls, i aquell envenat ple de sang, aguantant-se el cap amb un braç més curt que l'altre, segueix planyent-se amb l'ai més fondo que he sentit a la meva vida. No's pot veure més impietat en el ferir ni més pietat en el curar. És senzillament espantós.

I encara, en una altra secció, hi han dos oficials, i un d'ells el tapa el llençol. És mort i l'altre no en sap res. I té al costat una finestreta, que si s'incorpora hi pot veure un d'aquests fossars que ja havem descrit; d'aquests fossars desolats, disciplinaris, erms, de munició; d'aquests pobres fossars anònims... I els cirurgians van treballant... i a fora van xiulant les bales!

.....

Però sortim d'allí per anar a Canale. Una de les coses que té la guerra, és que lo mateix que els metges, augmenta la pietat i disminueix la sensibilitat. Un espectacle en borra un altre; i els morts darrers maten als primers de la memòria del que camina, i com més creus es van trobant menys un s'adona de que n'hi hagin.

Anem en dos automòbils. En el de davant hi van l'Unamuno, l'Azaña,

En Castro i el capità Pinelli: la representació de la ciència; i a l'altre, En Lluís Bello, En Labus i jo, o sia els de l'estratègia; allí el sapiguer i aquí... les armes. Mentres ells estan cercant l'etimologia d'un nom o altres descobriments curiosos, que a mi, oh pobre ignorant, em fan l'efecte de jocs de penyores de ciència superior, nosaltres tenim una conversa una mica més mundanal, encara que un xic barrejada amb les lletres i amb la balística. En Bello, arropit, somnia lo que ha vist, i de tant en tant estira el coll tan com pot per a veure un paisatge dels que passen. Jo dic versos en italià, i l'oficial Labus és tan bondadós que fa veure que m'entén, i entre vers i vers ens va explicant l'organització de la guerra.

Els set quilòmetres de carretera que hem passat per a pujar, varen ésser fets en vint-i-un dies; la que estem baixant, de més de vint que ve a parar fins al *San Gabriele*, ha estat construïda en un mes i l'estan engravant trenta mil homes; hi ha tres-cents mil cavalls de càrrega, al front, i cent vint mules, corren seixanta mil *camions*, i les seccions de telegrafia, d'ambulàncies i d'accessoris, demostren l'esforç admirable que ha fet Itàlia en aquesta guerra.

Per entre un gran bosc de pins i castanyers que no han sigut destruïts, per un atzar, anem baixant a l'Isonzo. De llarg a llarg de la carretera, és un gran formiguer que treballa. Cilindres que aplanen, carros que reguen, homes que piquen, miners que foraden, sembla que estigui removent les arrels d'aquelles muntanyes, i al ésser a baix, a Canale, trenta canons que han sigut presos als austríacs en la darrera ofensiva, arrengrerats al mig d'una plaça, com dracs de Sant Jordi, d'acer, sembla que encara tinguin la boca encesa de foc i de flames, i la gola eixuta de bramular per aquestes valls i aquestes muntanyes.

Allí tornem a trobar el riu. L'aigua és d'una transparència de gel, de cristall i d'esmeragda. Es poden comptar les pedres que jeuen al fons, d'una a una, com si fossin pilots de perles. Els cavalls baixen a abeurar-s'hi, i quan han begut, es queden quiets gaudint d'aquell benestar que tantes morts ha costat. perquè, per anar de l'una platja d'aquest riu a l'altra vorera, per a passar aquests seixanta metres, que una pedra els passa sense fona, s'ha hagut de vessar tanta sang, que si hagués caigut a l'aigua, sempre més baixaria roja; perquè és una vena d'Itàlia, i perquè des d'ara endavant no hi hauran prou neus als Alps per a borrar el record gloriós d'aquest Isonzo memorable.

.....

Des d'allí, tornem a pujar i un cop al ésser al revolt d'un cingle, es descobreix una immensitat de campaments, fins allí on pugui arribar la vista. Muntanyes altíssimes estan plenes de tendes, de barraques, de coves, de toldos, d'amagatalls. És un pessebre militar immens. A cada replà, al peu de cada arbre, pedres amunt, fins aprop dels núvols, no es veuen més que punts blancs com terrossos de sucre, com paperines, com roba estesa, de dalt a baix, i voltant aquest gran vol d'aucells parats per aquelles cingleres, mil puntets negres que es belluguen, i rengles i rengles de mules que mouen les cues a compàs, arrecerades sota els marges; i cent fumeroles que puguen com serpentes vaporoses i es desfan enlaire, en un sol núvol, i tot en conjunt és tan colorit, que en lloc de guerra sembla un aplec, l'aplec d'un poble que va a una ermita que deu ésser al cim de tot dels Alps.

Però el ressò dels canons fa pensar que no ho és, un aplec; que hi ha l'enemic. De tant en tant d'aquelles bardisses se'n veuen eixir el cap de les serps. Alcen el coll majestuosament, llencen el verí i tornen a amagar-se. De tant en tant se sent un remor del verí que passa brunzent, com un coet sense llum, i de tant en tant passa aquella creu i aquells camions de la Creu Roja, que tanquen els ferits a dintre, portant dolor d'una banda a l'altra, com el sofriment que passa.

I un cop som a dalt ve una gran boira, aquelles boires dels Alps que duen la fredor difusa, i desapareixen els campaments, i al no veure'ls, un sent l'emoció de sapiguer que hi han cents mils homes formiguejant en aquells encontorns, i que no sent ni una veu ni una guitarra, ni un acordeó, ni un cop de trompeta, ni un sospir. I un cop som a dalt ve una gran boira, aquelles boires dels Alps que veuen la claror difusa, i desapareixen els campaments, i al no veure'ls, un sent l'emoció de sapiguer que hi han cent mil homes formiguejant en aquells encontorns, i que no sent ni una veu ni una guitarra, ni un acordeó, ni un cop de trompeta, ni un sospir. I un sent fredat d'aquesta guerra, callada, com un gran fossar, d'aquesta guerra càlcul, de silenci, de previsió; d'aquest batallar de números, d'aquest guerrear que tothom escolta, i només hi ha el canó que parli. Guerra de perseverància, que vol el més gran heroisme, l'heroisme de dies i dies. Guerra en la que ja no hi han homes, sinó pobles, sinó multituds. Plaga nova de l'humanitat, que fa competència a la mort, en igualar; que ja iguala en vida.

L'endemà, a les set del matí, els meus companys Unamuno, Castro i Azaña, per ses costums espartanes, que tant admiro però que no segueixo, salten del llit i són de peus a terra. El bon amic Lluís Bello, per qüestions fisiològiques, o més ben dit perquè no's troba bé, i jo per causes psicològiques o perquè em trobo massa bé al llit, raons que podríem reunir dient-ne mandra... i no en parlem més... a les nou fumem un "toscano", dels que en la nostra terra en diem un "escanya-pits", entre llençol i llençol, amb aquell "deixeu-me estar" que els nostres amics italians en diuen "dolce far niente".

Ens han avisat que En D'Annunzio ens ha convidat a què l'anéssim a veure en el seu camp d'aviació, i des del clot del llit pensem: "Ja hi tornem a ésser". Sentim una gran admiració pel fantasiós autor de *La Nave*. Sabem que el poeta té grans ales, però les ales d'un poeta, quan són biplanes o aeroplanes, no ens inspiren tanta confiança com la seva alta inspiració. Enlairar-se llegint els seus versos està bé, però enlairar-se amb ell ens transforma un xic... les conviccions. Una cosa és sa ploma d'or i una altra el seu volant d'acer, i les caigudes d'un poeta solen ésser més fermes que les altres...però pensem: "alabat sia Déu!" i encenem l'altre mig "toscano".

Mentres teníem aquests dubtes (dubtes que per sort no es confirmen), la secció austera-matinal ha anat a veure una fàbrica de tornar noves les coses velles. Allí, segons referències, s'agafa un vestit esparracat, se'l fa passar per unes calderes i surt net, cosit i planxat; es fan passar per uns cilindres unes sabates sense sola i a l'altra banda ja tenen talons, botons i gafets; s'agafa un barret de "bersagliere", se'l posa en una incubadora i al cap de dues hores ja té plomes, lo que ens prova una volta més que l'home totes se les pensa, i que fet i fet, per més que molts ho dubtin, encara ve a ésser lo més detallat que ha construït la Naturalesa.

Per fi, ens llevem i ens en anem pel poble. Udine, abans de la guerra, devia ésser una d'aquestes viles tranquil·les, quietes i serenes, com se veuen en el fons de molts quadros dels primitius italians. Una vila litografia, d'estampa, de repòs. La seva logia veneciana, la columnada, les seves

⁶³L'Esquella de la Torratxa, núm. 2027, 2-XI-1917, pp. 769-770.

estàtues, quatre sipers entorn del *campanile*, les voltes baixes, amb botiguetes i aquella plaça, on s'assoleien les forces vives de tot el poble. Una vila solitària per viure-hi capellans i poetes, filòsops retirats del món i modestes classes passives; però avui, des de que hi ha la guerra, és de lo més animat que hi ha a Itàlia: els hostals estan plens a vessar, els carrerons estrets trontollen del terratrèmol dels camions, la plaça és un campament, aquelles voltetes de fira vessen soldats de totes les armes, per tot arreu es venen postals, i lo que era un lloc de quietut, ara és un lloc d'il·lusió pels que hi poden venir de les trinxeres.

Al començament de la guerra hi van comparèixer escamots d'aquestes dones... de batalla, que abans seguien als exèrcits per vendre besades als lluitadors, a canvi d'amor i de joventut, però les van treure tot seguit. La guerra d'avui no vol ni distraccions ni amors passatgers. La guerra d'avui s'ha tornat grisa. No's podrà citar cap frase de cap general a l'entrar a la batalla. No hi han assalts de cavalleria. No toquen trompetes d'atac, i no's pot dir, com Napoleó, que una nit de París fa oblidar tots els horrors de la lluita. Les nits de París, com les d'Udine, pels soldats d'avui són de quietut, de repòs i de mitja llum. La glòria s'ha tornat austera.

Aixís i tot, els pobres soldats que vénen de les trinxeres, compren postals. Aquesta vila somorta és un paradís de Mahoma. Aquí no se sent el canó, no hi han ametralladores, no hi han fossos, no hi ha pedres i no hi han grans neveres. Aquí hi ha botigues, estancs, cafès i bars, i sobretot s'hi venen postals. Les postals que s'arriben a vendre són a mils de mils. Tal volta a milions, i cada una duu una esperança, un enyorament o un petó. Els llegidors de la censura sempre deuen llegir lo mateix:

"No estic ferit".

"Quan podré venir?".

"No passeu ànsia. Tinc salut."

"D'aquí a pocs mesos tindrè llicència".

"Abraçades. Besos. Penso en vosaltres. Quina guerra!. Adéu, mare! Fa vint mesos. Cuida'm bé els fills."

Frases de postal que no són frases. Senzilles, curtes, apretades. Frases

de lletra tremolosa, que allí on hi ha un borrar no és sempre una taca. Que els ulls que el veuen ja saben, o sospiten, o endevinen la font dels altres ulls que han sortit! Postals que's guarden a l'armari entremig de la roba blanca, o a la tauleta de cosir, o a dintre de l'escaparate.

.....

A les dotze en punt, com els demás dies, anem a esmorzar al "Capo Ufficio Stampa", convidats, galantment, pels oficials de l'Estat Major, tots ells correctes, cultíssims i expansius, que com el nostre gran Cervantes, aixís com parlen de les armes, també poden parlar de les lletres.

El dinar, no pels oficials, que són tan riallers com actius, sinó pel local on dinem, té molt de solemnia. El "Capo Ufficio" està instal·lat en un gran palau d'estil imperi, i les sales són majestuosos. En el saló que han parat la taula és ple de pintures mitològiques. Els sillons són amples, els balcons grandiosos, i en aquell espai amplíssim no hi han més que tres o quatre mobles. Sembla un d'aquells salons històrics que s'hi ha firmat un tractat de pau, que hi ha tingut lloc una conferència, que hi ha hagut un consell de generals per a decidir la sort d'un poble. És una d'aquelles sales que veiem a les estampes, amb els noms de les figures, escrits al peu en lletra menuda, la casa d'una família morta, o l'estada del Comendador, que l'ha haguda d'abandonar per anar-se'n a la guerra.

El vespre abans, en aquests dinars, va passar un fet extraordinari, d'aquells que queden en el misteri.

Estàvem ja menjant els postres. Era un moment que tothom callava. Com que hi havia molta llum, s'havien tancat tots els balcons perquè la claror no sortís a fora, per mor dels aeroplans, que havien vingut fins aquí alguna volta, quan tot d'un plegat, d'entre aquell silenci de ciutat que ja s'ha reclòs, se va sentir una remor llunyana.

Els oficials varen mirar els llums, i veient que no s'apagaven, no varen dir res i varen seguir menjant.

Es va tornar a sentir el mateix soroll. Venia de lluny, d'immensament lluny. Com un tremolor de la terra.

Allavors els oficials van parlar alt. Varen contar anècdotes, va semblar que volien distreure'ns, però un no sé què desconegut passava a l'entorn de la conversa.

Un assistent que servia el dinar, va parlar baix a un capità que hi havia al cap de la taula.

I ens varen mirar i ningú va dir res.

Vàrem acabar, vàrem prendre cafè, vàrem seguir parlant com indiferents i ens vàrem despedir dels oficials.

Què havia passat? Què era aquell soroll? Estàvem a vuitanta quilòmetres del primer front. Les canonades no podien sentir-se d'allí on érem. No havia caigut cap bomba a Udine, perquè haurien apagat els llums. La terra no havia tremolat. Tan sols havíem sentit, tot passant, paraules incoherents. Explosió... bateries...franceses... dipòsits... explosius... Carso...Cadore... Misteris fondíssims de la guerra! Secrets que moren allí on esclaten!

.....

A la tarda anem als hospitals. Voldria estalviar al llegidor l'impressió de lo que allí vàrem veure, però pensem que l'únic consol que pugui tenir aquesta lluita per a destruir-se, aquest esforç per aniquilar-se, és la gran alè de pietat que el mateix mal ha dut en els homes. Mai s'havia esmerçat tan d'odi i tan d'amor a la mateixa hora. Sembla que els homes s'hagin dit: primer ferim i després curem. El mateix mal ha portat el bé. Visitant aquests fronts de lluita, quedeu atordits de l'esforç que han hagut de fer els homes de ciència per a inventar i construir el treballar en pro de la mort, i veieu els hospitals, els immensos avencs que s'han fet per aturar la mateixa mort: aquests refugis per a salvar an el mateix que's porta a morir, aquests braços que llenca a l'odi per a després estrènyer amb amor i aquesta sang que's llenca a un barranc per a després collir-la amb un càlzer. És trist de dir, però la guerra, aixís com obre males passions, també ha obert cors que sempre més haurien estat tancats pels forrellats de l'egoisme.

El primer hospital que visitem, si bé instal·lat en un edifici que per les seves condicions admira an el que el visita, és tan ple d'horrors, que núa el cor per molta sang freda que's tingui. És a on curen els esguerrats del rostre,

o més ben dit, a on els construeixen, els fan nous, els tornen a fer lo que els ha destruït la metralla. S'entra an el pati dels que ja estan convalescents, i es comencen a veure cares, sortint encara del mig dels vendatges, talment cosides de banda a banda, amb poques noves, amb barres postisses, amb ull de cristall i amb llengües de goma, i ningú pot endevinar de quina manera serien abans de rebre la ferida. S'entra dintre, i en una sala es veuen els motllos dels mateixos que havem vist a fora; és un taller de fer peces artificials, ossades, paladars, dentadures que s'han de col·locar an els destrossats; veiem un àlbum, amb els ferits abans i després d'ésser curats, vertaderes meravelles de cirurgia quasi escultòrica, i després, obrint-se les grans sales, es veu lo que ni somnià el Dant en ses nits febroses.

Els destrossats allí són uns cinc cents, i no volem detallar lo que's veu, per no horroritzar els que ens llegeixin. Cares obertes com magranes, goles esteses a la llum, barres trinxades a bocins, dentadures tallades arran, llengües partides... i prou; un horror, i l'únic que pot consolar un xic, és que lo que han destruït les bales, ho arreglen aquells cirurgians que són creadors de carn nova, i que segons ens diuen ells mateixos, se'n moren tan sols un dos per cent, i que hi ha cents mans delicades que s'han tret els guants per a cuidar-los, i porten un raig de claror an aquelles tenebres de la guerra i que mai hi ha hagut dits més delicats amorosint tant sofriment. Aquelles dones blanques són ben bé els àngels que han baixat a l'infern dels homes.

I després d'aquell hospital passem a un altre, on han sigut operats, des de començar la guerra, cinquanta-cinc mil ferits, i on ara n'hi han tres mil cinc cents. I allí, en aquella blancor, una blancor que fereix la vista, rengleres de cames tallades, en perspectiva, fins al fons, i més enllà braços, i encara més enllà fileres de testes envenades i nous turments i noves misèries, i com que dintre de l'horror n'hi ha un que ho és més que els altres, la nostra compassió s'atura amb un cego que està planyent-se amb un crit que li surt de l'ànima, i un moment vol estirar els braços i els té tallats, i res més espantós que un home que ni tan solament li queden braços per a demanar misericòrdia!

L'excursió que anem a fer en el Trentí, esperem que ha d'amortiguar-nos la visió dels horrors que havem vist el jorn abans en els hospitals. L'excursió és en els Alps, a les grans muntanyes, i sembla que allí en aquells cims, tan sols habitats pels isards, la lluita dels homes no ha d'arribar-hi.

Com sempre, a les set del matí, en aquesta hora fora de temps, que ja tenim la costum de llevar-nos, o més ben dit, de fer-nos llevar, tenim els autos a la porta. El bon amic Labus em desperta; jo li faig algunes reflexions respecte l'higiene corporal de llevar-se un xic més tard, que ell me combat amb alts raonaments de disciplina i de virtuts cíviques que també són fonamentades, però com que la secció d'austers ja s'està esperant a la porta, em llevo amb quatre esgarrapades, pugem als autos... i tornem-hi.

Fa un jorn esplèndid. Ni un núvol, ni una ombra, ni un alè d'aire. Un cel tan blau i tan transparent, que's diria que és fet d'essència i de blavor del blau d'Itàlia. La carretera que passem és plana i llisa i vorejada de restelleres de blat de moro que s'asseca i mostra les panotxes. No passen carros, ni camions, ni combois. Ningú diria que hi ha la guerra i sembla talment que estem fent una excursió de turisme.

Com que és diumenge, en tots els poblets que anem travessant amb l'auto, Gemona, Venzome, Lorenzago i altres, aquests poblets de cases de fusta amb grans taulats de pissarra com els que fan els pastors de Suïssa pel foraster, la gent entra i surt de l'església, es para a la plaça i ens mira passar un xic estranyada de veure que no portem uniforme. Al davant de les botigues hi han agrupaments de vells i de dones, amb aquest posat d'embadalits que tenen tots els pagesos de tot arreu els dies de festa; en els cafès hi han dues o tres taules on seuen uns quants militars que sembla que's mengin els periòdics, i a l'ésser enllà, al sortir dels pobles, les noies, a colles, donant-se el braç, es passegen amunt i avall sense un sol jove que les aturi, ni una rialla que esclati, ni uns ulls d'home que les pertorbi.

Allí, al fons, ja es veuen els Alps. De primer una ombra retallada, d'un

⁶⁴ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 2028, 9-XI-1917, pp. 801-903.

blau de fum, d'un gris de vapor. Després el gris es taca de rosa i es van apropant les siluetes, i per fi, al anarnos-hi apropant, aquells immensos munts de pedra sembla que'ns vulguin barrar el pas. Aquelles muntanyes, a plena llum, semblen gravades en el mateix cel. Semblen incrustacions de nacre, d'oni, d'àgata i de mareperla damunt d'un fons de lápiz-lázuli. Són tan altes, que's creurien pintades i les cristeries dels penyals van tan amunt, tan arran del cel, que sembla que entrin a l'infinit i que no sien de la terra.

Comencem a pujar i a trobar prats com catifes embellutades que van cobrint totes les arrugues de les valls i de les fondalades. Trobem noguers, després berns i per fi avets, d'aquests avets que els pengen les branques com a braços desmaiats que's volguessin guardar del fret, i en una vall florida d'octubre, reclosa al mig de grans muntanyes picades de neu com perles blanques, en el poble de Calalzo ens aturem a dinar.

Mengem un *risotto*, com una escudella, truites de riu i carn tendríssima. Bevem *Quianti*, amb aquelles ampolles que semblen una joguina per a guardar-hi essències de sol, i en havent dinat sortim a fora.

Allí, a l'ombra d'una porxada, veiem un dels panorames més bells que puguin tenir els Alps. Banyats d'un caliu de tardor, veiem la neu de les glaceres. No fa un sospir d'aire. No hi han turistes: ni anglesos, ni alemanys, ni austríacs. En Tartarín hi estaria en vaga. Són els Alps tal com devien ésser abans de l'atracció de forasters. Se senten esquelles, veus llunyanes, flaira de camp. Allí passaríem un mes en estat de contemplació: badant, mirant passar núvols, mirant els canviants del cel, sentir la frescor de rosada... aixís és que quan ens avisen que tenim de seguir la ruta, ens havem d'arrencar d'aquell lloc com si ens hi haguéssim arrelat... i no ens donem compte que allí aprop hi han mils i mils d'homes que's maten.

.....

Seguim amunt, i després d'haver seguit cent cinquanta o dos cents quilòmetres, no he tingut empenyo en comptar-los, som a Cortina d'Ampezzo, hermosa vall i poblet pessebre, que fou conquerit als austríacs.

Cortina d'Ampezzo està intacta. Hi han els hostals, hi han els *chalets*, hi han els grans hotels de moda que hi havia abans de la guerra, i avui és el centre d'operacions de tota aquesta regió alpina.

Allí ens preparen uns matxos per a anar a Calpe de Tornelles a veure unes bateries que hi han als cims d'aquestes muntanyes, i un cop a punt muntem... i amunt va!

He de confessar que un cop muntats no tenim la *gallardia*, ni l'aire, ni la lleugeresa que convindria an el prestigi de la representació que portem. Ja em perdonaran els meus companys que digui que l'un darrera l'altre, vestits de paisà com anem, semblen més una comissió de classe investigadora, anant a cercar les arrels alpines d'alguna etimologia o bé un escamot de metges que van de consulta a una masia, que un *núcleo* triat de gent de lletres.

Sia com vulgui, no caiem, que ja és fer prou, i ens deixem portar, diguem-ne per les circumstàncies o diguem, més ben dit, per les mules.

La que jo munto és botànica. No veu una herba medicinal pel camí, que no la consulti i que no s'aturi per a collir-la i anar-se'n omplint l'herbari. No veu floreta, d'aquestes flors que les angleses fan assecar, que no s'aturi per a flairar-la, ni bri de planta que no col·leccioni. Això i lo d'anar sempre per la vorera del camí, posant la persona en perill i el color grisenc que vesteix i el sapiguer l'importació que hi ha hagut d'aquest bestia, em fa pensar: I si fos catalana? Si hagués nascut al Montseny? Si hagués vingut de les Guillerries?

Per eixir de dubtes, jo li dic:

-Passa, manyaga!

I veig que camina.

-Oixque!

I se'n va a la dreta.

-Otlla-oh!

I se'n va a l'esquerra.

I al veure que m'ha comprès, que s'ha fet càrrec, que ens entenem, que en aquells espadats dels Alps hi trobo una coneixença, no puc sapiguer lo que ella pensa, però jo li nomeno Arbúcies i Viladrau i el Puigmal per a

endolcir-li l'emigració, i a no ésser per allò del càrrec i de la representació, que no admet expansions romàntiques, li hauria donat una abraçada.

Sia com vulgui ella ens porta a dalt i allí baixem prop d'unes bateries. Per a no desvesar-nos de la guerra se senten bronzir canonades. Allí, al fons, es veuen fumeroles que van i vénen prop de les boires. Allí, des d'un observatori podem veure lo més portentós que s'ha pogut fer en aquesta lluita. Conte que allí on hi ha aquests canons, per a pujar-hi a peu hi han cinc hores. Conte que els puguen les municions i els queviures per grans llibans o *filis mòbils* damunt dels abims; i conte que allí quan vénen les neus queden isolats sis mesos, sense altra comunicació que el nervi aquest en forma de corda. I tot això ho fan uns homes petits, rabassuts, de muscles d'aram, uns homes de fusta d'abet que no saben lo que és el vèrtig, que tenen l'instint de les àligues, l'esguard de voltor i els braços d'acer; aquests isards dels penyals que puguen per les arestes dels gorcs com els llangardaixos, que salten damunt dels avencs, que's deixen lliscar per les glaceres; aquests alpins extraordinaris que serien capaços de niar a un cap d'abim de la lluna.

.....

Tornem a baixar, i com que és diumenge, allí prop d'unes bateries toca la música militar. Tots els soldats que no estan de guàrdia són a l'entorn per a escoltar-la, i res més estrany que una música (afinadíssima per a ésser d'Itàlia) sentida per "homes sols" i acompanyada de tant en tant del ressò de les canonades. Aquella banda és el sol cant que havem sentit des de que som al front; és l'únic que segurament es deu sentir en tots els fronts, i si els austríacs des de les trinxeres estimessin l'art i la música, no estaria mal que paressin de tirar. Seria un gran geste, digne d'homes de cortesia.

Però no paren, i anem més avall. Sopem amb el general Cittadine, home franc i intel.ligentíssim, que ens parla d'En Primo de Rivera i altres militars que ha conegut, i ens despedeix amb mots d'auguri i simpatia per a Espanya, i amb uns quants oficials ens en anem a la terraça d'un gran hotel, on el rei de Bèlgica hi venia a passar un mes de cada any abans de declarar-se la guerra.

La lluna, que ens ha "anat seguint" a tot arreu en nostra excursió, es presenta plena allí al fons, siluetant les altes muntanyes. Puja solemnial, com sol pujar, espurnejant d'argent pà.lid les glaceres i les cascades, que serpentegen en els barrancs. Dels boscos d'avets surten fogueres que són els

ulls dels campaments; una boira com una teranyina s'aploma a la vall de mica en mica, com abrigant-la per la nit; l'atmosfera és tan transparent que's poden dibuixar els cimals. L'aire reposa i fins els canons callen.

L'hora és propícia de confidències. Alguns d'aquells oficials varen venir de l'Argentina i ens parlen d'aquella Pampa, del Paranà, dels boscos del Chaco i resen una "Vidalita". Com que també n'hi han que són del Sud, entonen napolitanes, i nosaltres, fent lo que podem, també recordem cançons d'Espanya i sobretot de Catalunya, que endevinen i els entusiasmen.

A les nou, alguns dels companys que tenen més bona conducta que jo, se'n van a dormir, i en una cambra de l'hotel, els *joves* fem dur una guitarra, una bandúrria i bon vi de Quianti, i anem continuant la *juerga*... i allí de cançons i de *macanudo*, i que Esperança, *bochinche* i *bolinche* barrejat de *Porca miseria* i *olè* i "alça Pepeta!", acabem essent tan amics com si ens haguéssim conegut sempre. *Juerga*, això sí, de guerra moderna, que acaba amb tota disciplina a les deu trenta del nou horari, que estafa una hora de nit, i anant-se'n en llits numerats, però que al mig de tanta negror no deixa d'ésser un llumet de joventut i d'alegria.

.....

L'endemà, per fi, alguns dels oficials, com a darrera jornada en el front, ens acompanyen a veure lo que'n podríem dir treballs ciclòpics d'aquesta guerra de dinamita.

Aquí, en els penyals, de cara al vèrtic, la lluita es fa per sota terra. Cada forat i cada bauma són trinxeres i amagatalls, que s'han de pendre d'un a un, baixant amb cordes o pujant amb les ungles. Al pis, diguem-ne trenta, hi han els austríacs; al quaranta, els italians, i escalonats cap amunt uns i altres fins al cim, per arrencar-se d'allí, les barrines perforadores treballen de nit i de dia i van minant totes les muntanyes.

L'estona que som allí, fora d'alguna ametrelladora que calamarseja allí darrera, el silenci és absolut. Ni un crit d'ocell, ni una veu d'home. Tan sols rasqueig del foradar, però al fons d'aquell silenci alpi un espera sentir esclatar una mina com la de Castelletto, que duia dintre de les entranyes unes cinquanta tonelades de cartutxos de dinamita i veure obrir-se la muntanya com un volcà que ho esberla tot i rebotja els homes a l'abim, i quedar un

espedat ferésteq com unes immenses pedreres.

Per fi, ens en tenim d'anar. D'allí al fons s'aixeca un gran núvol, un d'aquests núvols dels Alps que van creixent en pocs minuts fins a tornar-se monstruosos. Una ventada de glaç, mateix que una mà gelada, ve del núvol i ens havem d'abrigar. És la tardor que se'n ve al damunt i després la neu i després l'hivern. Aquests amics, que ara despedim, tan alegres, tan joves, tan plens de vida, i aquests alpins tan resignats, pot-ser aquesta mateixa tarda, o demà, o d'aquí pocs jorns, quedaran isolats per sis mesos, presos del glaç a trenta sota zero. Potser els trobaran gelats fent centinella a la seva pàtria, o potser algun ferit tindrà d'esperar mesos i mesos a ésser assistit si no es penja en un d'aquests llibans d'acer i es deixa relliscar a l'abim. No els diem res al despedir-los, però ells comprenen, al abraçar-nos, que una estreta de mà parla més que tots els mots que poguéssim dir-los-hi.

Sentim flaire d'algues d'aigua-moll; ens arriba la brisa de mar; entrem a una estació quasi a les fosques. Hem arribat a Venècia.

Uns oficials de marina ens vénen a rebre. Presentacions, saluts. Sortim de l'andén, baixem al canal i trobem una barca automòbil que ens espera sota uns graons. Es mou l'hèlice, i tirem enllà, lliscant les aigües.

Pels que ja havíem estat a Venècia, i l'havíem vista enjoiada amb mil fanalets de tots colors, serpentejant com llapiçades bellugadices, dintre el canal, la primera impressió és com si tanquessin les finestres del cel i ens portessin per viarany misteriosos. La barca va enllà, al mig de grans ombres, i al passar sota dels edificis sense una esclatxa de claror, ens fa l'impressió d'un gran teatre que encara no ha encès les bateries.

Aquesta foscor ens fa pensar en la guerra. En aquesta guerra que no perdona ni els grans monuments, ni les grans fites de l'història. Sembla que hi havia d'haver ciutats, com Venècia, com Bruges, com Atenes i com Granada, que haurien d'ésser llocs sagrats, oasis d'art, temples d'una creu roja, d'espiritualitat i bellesa; però no és aixís. No hi ha perdó per res. Aquesta filosofia de l'home fort, de l'home vencedor, del que guanya sia com sia, que vol imposar Alemanya al món, no hi pot haver artista que no el faci tremolar d'indignació i de vergonya. Venècia ha sigut *visitada* trenta-dues voltes pels avions, que s'embruten sobre els temples com les mosques sobre els reliquiariis, que esmicolen en un moment lo que han teixit i brodat tantes generacions de grans artistes; que llencen la baba damunt dels marbres i escupen damunt dels quadres. I aquests avions, vergonya moderna, que quedaran deshonorats segles i segles de l'història, com els alarbs que varen cremar els llibres d'Alexandria, fan que Venècia, per defensar-se, s'abrigui en un mantell de fosca.

Això anem pensant, seguint enllà, i a l'ésser a un revolt del canal, la lluna que "ens ha anat seguint" surt immensa, com una òstia encesa, darrera d'una gran cúpula. Venècia damunt dels canals sorgeix com una aparició. Les siluetes dels *campaniles* es retallen damunt d'un cel d'un verd marí, d'un blau

⁶⁵ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 2029, 16-XI-1917, pp. 817-818.

apagat; les grans estaques heràldiques es retallen en siluetes; els vidres de les finestres orientals treuen llampecs de mareperles, i no passa ni una gòndola damunt d'aquella aigua somorta.

Troblem la plaça de Sant Marc i en aquella hora, nedant en silenci, sembla una ombra litogràfica, dibuixada en un fons gris. Les dugues immenses columnes, amb el lleó venecià, són dugues pinzellades de dalt a baix; les cresteries de Sant Marc, joiells de corones votives que pengen de les estrelles, i el cèlebre pont dels sospirs, la porta d'una bauma. Venècia a les fosques és la Venècia reculada al record d'un llibre borrós i esfumat. És una Venècia de somni. La ciutat fantasma, sortint del mar, com una visió misteriosa.

Baixem de la gòndola, anem a la plaça, i res més estrany que veure un poble que va i ve a la claror de lluna, que s'encaua en els cafès, i que se n'entra pels carrerons mig esborrats en les tenebres. El silenci llegendari de la ciutat és definitiu. Els palaus semblen blocs de pedra i els carrerons esquerdes en el buit. Anem seguint canals com llapiçades d'una negror de fum d'estampa i a les deu, quan ja els carrers són... deshabitats, ens en anem a l'Hotel.

L'Hotel, on anem a parar, havia sigut el Palau on vivia la George Sand, i és ple de mosaics i de columnates de la més gran magnificència. Obrim el balcó de la nostra cambra, i des d'allí veiem la gran llacuna, amb la illa de Lino allà al fons, d'un verd d'alga, pintat per la lluna. En aquesta plana de negror hi havíem vist, en altres nits, arribar-hi centenars de gòndoles, a escoltar les cançons que s'hi cantaven, com eixides del fons d'Itàlia. Ara és només que un llac mort, un mantell de nit, brodat d'estrelles, però de terra, com ulls de monstres que treuen el cap de les aigües, en van eixint, ara un, ara dos, fins a formar una corona, els grans reflectors que miren al cel, cercant-hi les aus maleïdes. Vint espases de foc immenses foraden el blau de l'infinit; i aquell encreuament de cometes flamejant d'una banda a l'altra, deixant Venècia al mig, apagada, és l'espectacle més sublim que pensem veure en la nostra vida.

.....

L'endemà, anem a veure les destruccions que han fet les bombes, i les defenses a les obres d'art, per a salvar-les d'ésser destruïdes.

No és la primera volta que a Venècia hi hagin anat els austríacs a profanar la Bellesa. És l'enveja dels pobles eixuts de coses d'art pels escollits; l'odi del pagès al senyor; del menestral contra l'artista. Ja el 1848, el príncep Zichstentein volia entrar en un temple a cavall, i els seus soldats vestits amb les casulles (obres magnífiques venecianes), ballaven davant dels altars i les llençaven pels carrers. Ja l'any 1849, fou bombejada vint-i-quatre jorns i varen destruir els frescs de Palma, de Tiepolo, de Padovanino i tres grans quadres del Tintoret, i els palaus de Loredan, de Farsetti, d'Albrizzi, de Pisani i tantes meravelles. La bella ciutat dels canals no s'ha fet per a la resistència i el tirar contra els seus murs sagrats és com tirar damunt d'una tomba.

Aquesta volta, el bombejament ha vingut del cel. Del cel blau d'Itàlia, que també han volgut deshonrar aquestes aus d'ànima de benzina. Per sort, fins ara, fora el plafó de Tiepolo del temple *degli Scalzi* aquestes bombes no han topat amb les obres d'art i per a protegir-les, els italians, han fet defenses extraordinàries. Els cèlebres cavalls de Sant Marc han sigut baixats a uns soterranis; la fatxada coberta de sacs, de matelaços i de ropers; les estàtues, de grans coixins que les envenen com a malaltes i la pila baptismal d'un cobert. S'han reforçat totes les columnes del Palau Ducal, s'ha colgat l'escala de Rizo, s'ha barricadat la Loggetta, s'han dut mils metres de teles pintades pels mestres venecians, als soterranis i a Florència; aixís és que, en aquests moments, és un hospital de relíquies.

Aquests guardians de coses sagrades, com germans de la caritat de la bellesa, sempre més mereixeran l'agraïment de tots els artistes de la terra. Un moment varen volguer posar creu roja damunt dels edificis que creien més bells, i van desistir, no sabem si per temor de què allí caiguessin les bombes o perquè van considerar que la gran creu hauria d'amparar tota la ciutat de Venècia.

Sia com vulgui, abans d'anar-nos-en, volem fer constar l'agraïment an aquests homes generosos, vetlladors de la Bellesa i cirurgians dels grans monuments.

Els i els que cuiden els malalts hauran sigut els més pietosos d'aquesta guerra d'extermini.

.....

A les nou del vespre sortim. Anem a Milà i de Milà a Espanya. Havem

acabat l'excursió. Havem vist un troç de panorama de la guerra, només que un panorama, i n'havem comprès tots els seus horrors. Com vàrem dir al començament, només descrivim lo vist, procurant no fer-hi comentaris i sobretot no fer-hi profecies, perquè l'ofici del profeta ha anat a parar solament a les tiradores de cartes.

Ens enduem una gran simpatia per aquests italians, que són germans nostres. Als pocs dies havem fet molts amics, tots ells entusiastes, aimants de l'art, soldats molts d'ells obligats a ésser-hò per defensar-se d'una Kultura, que ha obligat als homes de pau i de bona voluntat a haver de viure sobre les armes.

Aquests italians, a més de la pàtria, defensen una terra d'art, que voldrien trepitjar sabates clavetejades, homes eixuts, *valents* del Nord que porten tota l'estètica en els canons i ametralladores i que tenen la teoria brutal "de la raó al qui guanyi".

Tremolem per Venècia, que si no l'han destruïda es deu a l'etzar més que al voler; tremolem per tantes obres, que com flors deixades pels segles havien sembrat tants artistes en aquest jardí d'Itàlia; tremolem de veure esclafar aquestes sagrades runes, i tremolem que en aqueix país del Sol hi baixi la boira del Nord, aqueixa boira que per allí on passa fa cruixir els ossos del monuments, fa caure les naus dels temples i gela l'ànima de les estàtues. Passi lo que passi, an aquests italians sempre els tindrem el gran respecte d'haver lluitat per l'art, per la pàtria i per la civilització del seu poble.

Santiago RUSIÑOL

Després d'escrites aquestes cròniques, els austríacs, junt amb els alemanys, han avençat dintre Itàlia, com saben els nostres llegidors. La desfeta, que creiem momentània, no és pas difícil d'endevinar-ne les causes que l'han motivada. Itàlia, pot-ser ignocentment, es creia lluitar solament amb Austria. Quan deien "La nostra guerra", volien dir la lluita amb els austríacs, i fins havíem pogut notar certa complascència per Alemanya. Itàlia pot donar mercès a la revolució de Rússia. Si aquesta revolució hagués tingut lloc a Alemanya i els italians fossin alemanys, homes *pràctics* com els alemanys i *filòsops* com els alemanys, a aquestes hores serien a Viena.

Els italians no són aixís. Són idealistes, són generosos, són inexperts, tenen les males qualitats tan menyspreuades avui en dia pels homes *serens* de cabells rossos. Venècia, en poder dels alemanys, pot arribar a ésser una gran plaça forta com la que parlava En Marinetti, representant del verb de Prússia: assecar els canals, llençar les gòndoles, fer un quarter del palau dels Ducs i aixecar al lloc del *campanile* un monument de ciment armat amb l'estàtua de l'Hindenburg damunt d'un canó de quaranta-dos, i al lloc dels frescs del Tintoretto l'història del Kaiser, pintada amb anilines sintètiques. Venècia, com Reims, com Arras, com Lovaina, eren ciutats massa *cursis* davant de la força d'Alemanya.

Lo que sentim, que tants d'aquells amics que havien agafat les armes, vulgues que no, per a defensar aquestes cursileries, deuen ésser en aquestes hores en algun camp de concentració d'aquesta terra ideal que té de regenerar el món. Allí apendran de Kultura, a menyspreuar lo que no sia pràctic i sobretot a no fiar-se dels descendents... d'aquells Sigfrids que van ésser la ruïna de Roma.

S.R.

3. Gloses de Xarau

Espurnes de la guerra⁶⁶

Remerciant als que varen suscriure's a l'envio fet per *L'Esquella* als soldats que lluiten a França, s'ha rebut una postal. Llegiu els fragments que copiem:

"Acaba d'arribar a les meves mans *L'Esquella* del 18 de desembre. El periòdic ha vingut a trobar-me dins una trinxera francesa, situada a cinquanta metres de les trinxeres alemanyes. Naturalment, el setmanari ha passat per totes les mans dels inquilinos de la trinxera...

"Casat amb una catalana vivia a Mollet, i quan la guerra es declarà, vaig deixar la meva segona pàtria, l'esposa, fills i família per venir a complir els meus debers envers la pàtria.

"Quantes coses he vist i he passat durant els cinc mesos que acaben de transcórrer! La guerra va poc a poc, és veritat, però hi ha que tenir en compte que fem una verdadera guerra de fortalesa, doncs avancem en terrenos plens de trinxeres i defenses de filferro i, en aquestes condicions, quan al fi de la jornada havem pogut guanyar deu metres, estem més que satisfets i cada dia ens apropem més a la victòria final.

"Hem vist amb molt gust la subscripció oberta en el seu periòdic... i en nom propi i en nom dels 60 soldats al meu mando, li donem les gràcies...

"Gràcies extensives a tots els donants, i molt particularment a la "senyora francòfila", a qui des del nostre cau li enviem un petó cada hu de nosaltres..."

.....

⁶⁶ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1881, 15-I-1915, pp. 41-43. És la glosa que l'historiador francès M. Aulard va llegir a la Universitat de la Sorbonne.

Seixanta soldats de França, des d'allà el fons d'una trinxera envien un petó, en català, a una noia que no coneixen. No és possible donar les gràcies d'un modo més bell i més francès.

Els alemanys, per remerciar a una suscriptora estrangera, pot-ser haurien fet un document, tirat amb màquina d'escriurer, amb algun pensament filosòfic parlant del Kaiser, de la disciplina i de les virtuts de la guerra; els anglesos, per no perdre el temps, que és or fins en les trinxeres, pot-ser no haurien contestat; els belgues, haurien donat mercès, i els francesos envien un petó an aquesta "noia francòfila", que no més en saben l'anònim però que n'endevinen el cor.

Aquest petó és el darrer. És el que no poden donar a la seva mare ni a cap dels seus. Pot-ser la mort els ha clos els llavis en el moment que l'enviaven, i pot-ser algun d'ells l'ha deixat volar amb el darrer sospir de la vida. Aquest petó l'han llençat somrient, sense frases, sense ostentació, alat com una papallona, i aquestes coses tan ignoscentes, tan poc pràctiques, tan poc reglamentades, com és enviar una besada des del cau d'una trinxera, amb què perden el temps els homes llatins, és lo que'ns fa estimar més aquests pobles, que encara el regust de la pólvora no els hi ha ressecat la boca, i és de les poques coses belles que puguin venir d'una guerra, d'on arriben tanta negror, tants crits d'odi i tantes nuvolades.

Beneïts els que saben morir en lloc d'engegar una injúria, enviant un petó a una dona, i ditxosa la que per un record reb tan bona recompensa! Aquests són petons que no tanquen, que s'han de posar damunt del pit com una condecoració o s'han de guardar com a relíquies. A nosaltres ens fa l'efecte que aquells soldats són com a germans, i que aquesta noia pot-ser és Catalunya. Si la guerra no fos força bruta, uns soldats aixís no poden perdre.

.....

A França, lo mateix que a altres pobles en guerra, han privat de beure als ciutadans. És una mida convenient, saludable, higiènica, moralitzadora. És pel seu bé. Pel bé de la raça.

El beure porta tots els mals. Tota mena d'alcohol són metzines.

Tot això és veritat. N'estem convençuts; però que de bon grat

convidaríem an els que lluiten en les trinxeres a beure unes copes amb nosaltres, i a riure's de tots els reglaments. Aviat els païssos neutrals no més servirem per això; per fer-hi una cura de vi. Aixís com abans s'enviava a pendre aigües, avui es dirà:

-Com està fulano?

-Està molt mal. La tristor el té aclapat. Els millors metges li han receptat d'anar a Espanya o a Itàlia a pendre el vi, i si no li va bé, és home a l'aigua.

XARAU

Espurnes de la guerra⁶⁷

El professor Aulard, el gran historiador francès, ha llegit un dels nostres pobres "glosaris" a La Sorbona.

L'il·lustre i gran home, ens escriu que'ls oients s'han commogut un moment al sentir una veu que venia de Catalunya.

No per modèstia sinó per ésser veritat, hem de creure que aquell públic no aplaudia pas la literatura que hi pogué haver en els nostres mots, que això no ho haurien aplaudit perquè val ben poc lo que poguem dir; aplaudia el sentiment que va endevinar en lo que dèiem i el cor que batejava al seu ritme. L'aplaudiment, enlloc d'un elogi era un abraç que'ns enviaven els de l'altra banda del Pirineu. Era dir-nos: "allà a Catalunya tenim germans que'ns reconforten, que en els moments amargs que estem passant envien bàlsam d'amistat. Són dels nostres en pensament"

Estem convençuts que la nostra veu sols podia entrar en aquell Casal pel camí del sentiment, i és que arriba un moment que la ciència també s'estima el caliu d'una mà que estrenyi amb devoció. L'estudi sol assecar els homes; omple l'ànima de desconsol, el duu a un més enllà sens fites. En el molt sapiguer, arriba un moment que el dubte porta al desengany, i el pobre savi es troba sol al mig d'una biblioteca i cerca l'amistat pel món, com Diògenes cercava un home, i diu: "Vina a mi germà, que estic malalt de tan sapiguer i necessito qui em vetlli, qui em conti lo que no hi ha en els llibres, qui plori amb mi i qui rigui amb mi". I aquelles portes tan closes a tota ignorància i a tota incultura s'obren de bat a bat a un sol crit: "Seré dels teus mentres em necessitis".

Estigui segur el senyor Aulard que som molts a la nostra terra que estimem la vostra França i resem mots de simpatia per ella i pels seus nobles fills. Que som enemics per força d'aquells que la volen ferir, que no volem la guerra per la guerra sinó la que porta a la pau. Som molts que entrem a la Sorbona el dia que toquen a estimar, i més que aquells noms tan respectables, estimem els cors que hi bateguen dintre. Quan la ciència no rima amb l'ànima, ja havem vist a lo que porta: a fer canons de 42. La Sorbona creiem ja que no

⁶⁷ *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1888, 5-III-1915, p. 151.

és un temple on sols hi entren els escollits. També és una ermita de llàgrimes, on voldríem penjar un ex-voto el dia que França sia salvada.

Xarau.

4. Altres articles de Santiago Rusiñol

Santiago Rusiñol⁶⁸

Quan jo era més cigala que ara, veia, perquè m'il·lusionava veure-ho, en la ruta de la vida, els tons agredolços de les coses envellutades, esmorteïdes, ab l'esllanguiment de la pàtina del temps, i passava rosaris d'hores, llànguidament al peu de les parets de color d'iglésia del Pi. Oh! Els Pins no eren pas allavores els arbres que se m'enduien més l'esperit pels camins inconeguts del somni com se me l'enduien la pluja cantant la cançó de l'aigua, la nit somniadora esperant l'amor de l'auca, la Bellesa escorrent-se majestuosa adorada per l'Art i altres coses que s'escorren i es difumen en aquella vida de somni de cap al tard, quan s'acosta la pluja d'estrelles que's deixa relliscar sota la nau del cel quan ve la fosca. Mon esperit, desmaiant-se sobre la catifa de les emocions de la meua ànima somniosa, amava més els vells xiprers, alts i severs, ressaltant del cel cendrosos ab la cendrositat de les hores tardorals, espessos i avellutats com dits que senyalen enlaire fent deturar als caminants de la terra i resant-els-hi que preguin una oració de Bellesa, en l'adormiment del somni gris que és el somni millor de les dormides. A lo millor se sentia, en la contemplació que s'abocava a les portelles dels ulls, el to planyívol com un bel d'una campana llunyana, un to mate, un to mig to que venia embolcallat del silenci que tot just esquinçava, un to que arrossegava les gires de l'alta soledat que semblava feta ab gases d'éter. I allí al lluny se veia tot just ab ulls d'artista, de pelegrí de la vida, el campanaret romàntic voltat de casetes com de pessebre, un poble gris, sense nom, perdut al peu d'una muntanya blau-verdosa, ab un caminet que hi duia ab flors humils i oblidades a cada banda, com febles sospirs d'una esfilagarsa de

⁶⁸ "Els nostres artistes en caricatura", *De tots colors*, núm. 5, 31-I-1908, p. 73-74. Comentari de Santiago Rusiñol que acompanya una caricatura de Lluís Bagaria.

primavera...

Ara els temps són molt altres temps per al meu esperit que ha emprès noves rutes. L'Utrillo i en Borràs potser ne tenen bona part de culpa i la facilitat de trobar els primers arguments escènics en aquell llibre meu, *Fulls de la vida*, que va causar aquell disgust tan gran al von senyor Manel de Sitges, que's va creure retratat ab el seu negret en *Llibertat*, i que ara reposa en pau en el cementiri de l'única vila que té alçat un monument al Greco en aquell cementiri vora el mar, la veu incessant del qual contesta, ab sa cadència abaixada, a l'oració de la terra, passant denes i apuntant-les a la platja ab ratlles de blanca escuma.

Altrament el públic m'estima tant que ja'm diu el *Tiago!*... Com me diuen el *Tiago* tots aquells que no'm poden veurer i em dediquen els llibres ab dedicaròries ab incrostacions d'alabances!

La Societat d'Autors -encara que molt distinta d'aquella societat d'ànimes de primitius pintors de claustre, esperits místics, planant per sobre'ls núvols, poetes del cel treballant en els còdigs de la fe -me tracta tan bé, tan rebé, que fóra injustícia de la terra no acceptar l'ofrena de les seves liquidacions generoses com una cascata de llum daurada, de llum de potència, de llum eterna, que és la llum de més durada.

Molts dels autors de la Societat seran, més que artistes, homes-ventres, però m'he convençut que d'aquests n'hi ha tants pels viaranys, per les dreteres de la vida, que no'ls acabaria jo ab oracions ni ab cançons, encara que prengué més que tots els pregadéus de verdissa, encara que cantés més que'ls manyans de *L'alegria que passa*.

En Borràs és meu, ben meu, meu del tot des de que li vaig fer *El místic* que li ha fet guanyar moltes menes de triomfs, en Franquesa el tinc dominat pel triple do del geni de la rialla i del pendre's les coses a la fresca, i en Martínez Sierra des de Madrid està sempre al meu costat.

Estic content, sé tots els passos de comèdia d'*ambas* literatures, i tots els contes d'escenari, i fins hi han molts que s'estrafan a vora meu perquè jo'ls hi pengi una frase pintoresca com qui ajup el cap per a què li entri l'escapulari beneït.

I jo estic content i somric sempre i no vaig enlloc que no'm voltin i no

m'ofereixin mistos pel cigarro que se m'apaga.

Me n'he rigut cada una de les 63 vegades que'n Borràs havia anunciat la seva anada a Amèrica, m'he rigut dels cartells que m'anuncien, i fins me ric de la rampa que tot sovint m'arronsa un dit de la mà. I prou, que tinc feina en enllestir set obres per la temporada vinenta i no estic per més romansos.

Tu, viatger, anant o venint de Fransa, al passar pel pont de ferre que'ls enginyers *tant-se-me'-dóna* per les coses de l'art y de la bellesa van plantar davant de Girona, no hauràs pogut estar-te de treure el cap per la portelleta, y al veure aquell munt de pedra escalonada y monumental, ab centenars de finestres que guaiten per les juntures y alts murs esgrogeïts pel sol, y campanars corcats pel temps, de segur que hauràs pensat: "Si això dels trens no corressin tant y no portessin aquesta pressa, m'aturaria unes quantes hores, pera veure què guarden darrera aquestes parets tant fornides.

Aquet desig que has tingut realisa'l aixís que puguis, que si encara estimes les coses velles, y els records de la pedra, y l'art d'ojiva, y els campanars ab orenetes, y les tombes esculturades, y les esquerdes ab molsa, y les lloses ab herba, y els carrerons, y les llànties enceses a l'ombra blava dels edificis, y el silenci, y la pau, y tantes coses que molts les tenen per cursis de tants cursis que n'han fet cromos..., si estimes això, atura-t'hi, que no't sabrà greu: hauràs vist una ciutat de les poques que'ns van deixant els nous sitiadors de muralles.

Baixa del tren y no t'entretenguis, perquè del tren al primer pont trobaràs que ja hi han fet estragos aquets retocadors de bellesa. Veuràs que ja han fet el seu *ensanche*, ab carrers *linials*, com un Paraná o un Guantánamo; que les cases, ab simetria d'arquitecte de fielat, no tenen pols que sia prou nova ni polsina prou respectable, y que neixen velles y no són mai noves; t'exposes a veure el *matadero*, y aquell indigne cubell de fer el gas, y tot lo útil que's necessita pera enlletgir una ciutat; però aixís que siguis al pont, baixa del cotxe y mira arreu, que't semblarà que alsin la cortina, y que després del pati nou d'una sala cinematogràfica et mostrin l'esplendidesa de la ciutat d'altres temps, extesa a les vores del riu, y edificant-se cases amunt, fins aprop dels campanars, pera que's pugui veure ben bé tota.

Afigura't dos rengles de cases de totes les mides y midetes, que volen mirar-hi en aquet riu, y com que no hi ha lloc per qui'n voldria, s'apreten les unes a les altres ab els brassos y ab els colzes, y estiren el coll pels terrats fins a poder-s'hi enquibir. Ne veuràs algunes que no hi han pogut treure més

⁶⁹ *Almanac de L'Esquella de la Torratxa per a 1912*, Barcelona, Antoni López ed., 1911, p. 30-32.

que un ull, altres un bras, altres una cama, y per galeries y galerietes, terrats com caps de panses y balcones com gàbies de canaris mostren les intimitats. El que li dóna pels conills treu una gàbia y allí fa la cria; el que li agrada l'esquirol li fa una roda, y roda que rodaràs penjat a la galeria; el que té gallines, cap al terrat; el que infants, allí on volen ells; el que és aimant de les flors, vinguen testos penjats arreu, y el que no té res per penjar, hi estén la rova... diguem-ne blanca; y com que tot això's destaca de parets torrades pel sol, y teulades de color de suro, y barraquetes ab tubes pera servir... pera lo que serveixen, la visió és extraordinària. Ve a ser una gran nierada que viu del sol, de color y de molsa!

Tomba el riu y trobaràs la plassa, y en la plassa uns arcs, y en els arcs botigues. Aquets arcs són de mitja atmetlla, y, pera goig dels ulls que saben veure, no n'hi ha dos que siguin parions. En aquesta plassa hi ha el mercat, ahont tot lo que hi porten a vendre és tan colorit y tant hermós, que sembla que ho porten a estendre pera'ls ulls en lloc del ventrell, y aquestes botigues són tan típiques, que semblen més pera fer coudinar, o pera entretenir-s'hi els que hi venen que no pas pera fer-hi negoci. Veuràs adroguers ab unes drogues sortint d'unas capsas tan velles, que més aviat que cosa d'espècies sembla que't venen relíquies, o polsina de ciutat; unes tendes de robes tan estretes que'l gènere no pot ser gaire ample y el tenen de vendre a talles; bacallaners, els bacallans dels quals tenen d'estar de perfil, y argenters que ab quatre arracades ja han omplert l'aparador. Hi ha tendes aont no més hi tenen dos o tres melons penjats al sostre, y un pensa: pera què'ls deuen guardar?; altres que no se sab lo que venen, a no ser el gat o la vella adormida, y altres tan plenes de capsetes que quan els van a comprar el dependent es torna boig cercant en aquell laberinte. Algunes són tan petites, que si no hi viu algun memoralista no sabràs pas qui és que hi pugui viure, y totes, o quasi totes, fan fer simpàtic un comers que no acapara, que no trusteja, que menja poc però que paeix bé; que s'entreté guanyant-se la vida, sense preocupació pels problemes ecomòmics, que fan tornar tontos a tants homes y fan barallar a tants pobles.

Deixant la plassa y anant endintre de la Girona comercial, en el bon sentit del mot, se passa a la conventual, o millor dit, a la pairal. En lloc de les botiguetes, tan simpàtiques, que's van deixant, entrarem en els carrerons, y aquí les cases s'ennegreixen, se pugen graons, se troben plassetes, y el silenci de la pedra t'anirà entrant fins al moll de l'ànima. A cada deu passes un portal d'arc rodó y vell pica-portes; a cada arc un escut rovellat, ab heràldica mitg esborrada; amunt de l'escut, la finestra ab columnes tan primes

que, en lloc de sostenir els capitells, sembla que baixen dels arcs; més amunt l'ample barbacana deixant en l'ombra el carreró; a dintre'ls patis, humits y tèrbols, resos que surten de gelosies, remors llunyanes de rosari, cants de vespres y quietut, y pel carrer quasi ningú! Alguna vella endolada; un jutge ab berret de copa que va a fer la visita als presos; dos escrivents que vénen de l'Arxiu; un canonge que parla sol; una veïna que va a la font, y de tant en tant, com un tro, el tipu popular que passa, y que arma un esvalot de crits, que surten de les finestres y de les golfes, pera tornar a quedar tot somort, tot callat, com com un gran convent del que se n'haguessin anat els frares.

Però puja esgraons, y, entre parets d'on ne pengen arbres mitg morts, arriba a la Catedral, y allí sabràs lo que és la pau que pot arribar a donar la pedra. L'immens edifici ve al davant; el palau del Bisbe a un costat; llosas a terra y campanars al lluny, y tot lo que veuràs ho és, de pedra! Sembla que tota una pedrera s'ha anat desmuntant y deixant masses que'l temps y el sol n'han fet grans palaus! Sembla que han sortit de terra, y el gotellam de la pluja hi ha anat dibuixant cresteries, y finestrals, y cornises, y sembla que, al fer-se edificis, una gran fornal ho ha cuit tot, deixant les lloses de blau d'ombra, els murs d'aram y els soports de bronzo, y que no és obra feta dels homes, perquè són massa petits els homes pera aixecar tan bella ossamenta. Allí la nau s'ha petrificat. S'ha fet nau, estalactita y plassa, y si no fos per les campanes que volten al cim pausadament, y l'immensa agulla del rellotge, y els crits que arriben de la plassa, talment seria una tomba, servint de tomba an ella mateixa, ab els dotze apòstols de pedra, guardant-ne solemnement la porta!

Y entra al temple, y veuràs que en la nau s'hi ha tanta, de pedra, y és tan alta, que no sembla un arc, sembla un vuid; y que la claror és tan severa, que la sola visió del qui entra fa baixar la veu per respecte; y les tombes són tan pesantes que la mort sembla més reclosa. Vés al claustre; y és tan aclofat, tan íntim, tan mitgeval, tan tancat dintre mateix, tant enfonsat al cor de la casa, que les columnes, a parelles, arriben a semblar que caminen en professó misteriosa, y mira, des de la porta que dóna a baix, vers Montjuich, y si lo que veus des d'allí no't dóna pas l'impressió més aspra, més bella, més forta de tots els llocs que hagus corregut, ja te'n pots anar als pobles nous, de guix, estuc y ciment portland, que no has nascut pera recordar les coses santes y venerables!

Si tot lo que has vist fins aleshores era la pedra conventual, la pedra mística, la pedra sagrada, des d'allí veuràs la pedra heroica, perquè allí veuràs

les muralles.

Compta que allò que veus al lluny, talment ajagut a terra, esclafat damunt d'ell mateix, havia sigut d'aquell Montjuich, defensat fins a la bogeria; que aquelles pedres de més aprop havien sigut edificis que, en lloc de caure, s'enfonsaven; que lo d'aquell campanar apedassat no són pedassos, sinó ferides, tant penetrants en sos nervis que encara se'n planyen les campanes; que aquell munt de runa y bardisses havia sigut un munt de morts; que pel torrent hi baixava sang, y que aquelles muralles corcades no és corc lo que hi ha: són llagues, llagues fetes a la pedra, y la pedra vol dir Girona!

Sí, viatger, Girona és de pedra! De pedra santa y de pedra sagrada! Y avui, que tot va tant depressa, que ja no's fan les cases pera'ls fills, ni pera'l pròxim, ni pera ningú, sinó per aquell tant per cent que no admet pedres, sinó argamassa; avui, que d'un temple gòtic ne farien finques y els pobres ne farien grava; avui, que se'n diu progrés de fer aixampis a una ciutat, y d'escampar cases lletges ab les desferres de les velles; que qualsevol mestre d'obres té dret a aterrar monuments, per bestiesa natural y tonteria del que paga; que l'art s'ha tornat democràtic, perquè aixís el bon burgès hi pugui clavar les ungles y les majories les mans brutes... Avui que tot va depressa, ves-hi aviat, oh viatger! que si Girona's tornés rica, y, a més de rica volgués *progressar...*, ab tres o quatre anys d'*adelanto* ja no hi trobaries Girona...

Hi trobaries una ciutat pera pendre banys, pera tenir-hi torre, pera anar en automòbil... enlloc... y pera que de les muralles n'haguessin fet torratxetes ab vidres vermells...pera no veure res!

Girona ha resistit molts setges, però el del mal gust és terrible; perquè abans sitiaven ab bales y avui sitien ab diners, y el diner, manejat per tontos, fa més estragos que les bales.

Me demaneu, amic Bonavia, que vos digui quatre mots per a posar a *La Escena Catalana* el jorn que s'estrenarà roba nova.

Què vos puc dir, que ja no haguem parlat mil voltes i tornat a parlar i vinga parlar-ne? Què's pot dir de nou sobre el teatre de casa, si jo trobo que'l mal que patim és que'n parlem massa i en fem poc? Què direm d'estètica teatral si lo que necessitem són obres en comptes d'estètica? Què direm que no s'hagi dit sobre la crisi, i torna ab la crisi, si jo crec que'l motiu principal que n'hi hagi és explicar que n'hi ha? Lo millor que's pot fer, amic Bonavia, és lo que feu en el vostre ram: cercar companys, engrandir *La Escena* i vinga fer-ho millor que abans, i estendre el vostre periòdic per tots els llocs de Catalunya a on tinguin afició al teatre. No parlar i fer! No cridar visca el treball, sinó treballar, encara que no visqui! i a veure si a cops de coll treiem un xic l'ensopiment que s'ha apoderat del públic.

Perquè d'ensopit ho està. No ens enganyem. Ara mateix, aquí a València, *en vista* de què han carregat un deu per cent més en els teatres, damunt el trenta-cinc que ja pagaven d'impostos, tots els teatres a l'una han tancat i anat a la vaga. El públic cridarà (tots se deien), a la nit hi haurà una tristor que València semblarà qu'és morta; això no durarà dos dies! L'Ajuntament, el poble, els senyors, ens vindran a demanar que obrim per l'amor de Déu. Prou! Prou! Sabeu què ha passat? Que ningú's plany, que's troben molt bé... poguent anar al cafè o a dormir, i que s'ha demostrat una cosa: que no necessitem el teatre ni ganes de necessitar-lo.

I ara direm: si no el necessitem, per què ens escarrassem per fer-ne? Per molts motius, com ja sabem, Primer, perquè l'escriure és un vici com qualsevol altre, que'l que l'arplega ja ha rebut; després, perquè una ciutat que no tingui teatres oberts, faria un paper molt trist, i se n'han de tenir pel què diran i perquè ho puguin posar al programa els d'"atracció de forasters" i per fi, perquè si de prompte no el trobessin a faltar, la gent, sense adonar-se'n s'anirien tornant tristos i ensopits, i tontos i estúpids, i agafarien el barco, o el tren, o la carretera i se s'anirien a terres que hi fes un xic de més bon viure.

⁷⁰ *La Escena Catalana*, núm. 281, 24-II-1912, p. 6.

Perquè el teatre's necessita, ja hem quedat aixís i hi tornem a quedar. Deixant lo de l'ordre moral i lo de l'educació de les masses, i l'estètica i les altres raons que ja's cuiden de dir els moralistes sempre que se'ls presenta ocasió, creiem que se n'ha de tenir per una cosa molt important: perquè el món se va entristint massa, i una mica d'esbargiment ens convé tant... com el pa. Ens ensenyen tant a totes hores de prendre'ns-ho tot en sèrio, de perseguir la veritat i vinga la veritat, i veritats que canvien cada quinze anys, que una mica de ficció, quan és bella, o artística, o emociona, o senzillament diverteix, és tan necessària a l'home com l'anar abrigat a l'hivern o dur poca roba a l'istiu; i si aquests pobres malhaurats que's pensen qu'això del teatre és cosa que un se'n pot estar no canvien aviat de parer, només els desitgem un càstic: condemnar-los a cine crònic! Vint anys i un dia de cine perquè amb el temps la gent diga: "No us en fieu prou de fulano. És sospitós... Té una tara que no li fa gaire favor. Va estar condemnat a pel.lícula."

I ara, en sèrio que vos felicito pels aixamplis del periòdic. Si podeu aixamplar el nostre teatre l'art de casa vostre vos ho agrairà, i haureu fet més bé vos tot sol, a la nostra Ciutat Pairal, que tres ajuntaments plegats dels que surten bons... que mai no hi surten.

València, 11 de febrer de 1912.

El nostre Soler⁷¹

Cada volta que tenim d'estrenar una comèdia i fem el repartiment de memòria, pensem: "Aquest paper el farà en Soler", i amb pensar que'l farà en Soler, un hom afegeix: "És paper salvat".

"El farà amb tal consciència, -seguim pensant- n'estudiarà tant el caràcter, el caracteritzarà tan bé, entrarà tan al fons de la psicologia que tingui, que de lo que tu n'has fet ficció ell en farà realitat, i el públic veurà una figura molt més viva, i més de carn i ànima de lo que tu l'havies pensada".

I és que un hom en guarda el record i, més que el record, l'agraïment de tantes i tantes creacions de què n'hi sou deutor agraït, que esteu segur que paper que ell faci, passa de lo imaginat a creació realitzada.

En Soler és d'aquells actors amb els quals un hom hi va segur. Molt més que segur. És d'aquells actors que us diuen: "Lo que tu havies pensat és això"; i un hom pensa: "Lo que tu fas és molt més de lo que havia pensat. Jo no més veia vagament lo que volia representar i tu, pel do del talent, surts a les taules i realitzes lo que tan sols era visió"; i el públic ja no sap de l'obra: sap que veu tal o tal home, no fingit sinó real. I el pensat i el realitzat passen a ser *aquell* i només *aquell*, i el dia que un altre actor torna a fer aquella figura, per bé que la faci i que l'interpreti, el mateix públic es diu: "Aquest home deu ser parent d'*aquell* que vaig veure tal dia".

Per això en Soler, el nostre gran actor, s'ha fet tan seves certes figures, que'l jorn que morís moririen; perquè no són elles, sinó *Ell*. Amb el seu geni i amb el seu art se n'ha fet carn de la seva carn i ànima de la seva ànima, i com que figura i actor són la mateixa persona, morint l'un moren les altres.

Sí, amic Soler: per egoisme i per record no fem mai un repartiment que no hi tingueu la vostra figura; amb això, deixeu-vos de metges i poseu-vos bo, que us esperem. Creieu, Soler, que'ns feu molta falta. Que'l nostre Teatre Català us necessita, i ben de pressa. Que ell ajudaria a curar-vos i vos el curaríeu an ell.

⁷¹ *El Teatre Català*, núm. 75, 2-VIII-1913, p. 521.

Jo especialment, vos enyoro molt. Enyoro un actor com vos, que per petit que fos el paper, mai vos en havíeu planyut, perquè vos ja l'engrandiríeu. Enyoro quan ensajàvem en *aquell* teatre, el nostre, el de casa, on tants cops m'havíeu fet riure, i fins, si fos cosa ben vista de plorar en obres d'un mateix, m'hauria amagat una llàgrima. Enyoro aquella alegria que teníeu als finals d'acte, quan la cosa anava per bé; més que res enyoro el vostre gran art; i aquella estreta de mà, que'm donàveu al caure el teló, i allò que'm dèieu: "Anem per una altra".

Anem per una altra, amic Soler. Anem per moltes i per moltes altres, però amb vos, amb la vostra guia. Poseu-vos bo aviat, i torneu. Potser no serà el mateix teatre, però allí on vos feu comèdies allí serà el cap de taula.

Als que, per la nostra sort o nostra dissort comencem a tenir uns quants anys de sobres, l'arribada d'en Montero ha vingut a ser un ressorgiment, un estiuet de Sant Martí que'ns ha tornat aquella alegria que ja començava a escassejar-nos, aquella alegria que arrenca els cabells blancs de les persones, aquell pa blanc de l'esperit que tant ens manca en els temps que corren.

Degut, tal volta, a les vagues, a les bombes, a l'egoisme dels rics i l'inquietud dels pobres, a què avui no hi ha tantes xinxes, però que hi han més puces i més teranyines, el cas és que'l nostre Teatre, que com a teatre ha de dir les palpitations del poble, se'ns havia tornat tan trist, que per a anar a veure un dels nostres drames, s'hi havia d'anar amb roba de dol, despedir-se de la família i deixar les coses arreglades.

El *Ki-ki-ri-ki* d'en Montero ha sigut el cant d'un gall que'ns ha vingut a deixondir de l'ensopiment que portàvem. Ha semblat que'ns arribava *un barco cargado de...* joia, que feia més sol al teatre, que's despintaven les arrugues, que s'aixugaven les llàgrimes, i que dèiem tots plegats: "Qui tingui mals de cap, que'ls deixi, que aquí hem vingut a expansionar-nos, i el que estigui trist, que no entri, que no volem que'ns amarguin lo poc que dura la vida".

Per a lograr això, com és natural, l'actor que ho logri ha d'ésser com un pare espiritual d'un talent extraordinari. I en Montero, encara que jove, n'és un, de pare espiritual. Ell sap ballar tots els balls que'l maligne esperit ha inventat, per a emportar-se'n les parelles, però per a emportar-se-les a gust; ell sap cantar les cançons amb aquella *bonhomie*, barrejada de malícia, que són com píldores daurades, que'ns curen del mal humor amb remeis que són de bon pendre; ell té la gràcia encaixonada, i l'aboca allí a l'escena perquè'n gaudeixi tothom; ell té el Do, el té... en un sol mot; ell té que és un gran artista, i tot lo demás són paraules.

I en Montero ho és, un gran artista, d'un modo genial, fantàstic, no valent-se de frases brutes per a excitar la bèstia humana, no malversant els efectes, no anant a caçar les rialles amb cerca-pous d'innoblesia, ni estirant

⁷² *El Teatre Català*, núm. 84, 4-X-1913, p. 693

els cordills del riure amb unglades, sinó amb pessigolles, no fent que'l públic es rigui d'ell, sinó que'l poble rigui amb ell; i tot això amb una dicció clara, correcta i ben educada, i tot això sense fer ganyotes, sinó fent lo que fa el gran còmic: encomanant l'alegria que li rebot de la seva ànima.

Benvingut sia, doncs, en Montero en aquests jorns de tristor del nostre Teatre Català. Així com tantes voltes acostuma succeir que de rialles en vinguin ploralles, bo serà que alguna vegada de ploralles en vinguin rialles, que tot rient rient es fan coses que ben sovint no es poden fer en *serio*.

A propòsit de l'estrena de la meva *Auca*⁷³

La nostra ciutat de Barcelona, amb cinquanta anys s'ha aixamplat d'un modo tan extraordinari, que'ls que no som joves, però que tampoc som molt vells, al recordar-la tal com era ens sembla recordar un retaule que ja tingués tres o quatre segles.

Com tot lo que es recorda de noi, tot el que es veu de temps llunyà, la boira que hi posa el record hi dóna una immensa i dolça poesia. El parc d'avui pot ser més ample, però un veia més bell i més íntim aquell jardinet del General, petit com una capsa de flors, sota baladres, amb les seves oques majestuoses dibuixant rodones damunt de l'aigua, i amb aquells boixets retallats, amb arabescs i flaire de muntanya. El passeig de l'Indústria i del Comerç són més drets, més amples, més transitables, però un enyora el passeig de Sant Joan, aquell passeig tan provincià, fet per carrosses, per solitaris, per mainaderes i per poetes; el mercat de ferro del Born podrà ésser més ample i més higiènic, però no s'hi veu la fruita a l'aire lliure com es veia en l'antiga plaça, com si acabés de caure dels arbres; el comerç d'avui té grans magatzems, però no's veu el gènere a la porta, com si engarlandessin el barri, com si treguessin els colors a fora, i com si tot el que servien ho posessin com a domassos, per l'embelliment de la Ribera.

Allí a n'aquelles botiguetes hi varen néixer els senyors Esteves que havem volgut recordar en la nostra *Auca*, no tal com creiem que haurien d'ésser, sinó com veiem que havien sigut. Aquells senyors Esteves eren formigues que arreplegaven gra per a nosaltres. Aquells anaven a la pedrera pels monuments que s'havien de fer; picaven grava pels camins nous; treballaven a n'els fonaments per aixecar-hi aquestes grans vies que han transformat aquesta Barcelona. Com que treballaven en escriptoriets, en botigues fosques, en nius comercials, darrera balustres de despatxs, el seu treball no era vist, no era espaiós, no era de lluïment, però dintre de tot tenien consciència de l'obra que estaven començant, i amb modèstia i amb sacrifici que no'ls havia d'ésser pagat en vida, sabien sacrificar-se quedant-se a l'ombra dels magatzems, perquè els néts obrissin les portes a la claror d'una vida nova.

⁷³ *El Xerraire*, núm. 20, 19-V-1917, p. 154.

D'aquells senyors Esteves tots ne som fills, tots, absolutament tots els que havem nascut a Barcelona, i tants que no hi han nascut. Tots estem lligats a la troca d'alguna o altra "Puntual" -casa fundada en mil vuit-cents trenta-, i tots som més o menys Estevets, i això creiem que'ns ha d'honrar, perquè, com diu el Fundador, d'aquelles troques i d'aquells cabdells n'havia d'eixir la ciutat de Pedra que'ns enorgullim de tenir.

Alguns d'aquests descendents han creat una nova noblesa, la noblesa, diguem-ne industrial. Alguns d'ells fan parlar els fills castellà, com si es donguessin vergonya de la seva procedència, sense tenir en compte que en un escut tan hi honren les troques sobre barres, com les armes damunt de lleons. Aquests no són dignes de Ribera.

I prou, per avui. Diguem, tan sols, que ningú com nosaltres estima el desordre i el deslliurament, però si aquest desordre és un xic ben entès, com ens varen inculcar els nostres avis, tampoc hi és de més en un poble.

Se trata de celebrar un beneficio a favor de Eduardo Blasco, el empresario-caballero que ha muerto en medio de la mayor miseria. Eduardo Blasco, entre otras cosas, ha hecho una inmejorable en su vida, que es la de dar al Teatro Catalán la gloria de haberse podido estrenar *L'auca del senyor Esteve*, de Santiago Rusiñol. ¿No recuerdan ustedes aquella gloriosa temporada del teatro Victoria? Pues bien, aquella temporada de éxito para todos fue el declive de la personalidad de Eduardo Blasco. De aquel teatro pasó a otros donde la fortuna no le acompañó.

Ahora hace justamente seis años que, habiéndosele pedido a Santiago Rusiñol su opinión sobre el empresario Eduardo Blasco, escribió este artículo que reproducimos con expresa autorización del ilustre autor de *La mare*, al qual queremos en esta casa como si fuera nuestro padre espiritual. Nos complacemos en publicarlo para ejemplo de empresarios actuales y futuros.

He aquí las frases que salieron de la pluma de Rusiñol al hablar del caballero-empresario:

"Si mis compañeros de pluma supiesen que a estas horas me dispongo a escribir en "El Espectador" unas líneas hablando bien de un empresario, me tendrían por loco, primero, y me tirarían cruelmente de las barbas, después. Porque es cosa común entre nosotros los autores, no ver jamás con buenos ojos a los empresarios, en cuyas manos caen nuestras obras. Y no nos falta razón en muchas ocasiones, pero en todo hay excepción, y así como entre los autores hay algunos -¡muchos!- que no lo han sido en su vida, a pesar de que estrenen obras, así también entre los empresarios se encuentra uno con algunos -¡pocos!- que no lo parecen.

Uno de estos poquísimos es Eduardo Blasco.

Blasco, como buen valenciano, tiene tres condiciones de primer orden para ser un hombre extraordinario: simpatía, vista y "empenta". No hay hombre que sin estas tres cosas juntas haga nada de provecho. Y lo célebre del caso es que, separadas o unidas a medias resultan contraproducentes. Yo

⁷⁴ *El Escándalo*, núm. 47, 9-IX-1926, p. 6.

esto lo tengo muy observado en lo largo de mi vida por los escenarios. Conocí a un empresario en París que creía de buena fe que con sus sonrisas, sus palmaditas en el hombro a los periodistas y sus paquetes de bombones a las señoras era un águila del negocio y, naturalmente, como no se ocupaba más que de agradar, no se daba cuenta de lo que ocurría a sus espaldas, y entre cómicos y autores lo reventaron.

Recuerdo también que en mi viaje al Plata tropecé con un famosísimo empresario que sobre la borda del buque y mirando al mar me contaba sus proyectos para su llegada a Buenos Aires. Eran verdaderamente colosales. De llevarse a cabo, aquel hombre hubiese vuelto a España con un barco de casco de oro y un brillante en cada mirilla de camarote. Pero llegamos allí y al poco supe la bancarrota del pobre hombre. Sus proyectos no pasaban de ser imágenes, no se transformaron en realidad. Todos eran factibles; todos estaban muy bien vistos y muy bien planeados, pero a su autor le faltaba empuje.

Eduardo Blasco, con su eterna sonrisa de "cazurro", sus pelos hacia atrás y sus fastuosas sortijas que le cogen falanges enteras, es un tipo muy digno de estudio. Para el observador tiene Blasco en su persona tres cosas de interés: el acento valenciano, el puro que masca continuamente y la punta de sus botas.

Cuando el que habla con él es o muy íntimo o muy pelma -¡hay que aguantar a cada individuo de telón adentro!- Blasco intercala voces valencianas en su conversación y aprieta de firme el acento sobre las agudas. Si tiene un distusto o el negocio va mal, el puro sufre el suplicio de unas mascaduras horripilantes y el dedo gordo de su mano izquierda se tiñe a chorros de nicotina. Y cuando le ponen las circunstancias de la conversación en un callejón sin salida, apoya un brazo en el buró y el otro en el respaldo de su silla y se dedica a examinar las puntas de sus zapatos, como si tuviese necesidad de calmarlos para que no salgan disparados contra el que le puso en un aprieto.

Es un gran hombre este Blasco.

Por encima de toda su mucha simpatía natural y por encima de una educación correcta, cosa no muy frecuente entre los empresarios (ya ven ustedes como de cuando en cuando aparece el autor), tiene Eduardo Blasco la poderosa influencia de su imaginación fantástica, pero se da el curioso caso

de que es un soñador que realiza todos sus sueños. Yo no he visto nunca un caso igual.

Un buen día Blasco cogió un puñado de tierra inculca y la puso sobre la palma de su mano: de ahí nació el Teatro Goya, que se debe pura y exclusivamente a la voluntad de hierro, al tesón infinito, a la valía personal y al talento de Blasco. Sin él, el Goya no habría visto jamás desfilarse por sus tablas a Borrás, a la Bárcena, a Thuillier, a Calvo, a María Palou, a Vilches, a todas las grandes figuras del teatro contemporáneo.

Otro día Blasco arrienda la Plaza de Toros Antigua, que es un corralón para el que todo negocio es torcido, porque la gente no se incomoda en ir hasta la Barceloneta, y tiene este buen hombre hasta la suerte de que el "Gallo" quede mejor que nunca toreando, banderilleando y jagarrarse! hasta matando. En cuanto se va de la plaza Blasco, el torero calvo no da pie con bola ni estoque con toro. Léase la Prensa.

Ahora Eduardo Blasco se prepara para una campaña en América. Éxito seguro. Y éxito, porque aparte de que lleva a La Habana una excelente compañía de ópera, va él con ella y yendo él lleva la compañía el amuleto milagroso. Blasco se ha hecho una serie de trajes atontadores, ha cargado sus baúles de calcetines de seda, de camisas deslumbrantes y de puros para el viaje. Alguien dice que en los zapatos ha tenido un cuidado especial para que las puntas sean lo más chatas posible; otros afirman que se va a quedar con todos los teatros de Cuba.

Todo lo creo muy posible, porque hace mucho tiempo que lo conozco y sé que puede dar de sí mucho más de lo que él mismo se figura, porque Blasco es un hombre representativo.

Una vez estábamos en un saloncillo varios amigos. Uno de ellos, bajo, rechoncho, con los ojos inquietos y manos gordezuelas, nos contaba que formaba parte de una sociedad católica y como alguno se riese, protestó airado.

-¿Y por qué no puedo yo ser clerical?

Su misma interrogación le condenó. Era el orgullo, la rebeldía, que le salió a la cara, protestando de su hipócrita afirmación. Nuestro amigo no podía ser clerical por su empaque de jacobino arrastrando una de las famosas

carretas de la libertad; por sus ojos casi insultantes, por sus manos gordezuelas de uñas fuertes y aplanadas, más propicias a degollar que a juntarse en oración mística.

A Blasco le pasa igual. Aunque él no quiera, aunque no pueda, aunque se cubra de millones y se vea libre del trabajo, Blasco será siempre el empresario-águila, el hombre listo, simpático y de empuje, que otea el negocio, que lo adivina y que si las circunstancias de la vida le arruinan, de su misma ruina cogería un puñado y, sobre su mano, volvería a elevarse un palacio de prosperidad.

Es inútil que se empeñe en otra cosa. En una reunión del Club Guerrita de Córdoba, yo oí hablar del "sino". Algo escribí de aquella reunión en "España", de Madrid; pero hoy quiero recordar aquí que aquel fatalismo audaz, hijo legítimo de los moros, ha sido siempre un buen amigo mío. Pero sobre todas las frivolidades de la vida, por encima de sus grandes ironías, que no son más que el comentario a las flaquezas humanas, late siempre un gran espíritu de superioridad, que es el fatalismo.

Los hombres van dando vueltas alrededor de su destino, de su "sino", hasta que fatalmente caen en él. Y así muchas veces muere en el mar el campesino que jamás soñó con el agua, y a un analfabeto le aplauden una obra en que gallea de culto.

Eduardo Blasco va a La Habana y allí como aquí, como en Madrid, donde ha asombrado con sus empresas de Lara y el Retiro, triunfará porque ha nacido para eso, porque lo sabe hacer y bien y porque hoy es el mejor empresario que tenemos en España.

Yo puedo hablar por experiencia porque me ha puesto en escena varias obras. Nunca tuve que pedirle nada. Él se adelantó a mis más pequeñas experiencias de autor impertinente que le gusta la escena cuidada. ¡Y esto es raro!

Además Blasco es un caballero -también es algo raro esto- y se puede tratar con él. Hay empresarios que es necesario colocar en sus escenarios una argolla incrustada en la pared, como en las puertas de los cuartos, para cuando cocean.

Yo estoy seguro que desde Cuba nos van a escribir cosas estupendas

de Blasco y que el público de allí se va a preguntar con asombro el porqué no fue este hombre antes por allí. Con tanto indio como ha ido llamándose empresario español, no faltándole más que el taparrabos y unas plumitas en la frente...

Y basta ya de hablar de Blasco. No sé si he dibujado su silueta. Muchas veces los que escribimos y pintamos, lo mismo en la cuartilla que en el lienzo, queremos delinear y marcamos, o viceversa.

Lo que yo he querido decir es que Eduardo Blasco es un hombre extraordinario que va de éxito en éxito por sus excepcionales condiciones, por sus dotes personales y sobre todo porque se lo merece.

¡Y cuando lo dice un autor!...

Fa algun temps que els nostres joves escriptors s'han donat a discutir la preponderància que ha de tenir la ciutat contra el camp, o el camp sobre *viceversa*.

El meu gran i bon amic, en Gabriel Alomar, va ésser, potser, el primer que ens va presentar el gran problema de la ciutat contra el camp. Per ell, la ciutat ho era tot: el forn de la civilització, els magatzems de la cultura i la fornal de la intel·ligència. Per altres, tot està al camp. Allí és el *criadero* d'homes, la fornal de l'activitat i el pessebre de la poesia.

Uns i altres tenen raó i, com passa en totes les coses, ni els uns ni els altres, en tenen. Sempre, al camp, arriba un moment que un té ganes de pasturar, de tocar la gaita i el flabiol, o de tornar-se rovelló. Sempre, a ciutat, n'arriba un altre que un es torna senyor Esteve o habitant del districte quint; senyor d'*ensanche*, o cul de cabaret; obrer d'*España Industrial*, o còmic de silló de Rambla. L'abús de fora o l'abús de dintre, a l'avorriment, a l'avorriment definitiu d'aquesta miserable vida.

Nosaltres, com que mai hem estat donats a la controvèrsia, hem trobat la solució a aquest conflicte transcendental que, si bé costós i difícil, fóra el nostre ideal, i segurament l'ideal de molts que llegeixen aquestes ratlles.

Aquest ideal nostre és el següent:

El nostra plaer fóra el de tenir una gran casa de pagès, una masia catalana, amb tot el que tenen les masies que se'n poden dir masies. Una gran casa amb portal rodó, una finestra, un xic gòtica, al damunt de la portalada; amb les panotxes penjades i un corral al costat, amb dues vaques, amb els seus infants, o sien vedells; quatre porcs amb les cansalades a punt de fregir-los amb els tomàquets que hi hauria a l'hort del darrera; aquest hort amb cols i bròquils i escaroles i pèsols i raves i altres guarniments de tot hort que tingui miraments, i els seus presseguers i les seves pruneres, i tot aquell fruiterar que guarneixen les grans masies.

⁷⁵ *La Campana de Gràcia*, núm. 3000, 18-XII-1926, p. 5.

Això sí, aquesta casa la voldríem al Pla de la Boqueria. El camp al darrera i la ciutat al davant, per ajuntar les dues tendències. Voldríem sortir del paller i arribar-nos al "Lion d'Or". Venir de l'era i anar-nos-en a ca'n López. Saludar a l'oncle Vilumara, a en Samblancat, an en Fontdevila i d'allí tornar a jaure a l'era. De l'era a veure en Borràs o la Vila i en Daví, i als d'en Santpere, i amb un xic de sicalipsis al llit pairal dels avantpassats. Dels avantpassats al "Bar Olímpic". De l'"Olímpic" a les tomaqueres i dels tomàquets al districte quint. Aquest fóra el nostre ideal. Una cama a ciutat i una altra al camp.

Això, respecte al nostre cos.

En quant al nostre esperit... unes grans ales per anar passant per totes les coses.

5. Discursos i presentacions de Santiago Rusiñol

Exposició Rusiñol-Casas-Clarassó⁷⁶

És costum, al fer una exposició, fer-se fer la presentació per una amic o bé per un crític, que sol ésser les dues coses a l'hora.

Nosaltres creiem que ja som tres, ens podem presentar els uns als altres i així tenim dues avantatges: que no havem d'agrair cap presentació ni havem de cansar cap amic. Penjar els quadres i que ells ens presentin.

Aquesta exposició que ara fem, és la del vint-i-cinc aniversari d'haver exposat per primera volta en aquesta mateixa casa.

Vint-i-cinc anys ja quasi és una vida.

Et convidem a veure els quadres, les escultures i els dibuixos, no perquè els vagis a alabar ni perquè els vagis a criticar -això ja ho faràs segons els teus gustos- sinó perquè la nostra exposició creiem que té alguna ensenyança.

La primera que té, en els temps que corren, és que tres del mateix ofici puguin seguir vint-i-cinc anys essent tan amics com hem sigut sempre, que ni els jorns d'alegre platxèria ni els allunyaments pels nostres viatges, ni el pintar anys en el mateix estudi ni el lluitar en els mateixos llocs, ni el color dels nostres cabells passant de negres a grisos i de grisos a blanquinosos ens hagi refredat el cos. La segona és que amb tant de feinejar no'ns hagi vingut el cansament i ni un moment, en el llarg camí, ens haguem aturat a jaure i, per fi, que amb tant de lluitar no'ns hagi fet perdre l'alegria; l'alegria que és l'entusiasme, l'engrescament, la joventut, la fe en el nostre art que és la nostra vida.

⁷⁶ *La Veu de Catalunya*, 18-I-1915. Presentació de l'exposició commemorativa dels vint-i-cinc anys de la primera exposició Rusiñol-Casas-Clarassó a la Sala Parés.

Havem vist passar moltes escoles, moltes senyeres, moltes banderetes; havem vist exposar molts pintors; havem vist passar la processó de vint-i-cinc anys d'altres pelegrins, i no'ns ha fet mai nosa ningú, ni havem sentit mai gelosia, ni havem temut que'ns estalenessin. Sempre havem cregut que hi ha lloc per tothom. No havem volgut més que dur el nostre ciri i que'ns deixessin anar seguint sense pressa i sense angoixa aquesta processó que va a l'ermita que'n diuen la glòria.

Dels que van ésser fa vint-i-cinc anys a la nostra primera exposició n'hi han molts de morts. N'hi han d'altres ausents. Alguns ens havien alabat; els altres ens havien combatut, i tan enyorem els uns com els altres; els primers perquè, a l'encoratjar-nos, ens alegraven la ruta; els altres, perquè al combatre'ns ens donaven delit d'anar endavant. N'havem sentit dir de totes menes. N'havem vistes de tots colors. Havem vist passar més modes d'art que plomalls al cap de les dones. No havem descobert cap Mediterrani i només hem tingut una dèria: la dèria d'anar treballant, de treballar amb delit i amb amor, sense exaltar-nos ni dormir-nos, gaudint més amb el treball que amb el resultat del treball; més amb el brodar que amb la glòria; i més amb el que's veu des del camí que amb el que hi pugui haver allí al fons; perquè l'art té l'avantatge que fins el sofriment n'és gustós... i tot ajuda a passar la vida.

I ara ja ens havem presentat i sabem on érem i lo que havem fet, aquí van les darreres obres.

No'ns despedim. No'ns volem tant mal. D'aquí vint-i-cinc anys més torneu, que farem un'altra exposició: l'exposició de les noces d'or a les quals vos convidem des d'avui amb aquesta mateixa invitació.

I ara... salut i benevolença... i en quant als quadres i a les escultures no som nosaltres qui havem de parlar-ne. Ja parlaran elles mateixes, si és que saben dir alguna cosa.

Santiago RUSIÑOL-Ramon CASAS-Enric CLARASSÓ

Aquest saló és el més a propòsit per a què parli jo, ja que les coses que digui sols seran enteses a mitges, i tot això sortiran guanyant vostès.

Primerament quatre paraules, per a donar grans mercès, per agrair fundament, per a demostrar la meva alegria davant l'honor, de la sorpresa tan inesperada de què assisteixi en aquesta festa el gran poeta Rubén Darío, l'innovador de la poesia espanyola, el qui li donà una ànima nova i un nou sentit, dignificant-la i fent-la tota distinta de lo que abans era.

"També dec donar mercès al gran amic Enric Borràs, no per raó de la nostra amistat, que és de molts anys enrera, sinó perquè ve de passejar i fer triomfar el nostre art per terres forasteres, on el respecten, mentres que aquí està abandonat. Perquè cal advertir, senyors, que mentres aquí arraconem el nostre art i no'n fem cas, hi ha llocs on no solament ne fan cas, sinó que ja s'ha arribat a que'ls diaris hagin de protestar de què se n'hi faci massa. I en això ha contribuït l'amic Borràs.

"I ara, si tingués condicions oratòries, us donaria a tots grans mercès per aquest homenatge que agraeixo de tot cor, perquè encara que'm diguin ironista, jo, lo que més m'estimo és el meu sentiment. Jo comprenc que després d'haver fet broma dels homenatges, tingue l'ironia de dedicar-me'n un. Lo que hi ha és que'n això dels homenatges, n'hi ha de quatre menes. Passa com en els sagraments. Hi ha l'*homenatge del baptisme*, l'*homenatge de la confirmació*, l'*homenatge del casament*, i el de la *extremaunció*. El primer és el que rep l'artista quan comença, quan se dóna a conèixer, quan encara no se sap fins a on arribarà. És el que li dóna nom. Aquest homenatge, del que joestic lluny ja fa *rato*, és el més hermós, perquè és el de la joventut. Jo no me'n burlo d'aquests homenatges, perquè estimo la joventut, i si algun cop l'ataco, és perquè la trobo poc joventut.

"L'homenatge de la confirmació és potser encara més hermós, perquè és el de la lluita, el de l'escomesa. És quan l'artista, que ha seguit treballant, se veu per un costat criticat i conformat per l'altre. Lluita, entusiasme,

⁷⁷L'*Esquella de la Torratxa*, núm 1829, 16-I-1914, pp. 58-59.

garrotada... Aquest és l'homenatge que dóna braó per a seguir la lluita.

"L'homenatge del casament és el de l'amistat, aquell que'ls amics dediquen a l'artista, combregant en la seva doctrina. Finalment, el de l'extremaunció és el de les postrimeries; aquest és el que ridiculitzo en el meu sainet i aquest és el que'm fareu dintre de 42 anys, perquè jo ja sé que haig de morir del ronyó que'm queda; però serà dintre de 42 anys, perquè penso viure'n 94.

No és que jo vagi contra els homenatges, sinó contra la forma que's donen, recordant-se un sol dia de l'artista que viu sempre oblidat de tothom, i anant-hi sense sentir-ho, per força. L'homenatge que jo vui és el de cada dia, el de cada hora, el d'una protecció i adhesió constant. L'homenatge que's tributa a l'autor dramàtic, omplint-li el teatre; a l'home de ciència, anant al seu laboratori; al que escriu novel·les, llegint-les; al que pinta quadros, comprant-los. Aquest és l'homenatge que jo voldria veure sempre realitzat. I aquí ens fa molta falta. Aquí tenim el gran Guimerà, que hauria de poguer anar en automòbil -no per anar més de pressa, que ja hi va prou- sinó per la seva riquesa, i... que va a peu. Aquí hem tingut an en Verdaguer, i no ha pogut agotar-se l'edició de ses obres. Aquí hem tingut an en Maragall, i ha sigut necessari agafar-se a una subvenció de l'Ajuntament per a l'edició completa de la seva obra.

"Aquests casos, i molts altres que podria citar, no's veurien si fessim els homenatges d'una altra forma de com ara els fem. Com tampoc se donaria el cas de què molts artistes, després d'una vida de treball i lluita, hagin de viure menjant un plat de sopes a l'Ajuntament, i un plat de postres a la Diputació, i que'ls quadros hagin d'ésser conduïts en "camillas" al Museu Municipal, que és una mena d'Hospital d'Invàlids.

"Ja veieu, doncs, com també em sé pendre en sèrio els homenatges.

"A ne mi se m'ha dit ironista i que no creia en res, però joestic content del meu cor. Jo sóc també sentimental. Mai m'he burlat, en cap de les meves obres, de res verament sèrio. En *La Mare* no m'he burlat pas de la mare; en *El Mistic* no m'he burlat pas del bon soldat que compleix; en *El pati blau* no m'he burlat pas de l'amor; dels que m'he burlat i he combatut sempre és dels farsants, que s'amparen hipòcritament en aquells sentiments i ens empenyen i ens fan lletja la vida. An ells els he combatut i els combatiré sempre.

"Per a combatre'ls em vaig valdre, a l'època de l'entusiasme, del romanticisme i el sentimentalisme, amb les *Oracions*, i en l'època dels desenganys em serveixo de l'ironia. I no'm cansaré. Per a combatre'ls arribaré en el sentimentalisme, fins a la cursileria, i en la broma fins al *latiguillo* i fins tot lo que pugui.

VII
FONTS I BIBLIOGRAFIA

1. BIBLIOTEQUES I ARXIUS

Hemeroteca Municipal de Barcelona
Arxiu Històric Municipal de Barcelona
Biblioteca de Catalunya (Secció de Manuscrits)
Arxiu-Biblioteca de l'Institut del Teatre
Biblioteca dels Museus d'Art de Barcelona
Biblioteca Popular "Santiago Rusiñol" de Sitges
Biblioteca Pública Provincial de Girona
Biblioteca del Seminari de Girona
Arxiu Històric Municipal de Girona
Arxiu Històric Municipal de Reus
Museu Biblioteca "Víctor Balaguer" (Vilanova)
Arxiu Històric Municipal de Granollers
Biblioteca Municipal de Palma de Mallorca
Biblioteca Provincial de Palma de Mallorca
Biblioteca March (Palma de Mallorca)
Hemeroteca Municipal de València
Archivo Histórico Municipal "Casa de los Tiros" (Granada)
Hemeroteca Municipal de Madrid
Biblioteca Nacional de Madrid
Archivo Histórico Nacional (Madrid)
Bibliothèque Nationale (París)

2. PUBLICACIONS PERIÒDIQUES¹

Acció del C.A.D.C.I. (Barcelona, 1908-1934)
La Alhambra (Granada, 1898-1917)
Alma Española (Madrid, 1903-1904)
Almanac Modernista de la Literatura Catalana (Reus, 1896)
Almanac de L'Esquella de la Torratxa (Barcelona, 1888-1932)
Almanaque de Barcelona Cómica (Barcelona, 1895-1898)
Almanaque del Diario de Barcelona (Barcelona, 1899-1907)
La Almudaina (Palma, 1899-1908)
Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana (B, 1881-1883)
El Año Artístico (Madrid, 195-1920)
Art Jove (Barcelona, 1905-1906)
El Arte del Teatro (Madrid, 1906-1908)
Arte y Letras (Barcelona, 1916-1917)
L'Atlàntida (Barcelona, 1896-1900)
Auba (Barcelona, 1901)
Los Vienes de La Autonomía (Reus, 1899)
L'Autonomista (Barcelona, 1902-1909)
La Avanzada (Barcelona, 1888-1890)
L'Avens (Barcelona, 1881-1884)
L'Avens / L'Avenç (Barcelona, 1889-1893)
El Baluart de Sitges (Sitges, 1901-1936)
Barcelona Atracción (Barcelona, 1920)
La Barretina (1900-1904)
Brand (Barcelona, 1907)

¹ Les dates que figuren al costat dels títols de les publicacions periòdiques fan referència, en tots els casos, als anys consultats. Pel que fa a les revistes, aquests anys coincideixen normalment amb el període d'existència real de la publicació i el buidatge sol ser sistemàtic. Pel que fa als diaris, en canvi, el criteri varia a favor de la selecció de les dates i moments clau de la història literària i artística de Santiago Rusiñol fins a la seva mort.

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya (Barcelona, 1931)
Calendari Català (Barcelona, 1898-1904)
La Campana de Gràcia (Barcelona, 1888-1931)
Catalònia (Barcelona, 1898-1900)
Catalana (Barcelona, 1918-1926)
Catalans! (Barcelona, 1938)
Catalunya (Barcelona, 1903-1905)
Catalunya (Barcelona, 1913-1914)
Catalunya Artística (Barcelona, 1901-1903)
Catalunya Nova (Barcelona, 1896-1901)
La Cataluña (Barcelona, 1907-1912)
El Centro de Acuarelistas de Barcelona (1887)
Ciencia Social (Barcelona, 1895-1896)
El Cine (Barcelona, 1917)
El Charlatán (Barcelona, 1886-1888)
El Correo Catalán (Barcelona, 1891-1931)
La Creu del Montseny (Barcelona, 1899-1900)
Cuca Fera (Barcelona, 1917)
Cu-cut! (Barcelona, 1902-1914)
El Defensor (Granada, 1898-1901)
D'Ací d'Allà (Barcelona, 1918-1931)
La Davantera (Barcelona, 1903-1906)
De Tots Colors (Barcelona, 1908-1913)
El Descamisado (Barcelona, 1906-1907)
El Día Gráfico (Barcelona, 1925-1931)
Diario de Barcelona (Barcelona, 1888-1931)
El Diario Catalán (Barcelona, 1893)
Diario de Gerona (Girona, 1931)
Diario Mercantil (Barcelona, 1891)
El Diario del Teatro (Madrid, 1894-1895)
El Diluvio (Barcelona, 1890-1917)
La Dinastía (Barcelona, 1888-1889)
El Disidente (Barcelona, 1894)
La Dona Catalana (Barcelona, 1926-1931)
El Eco de Sitges (Sitges, 1891-1993)
Electra (Madrid, 1901)
Empori (Barcelona, 1907-1908)

La Enciclopédica (Granollers, 1896)
L'Enderroch (Girona, 1902)
La Época (Madrid, 1896)
El Escándalo (Barcelona, 1925-1926)
La Escena Catalana (Barcelona, 1906-1913)
La España Moderna (Madrid, 1898-1899)
España Nueva (Madrid, 1907)
L'Esquella de la Torratxa (Barcelona, 1879-1939)
L'Estevet (Barcelona, 1921-1923)
Estil (Barcelona, 1906-1907)
Feminal (Barcelona, -1917)
Forma (Barcelona, 1904-1908)
El Francolí (Tarragona, 1896-1898)
Gaseta de les Arts (Barcelona, 1925-1926)
Gaseta de Sitges (Sitges, 1929-1930)
El Gato Negro (Barcelona, 1898-1899)
Lo Gay Saber (Barcelona, 1879-1882)
Gedeón (Madrid, 1895-1917)
Germinal (Madrid, 1897-1899)
El Gironès (Girona, 1931)
El Globo (Madrid, 1902-1907)
Helios (Madrid, 1903-1904)
El Heraldo de Madrid (1896-1907)
Hispania (Barcelona, 1899-1903)
L'Hora (Barcelona, 1931)
Iberia (Barcelona, 1915-1919)
La Il·lustració Catalana (Barcelona, 1880-1894 / 1903-1917)
La Il·lustración (Barcelona, 1888-1890)
La Ilustración Artística (Barcelona, 1888-1901)
La Ilustración Ibérica (Barcelona, 1893-1895)
El Imparcial (Madrid, 1892-1907)
L'Instant (Barcelona, 1935)
Iris (Barcelona, 1899)
Joventut (Barcelona, 1900-1906)
Justícia Social (Barcelona, 1925-1931)
Juventud (Madrid, 1901-1902)
La Lectura (Madrid, 1904-1908)

El Liberal (Barcelona, 1901-1907)
Luz (Barcelona, 1897-1898)
Madrid Cómico (Madrid, 1898-1899)
El Matí (Barcelona, 1929-1931)
Mercure de France (París, 1898-1907)
Metralla (Barcelona, 1907)
Mitjorn (Palma, 1906-1907)
Montserrat (Barcelona, 1900-1905)
El Mundo (Madrid, 1907)
La Nació Catalana (Barcelona, 1898-1902 / 1906-1907)
La Nau (Barcelona, 1928-1931)
Niu Guerrer (Barcelona, 1897-1901)
La Noche (Barcelona, 1925-1931)
Lo Nostre Temps (Barcelona, 1900)
Las Noticias (Barcelona, 1903-1907)
El Noticiero Universal (Barcelona, 1891-1917)
El Noucentista (Barcelona, 1914)
Nova Palma (Palma, 1898)
Nova Cathalonia (Barcelona, 1904-1905)
La Nova Cat(h)alunya (Sitges 1895, Alcover-Reus 1896-1898)
La Nova Revista (Barcelona, 1927-1928)
Nuestro Tiempo (Madrid, 1906)
El Nuevo Mercurio (Madrid, 1907)
Nuova Rassegna di Letterature Moderne (Firenze, 1907-1908)
Ofrena (Barcelona, 1916-1918)
Or y Grana (Barcelona, 1906-1907)
Pàgina Artística de La Veu (Barcelona, 1909-1922)
Papitu (Barcelona, 1908-1910)
La Paraula Cristiana (Barcelona, 1925-1931)
La Patria (Barcelona, 1901)
Pèl & Ploma (Barcelona, 1899-1903)
Lo Pensament Català (Barcelona, 1900)
El Poble Català (Barcelona, 1904-1906 / 1906-1918)
El Popular (Granada, 1895-1899)
El Progreso (Madrid, 1897-1898)
Prometeo (Madrid, 1908-1912)
La Publicidad (Barcelona, 1888-1922)

La Publicitat (Barcelona, 1922-1931)
Quatre Gats (Barcelona, 1899)
La Rambla (Barcelona, 1938)
El Rector de Vallfogona (Barcelona, 1902)
Reflejos (Granada, 1926-1931)
Lo Regionalista (Barcelona, 1892-1898)
Renacimiento (Madrid, 1907-1908)
Renaixement (Barcelona, 1910-1916)
La Renaixensa (Barcelona, 1888-1904)
La República de las Letras (Madrid, 1905)
El Resumen (Madrid, 1896)
La Revista (Barcelona, 1915-1936)
La Revista Blanca (Barcelona, 1898-1905)
Revista Catalana (Barcelona, 1909)
Revista de Catalunya (Barcelona, 1896-1897)
Revista de Catalunya (Barcelona, 1912)
Revista de Catalunya (Barcelona, 1924-1937)
Revista Crítica de Historia y Literatura Españolas (1895-1902)
Revista Nova (Barcelona, 1914-1917)
Revista Nueva (Madrid, 1899)
La Revista Popular (Barcelona, 1892)
La Revista Socialista (Madrid, 1903-1906)
La Roqueta (Palma, 1898-1902)
El Salón de la Moda (Barcelona, 1899)
Setmana Catalanista (Barcelona, 1900)
Societat Frederic Soler (Barcelona, 1902-1903)
Sóller (Sóller, 1899-1907)
Lo Somatent (Reus, 1894-1898)
El Suplemento (Barcelona, 1891)
Talia (Barcelona, 1905)
La Talia Catalana (Barcelona, 1898-1899)
Teatralia (Barcelona, 1908-1910)
El Teatre Català (Barcelona, 1912-1917)
El Teatre. Suplemento mensual de Nuevo Mundo (1900-1905)
Lo Teatre Català (Barcelona, 1890-1900)
Lo Teatre Catòlich (Barcelona, 1899-1901)
El Teatre Español / Arte y Letras (Barcelona, 1898)

El Teatro Moderno (Barcelona, 1894-1896)
Lo Teatro Regional (Barcelona, 1892-1902)
La Tomasa (Barcelona, 1888-1903)
La Tradició Catalana (Barcelona, 1893-1894)
La Tralla (Barcelona, 1903-1907)
La Tranca (Barcelona, 1890-1891)
La Tribuna (Barcelona, 1903-1907)
La Vanguardia (Barcelona, 1887-1931)
Vell i Nou (Barcelona, 1915-1921)
La Veu de Catalunya (Barcelona, 1891-1898 / 1899-1931)
La Veu de Mallorca (Palma, 1900)
Vida (Girona, 1901-1902)
La Vida Literaria (Madrid, 1899)
Vida Nueva (Madrid, 1898-1900)
La Voz de Sitges (Sitges, 1894-1898)
El Xerraire (Barcelona, 1917)